

Mangfoldig omsorg

Tre innvandrergupper forteller om sine
forventninger til alderdommen

Trude Brita Nergård

RAPPORT

NR 16/09

KS

FoU

Mangfoldig omsorg

Tre innvandrergupper forteller om sine
forventninger til alderdommen

TRUDE BRITA NERGÅRD

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 16/2009

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2009
NOVA – Norwegian Social Research
ISBN 978-82-7894-333-5
ISSN 0808-5013

Illustrasjonsfoto:	© stock.xchng
Desktop:	Torhild Sager
Trykk:	Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Telefaks: 22 54 12 01

Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Rapporten er resultat av et oppdrag fra KS (Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon), tildelt på grunnlag av en anbudskonkurranse. KS FoU har finansiert prosjektet. Rådgiver Riche Vestby og spesialkonsulent Hilde Hatleskog Zeiner har, sammen med Anna Charlotte Larsen og Ellen Dæhli, vært ansvarlig for kontakten med oppdragsgiver. KS har også nedsatt en særskilt referansegruppe for prosjektet, bestående av Kari Hesselberg (KS), Nina Gran (KS), Turid Stenberg (Trondheim kommune), Turid Melhus (Oslo kommune). Takk til oppdragsgiver for et hyggelig og faglig utbytterikt samarbeid! Særlig takk til Riche Vestby og Hilde Hatleskog Zeiner for grundig gjennomlesing av utkast til rapport og inspirerende samtaler!

Takk til forskningsleder på NOVA, Britt Slagsvold, og kollega Reidun Ingebretsen, Bjørg Moen, Svein Olav Daatland og Jorunn Jessen, som har lest og gitt nyttige kommentarer til hele eller deler av rapportutkastet. Likeså takk til Jon Ivar Elstad og Marie-Louise Seeberg, som har hatt ansvaret for å kvalitetssikre det endelige produktet.

Aller størst takk fortjener likevel alle dere som svarte ja til å la dere intervju og dele deres tanker og livsopplevelser med meg. Det har vært en gledelig og lærerik erfaring, både på det personlige og faglige plan.

Oslo, oktober 2009

Trude Brita Nergård

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning.....	13
1.1 Om oppdraget.....	13
1.2 Utfordringene i pleie- og omsorgssektoren – myndighetenes strategier	14
1.3 Om å være eldre og innvandrer i det moderne samfunnet.....	16
1.4 Hvor mange over 50 år har innvandrerbakgrunn?.....	19
1.5 Kjennetegn ved de tre landgruppene	21
1.6 Hva rapporten handler om.....	24
2 Datainnsamlingen	25
2.1 Innledning.....	25
2.2 Utvalg og metode.....	25
2.3 Intervjuene	26
2.4 Hvor mange og hvem ble intervjuet?.....	30
2.5 Hvor representativt er utvalget?	31
2.6 Etske aspekter ved datainnsamlingen.....	32
3 Familienettverk, helse og arbeid.....	33
3.1 Innledning.....	33
3.2 Familie- og bosituasjon.....	33
3.3 Helse	38
3.4 Deltakelse på arbeidsmarkedet.....	46
3.5 Oppsummering	50
4 Forventninger til alderdommen.....	52
4.1 Innledning.....	52
4.2 Hvor mange ønsker å flytte til hjemlandet?.....	53
4.3 Bostedsløsninger – i dag og i framtiden	59
4.4 Har barn plikt til å ta seg av sine foreldre?	67
4.5 Oppsummering	68
5 Kjennskap til tjenestene og viljen til å bruke dem	71
5.1 Innledning.....	71
5.2 Informasjonsressurser	72
5.3 Kjennskap til tjenestene.....	75
5.4 Drømmesykehjemmet	83
5.5 Er Norge et godt land å bli gammel i?	87
5.6 Kontakten med nordmenn	90
5.7 Oppsummering	92

6 De unges holdning til foreldreomsorg.....	96
6.1 Innledning.....	96
6.2 Informantene og deres foreldre	97
6.3 Hvor bor generasjonene i forhold til hverandre?	99
6.4 Kontakt og besøkshyppighet	101
6.5 De unges framtidige bopreferanser	103
6.6 Erfaringene med å bo sammen med foreldre/svigerforeldre	108
6.7 Innstilling til å hjelpe aldrende foreldre	109
6.8 Motivasjonen for å yte omsorg	117
6.9 Oppsummering	119
 7 Oppsummering og drøfting.....	 123
7.1 Innledning.....	123
7.2 Hva resultatene forteller.....	123
7.3 Utdordringer til kommunene	131
 Summary.....	 133
Litteratur	139
 Vedlegg 1	 143
Vedlegg 2:	147
Vedlegg 3	151
Vedlegg 4	155

Sammendrag

Målet med prosjektet

Prosjektet er kalt «Mangfoldig omsorg». Det er initiert av KS og dreier seg om tre innvandrergruppers forventninger til alderdommen. Prosjektet har to hovedmål: 1) Undersøke informantenes kjennskap til kommunenes pleie- og omsorgstjenester og holdningen de har til å bruke tjenestene. 2) Få innsikt i de unges innstilling til å yte omsorg og hjelpe sine foreldre når de blir gamle.

«Innvandrere» refererer i denne sammenheng til en person som har flyttet til Norge fra et land utenom Norden, Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania; det vil si det som vanligvis betegnes som ikke-vestlige land. Konkret dreier det seg om informanter med opprinnelse i Vietnam, Sri Lanka og Pakistan.

Hvor mange og hvem ble intervjuet?

Datainnsamlingen består av kvalitative intervjuer med 70 personer (33 menn og 37 kvinner). I prosjektet blir personer over 50 år definert som «eldre», mens de under 50 år (33 personer) blir regnet som «unge». Intervjuene består dels av gruppesamtaler, dels av individuelle intervju (til sammen 40 samtaler). De tre landgruppene er representert med henholdsvis 20 (Vietnam), 27 (Sri Lanka) og 23 (Pakistan) personer. Forskjellen i antall skyldes ulik tilgang på intervjupersoner.

De fleste informantene er gift. Kun tre personer lever alene. Bortimot halvparten av informantene over 50 år bor sammen med sine voksne, etablerte barn. Strukturen i disse flergenerasjonshusholdene varierer. Skillet går mellom intervjupersonene fra Vietnam og Sri Lanka på den ene siden, hvor felleshusholdet dreier seg om en gjenlevende, *enslig* far eller mor som bor sammen med et av sine barn, og informantene fra Pakistan på den andre siden, hvor flergenerasjonshusholdene består av *ektepar* som er etablert sammen med ett av sine barn (fortrinnsvis yngste sønn), i et hus som partene eier i fellesskap.

Helse og arbeid

Alle informantene over 50 år ble spurt om sin helse. Svarene tyder på at flertallet sliter med sykdom. Ofte dreier det seg om mange og sammensatte lidelser, og flere har vært behandlet for alvorlige sykdomstilstander som hjerneslag og hjertesvikt. Informantenes beskrivelser tyder på at kvinnene i utvalget har større problemer med helsa enn mennene, det gjelder også psykisk helse. Kun et mindretall rapporterer om god helse. Nesten alle som gjør det, er menn i femtiåra.

Ti av informantene over 50 år er gått av med alderspensjon. Av de resterende er en tredel i arbeid, resten er uførepensjonert, førtidspensjonert eller har aldri vært i jobb. Det siste gjelder bare kvinner. Det er ingen informanter over 60 år som er i arbeid.

Planer og forventninger til framtiden

Flytte tilbake til hjemlandet?

Knappt noen av informantene tror de kommer til å flytte tilbake til hjemlandet når de bli eldre, selv om mange lenge drømte om å gjøre det. Blant de som har flyktet, håper ennå noen på at det en dag skal la seg gjøre. Revurdering av planene om å returnere skyldes dels forhold i hjemlandet, dels tilknytningen til Norge. For noen er den politiske situasjonen i hjemlandet en hindring for å reise tilbake. For andre gjør problemer knyttet til infrastruktur, institusjonelle rettigheter og generell trygghet det lite fristende å vende tilbake.

Det som betyr mest for tilknytningen til Norge, er at barn og barnebarn bor her, men også at informantene har vent seg til og verdsetter det norske samfunnssystemet, inkludert helsevesenet og velferdstilbudet.

Bo for seg selv eller sammen med sine barn?

I følge Sundström (1994) går andelen som bor i flergenerasjonshushold ned i alle OECD-land og i mange andre land, og innvandrere med tradisjoner for flergenerasjonshushold er raske til å tilpasse seg sitt nye hjemlands familienormer med kjernefamilien som den dominerende modellen. Resultatene i prosjektet tyder på at den samme utviklingen gjør seg gjeldende blant informantene i dette utvalget også. Noen sier eksplisitt at de foretrekker å bo for seg selv når de blir eldre, framfor å «plage» sine barn. Representanter for dette

synet fins i alle de tre gruppene, men synes å være mest utbredt blant de fra Sri Lanka. Mange betrakter likevel situasjonen annerledes dersom ektefellen skulle falle fra. Da vil alternativet med å dele hushold med barna igjen kunne bli aktuelt.

Andre gir uttrykk for at de primært ønsker å bo sammen med sine barn når de blir gamle. Også denne preferansen er representert i alle tre gruppene, men synes å være mest utbredt blant informantene med pakistansk bakgrunn. Uansett er de fleste påpasselige med å balansere sine egne krav opp mot barnas behov, og understreker at det er barna som bestemmer bosteds-løsning i siste instans.

Kjennskap til omsorgstjenestene og innstillingen til å bruke dem

Å kjenne til kommunens omsorgstjenestetilbud er viktig både for å dempe uro og bekymringer for framtiden og for å sikre seg tjenestene man har krav på. Mange av informantene betrakter seg som godt informert og tror de vil kunne skaffe seg mer informasjon om det skulle bli nødvendig. Først og fremst setter de sin lit til at barna vil hjelpe dem med dette. Mange har da også barn som er ansatt i den kommunale omsorgstjenesten, spesielt gjelder det de fra Vietnam og Sri Lanka.

Andre synes ikke de vet nok om kommunens tjenestetilbud. Det er særlig menn med bakgrunn fra Pakistan som gir uttrykk for dette. Flere av dem er engasjert i frivillig arbeid blant sine jevnaldrende landsmenn, og de hevder at de også snakker på vegne av dem. Mangel på informasjon kan skape uro for framtiden og gi følelsen av å ikke bli tatt på alvor. Det kan også gi grobunn for mytedanning, fordommer og urealistiske forventninger til hvordan en tjeneste fungerer og fordeles.

Så godt som alle har hørt om hjemmetjenesten, og få uttrykker motforestillinger mot å bruke den. Mange foretrekker likevel hjelp fra sine barn framfor fra kommunen, i hvert fall så lenge det er snakk om *litt* hjelp. Flere tar til ordet for lønn til pårørende som påtar seg slike omsorgsoppgaver, særlig menn med pakistansk bakgrunn gjør det.

Et eldre menneske som har behov for hjelp til personlig hygiene, pleie og kontinuerlig tilsyn, vil vanligvis (under nærmere bestemte

omstendigheter) kvalifisere for plass på et sykehjem. En del av informantene sier at hvis helsa deres blir så dårlig, vil de sette pris på og akseptere et tilbud om sykehjemsplass. De ønsker ikke å belaste sine barn. Oppfatningen er representert i alle de tre gruppene, men synes å være mest utbredt blant informantene fra Sri Lanka. Andre, derimot, ønsker at barna skal hjelpe dem også i en situasjon hvor de trenger omfattende bistand og pleie. Sykehjem betrakter de som et tilbud for dem som ikke har familie. Igjen er det mennene med pakistansk bakgrunn som klarest tar til orde for dette, men oppfatningen er også representert i de to andre gruppene.

De unges holdning til å hjelpe sine foreldre

Hovedtemaet i intervjuet med de unge var hvor langt de er villige til å strekke seg for å yte omsorg og bistå sine foreldre (forutsatt at de bor i Norge). Inntrykket er at de unge er villige til å strekke seg svært langt. Det gjelder uavhengig av opprinnelsesland, alder og kjønn. Motivasjonen for å hjelpe henter informantene fra normen om gjensidighet, så vel som fra religiøse påbud. I mange tilfeller er hjelpen begrunnet ut fra praktisk nødvendighet siden få av foreldrene behersker norsk.

Geografisk avstand er ofte avgjørende for den unge generasjonens mulighet for å kunne utøve praktisk hjelp og omsorg til sine foreldre. De fleste informantene er bosatt i samme by som foreldrene, mange i gangavstand. Daglig kontakt med foreldregenerasjonen er vanlig. Flere av de unge er allerede engasjert i å hjelpe foreldrene og skiller seg i så måte ut fra sine jevnaldrende i befolkningen ellers (Daatland m.fl. 2009).

Selv om det dominerende bildet er at de unge har sterk motivasjon for å stille opp for foreldrene, er det likevel nyanser i svarene. Tydeligst kommer disse fram når spørsmålet dreier seg om situasjoner som vil kreve *omfattende* hjelp. For det første er det forskjeller mellom informanter fra ulike opprinnelsesland. Lengst i å holde fast ved prinsippet om familieomsorg går intervjupersonene med pakistansk bakgrunn. For det andre er det forskjeller mellom menn og kvinner. De unge kvinnene har tilsynelatende en mer nøktern holdning til spørsmålet om institusjonsplass for foreldre som på grunn av helseproblemer ikke klarer seg selv. En mulig forklaring på denne forskjellen kan være at flere av kvinnene har vært ansatt i eldreomsorgen, særlig gjelder det de fra Vietnam og Sri Lanka.

Likheter og forskjeller mellom de tre gruppene

Det er mange likhetstrekk mellom gruppene. Det gjelder helsesituasjon og tilknytning til arbeidslivet, familienettverk og kontakten mellom den eldre og den yngre generasjonen, samt de unges motivasjon og vilje til å ta seg av sine aldrende foreldre.

Men resultatene tyder på at det er forskjeller i gruppenes innstilling og preferanser for omsorgshjelp. Forskjellene er ikke veldig markerte. Det dreier seg snarere om *tendenser* til ulikhet. Skillet går mellom de som foretrekker hjelp utenom familien, og de som mener omsorg fra pårørende (i praksis barna) er det beste, også i situasjoner som krever pleie og kontinuerlig tilsyn. Informantene fra Sri Lanka dominerer den første kategorien, intervju-personene fra Pakistan preger den andre, mens de fra Vietnam synes å plassere seg i en mellomstilling.

Felles for informantene er likevel at de befinner seg i en kontekst med et godt utbygd offentlig tjenestetilbud og med et flertall av befolkningen som foretrekker offentlige pleie- og omsorgstjenester framfor familieomsorg (Daatland og Herlofson, 2004:82). Mest sannsynlig vil dette påvirke gruppene som er representert i denne studien i samme retning. Også utviklingen av tjenestetilbudet kan føre til økt bruk i grupper som til nå har vært reserverte i forhold til å ta imot dem. Større vekt på valgfrihet og medbestemmelsesrett samt høyere materiell standard (for eksempel enerom på sykehjem) gjør det lettere og mer attraktivt å kombinere offentlig omsorg med familieomsorg.

Alt i alt er det lite tvil om at utviklingen går i retning av at familier med innvandrerbakgrunn kommer til å bruke kommunens pleie- og omsorgstjenester i stadig større grad. Samtidig er det mange eldre innvandrere som fremdeles foretrekker hjelp fra familien framfor fra det offentlige. Det er også mange i den unge generasjonen som ønsker å bidra til omsorgen av sine foreldre. Utfordringen for kommunene er å finne ordninger som støtter opp under familiens motivasjon og evne til å yte omsorg, uten å ta for gitt at alle familier har samme interesse og ressurser til å delta. Ordningene må således ikke gå på bekostning av omsorgsyterne eller på kvaliteten av omsorgen. Gitt disse forutsetningene vil en slik kombinasjon av offentlig omsorg og familieomsorg kunne bli en god (for)eldreomsorg.

1 Innledning

1.1 Om oppdraget

«Mangfoldig omsorg» er tittelen på prosjektet som presenteres i denne rapporten. Det inngår i KS (Kommunenes arbeidsgiver og interesseorganisasjon) sitt arbeid med å «utvikle og systematisere kunnskap som kan gi bedre grunnlag for å planlegge tjenester til eldre med minoritetsbakgrunn, inkludert kartlegge om det er behov for særskilt planlegging av tjenestetilbud til eldre innvandrere»¹.

Oppdragsgiver påpeker at «innvandrere» omfatter en stor, heterogen gruppe innbyggere og ønsker å avgrense utvalget til personer «fra ikke-vestlige land». Det vil i følge Statistisk sentralbyrå si innflyttere fra land utenom Norden, Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania. Statistisk sentralbyrå har nylig gått bort fra betegnelsen vestlig/ikke-vestlig og grupperer i stedet innflyttere etter verdensdel (Daugstad, 2008), men i denne rapporten vil begrepet ikke-vestlig bli brukt.

Det er et overordnet politisk mål at alle innbyggere i Norge skal ha samme rett til offentlige tjenester, og at tjenestetilbudet skal tilrettelegges og tilpasses den enkelte brukers behov (Stortingsmelding nr. 50, 1996–1997, Stortingsmelding nr. 28, 1999–2000). Forskning tyder på at innvandrere fra ikke-vestlige land benytter pleie- og omsorgstjenester i mindre grad enn majoritetsbefolkningen. Men det er relativt få undersøkelser om temaet og studiene som fins er ofte basert på små og lite representative utvalg (SOU, 1997:76, Torres, 2006). Det gjelder også de norske studiene (Ingebretsen og Romøren, 2005, Ingebretsen og Nergård, 2007). Derfor er det usikkert om lavt forbruk av pleie- og omsorgstjenester blant eldre fra ikke-vestlige land skyldes underforbruk, alternative tilbud (i praksis familieomsorg) eller demografiske faktorer.

¹ Utlysning av anbud fra KS 7.9.2007.

Målet med det foreliggende prosjektet er å belyse følgende spørsmål²: Hvilke forventninger har informantene til sin alderdom? Kjenner de det eksisterende omsorgstjenestetilbudet og hva slags holdning har de til å bruke de aktuelle tjenestene?

I tillegg til å intervjuere eldre (personer over 50 år) om deres framtidsperspektiver, spør jeg representanter for den unge generasjonen (personer under 50 år) om hvor langt de er villige til å strekke seg for å yte hjelp og omsorg til sine aldrende foreldre. Til sammen omfatter studien 70 personer fra Vietnam, Sri Lanka (alle tamilske) og Pakistan.

Nedenfor presenterer jeg myndighetenes strategier for å møte det som gjerne omtales som utfordringene i pleie- og omsorgssektoren, basert på stortingsmeldinger, drøfter begrepet eldre innvandrere, gir en oversikt over antallet eldre med innvandrerbakgrunn og beskriver noen utvalgte statistiske kjennetegn ved de tre aktuelle innvandrergruppene. Til slutt gjør jeg rede for innholdet i rapporten.

1.2 Utfordringene i pleie- og omsorgssektoren – myndighetenes strategier

Fra midten av nittitallet er det kommet flere stortingsmeldinger om dette temaet. Den første (Stortingsmelding 50, 1996–1997) er en fireårig handlingsplan for eldreomsorgen. Bakgrunnen for denne var myndighetenes erkjennelse av at tjenestetilbudet i eldreomsorgen ikke holdt tritt med behovsutviklingen. Etter at tiden for iverksetting av handlingsplanen var over, rettet regjeringen oppmerksomheten mot kvaliteten i tjenestene (Stortingsmelding nr 28, 1999–2000 og Stortingsmelding nr 45, 2002–2003), før turen kom til «framtidens omsorgsutfordringer» (Stortingsmelding nr 25, 2005–2006).

«Eldre innvandrere» nevnes sjelden i de fire meldingene, skjønt i den første inngår et kapittel (5.4) om «pleie- og omsorgstjenester til innvandrere». Her går det fram at regjeringen anslår (på bakgrunn av tall fra NOU,

² I brevet fra KS 7.9.2007 er dette uttrykt slik: KS ønsker en bred undersøkelse av hva innvandrere i ulike aldre selv ønsker og tenker om sin egen alderdom og behov for tjenester. Det er også interessant å undersøke hva slags faktorer som påvirker disse ønskene.

1992:1) at det vil bo cirka 10 000 personer over 65 år fra ikke-vestlige land i Norge i 2015. Det blir også påpekt at eldre innvandrere ofte havner i en dobbelt vanskelig situasjon: Migrasjonen fører til at familieband svekkes, samtidig som mange ikke kjenner til eller føler seg fremmed overfor de sosiale velferdsordningene i det nye hjemlandet. Offentlige myndigheter har derfor et stort ansvar for å utarbeide informasjon om de ulike tilbudene, «i en form som gjør den tilgjengelig for eldre innvandrere» (s. 30). Videre går det fram av meldingen at alle mennesker har behov for å være sammen med andre som «har samme språklige, kulturelle og religiøse referanseramme som en selv». Dette skal myndighetene legge til rette for når tilbudet i aldersinstitusjonsomsorgen utformes.

I Stortingsmelding 28 «Innhald og kvalitet i omsorgstenestene» (1999–2000) slår regjeringen fast at det overordnede målet for omsorgstjenestene er å gi et tilfredsstillende og mest mulig likeverdig tilbud til alle. I kapittel 5 inngår et avsnitt (5.3.3.) om «Utviklingen av eit flerkulturelt samfunn». Her trekkes «eldre innvandrere» fram og det blir understreket at ytelsene skal tuftes på verdier som solidaritet med enkeltmennesket, respekt for integritet og selvstendighet, trygghet, medvirkning og valgfrihet (s. 7–8). Også i denne meldingen påpeker regjeringen at det offentlige både har ansvaret for at de som trenger hjelp får tilgang til tjenester som de etter loven har krav på, samt plikter å informere om hvilke tilbud og hjelp som fins.

Det viktigste budskapet i Stortingsmelding 45 (2002–2003) om «Betre kvalitet i dei kommunale pleie- og omsorgstjenestene,» er at brukernes individuelle behov skal danne grunnlaget for tjenesteytingen. Det gjelder enten behovene har sammenheng med den språklige og kulturelle bakgrunnen til brukeren, eller skyldes andre typer særskilte behov (s. 38). Pleie- og omsorgstjenestene skal i størst mulig grad være tilrettelagt med respekt for den kulturelle og religiøse tilhørigheten til tjenestemottakeren. Individuell tilpasning av tjenestetilbudet er likevel det beste svaret, også på utfordringer som oppstår på bakgrunn av det kulturelle mangfoldet (s. 10).

I Stortingsmelding nr. 25, 2005–2006: «Mestring, muligheter og mening» går tidsperspektivet fram til 2015, og i noen tilfeller presenteres tall og anslag som gjelder lenger framover. Framtidens eldreomsorg skal legge større vekt på frihet, mangfold og brukerinnflytelse. Det kan bare realiseres

ved individuell tilpasning og «skreddersøm»: «Tjenestene skal så langt som mulig utformes med utgangspunkt i den enkeltes ønsker og individuelle behov» (s. 6). I meldingen påpekes det at omsorg er mer enn pleie, og regjeringen erkjenner at det er særlig på det sosiale og kulturelle området at dagens kommunale omsorgstjenestetilbud kommer til kort (s. 9).

Det er innenfor dette kulturelle klimaet informantenes planer og forventninger til sin framtidige alderdom utspiller seg.

1.3 Om å være eldre og innvandrere i det moderne samfunnet

Tradisjonelle samfunn er forutsigbare, mens raske sosiale endringer avkrever deltakerne en mengde valg (Baksi, 1999). Sosial endring har således en tendens til å svekke de eldres posisjon, mens stabilitet og tradisjon styrker den. Gaunt (1983) hevder også at alderdom har en sterkere posisjon i samfunn med patriarkalske familiesystem, enn i samfunn som er dominert av kjernefamilien. Resultatet er at eldre har tendens til å bli marginalisert i det moderne samfunnet (Daatland, 2008).

Eldre er immigranter i tid, hevder den norske gerontologen Svein Olav Daatland (inspirert av Margareth Meads postulat om at alle er immigranter i tid). Å bli eldre innebærer å «reise» fra fortiden og inn en ny tid. Den gode alderdommen er å være integrert og føle seg hjemme i sitt samfunn og sin tid, det vil si samfunn som «husker» fortiden og de eldres innsats og legger til rette for kontinuitet og sammenheng, både i historisk tid og i den enkeltes livsløp (Daatland, 2008: 42). For eldre som er innvandret til landet, særlig de som har flyttet i voksen alder, vil det først og fremst være familien og andre landsmenn som ivaretar denne «hukommelsen» og således utgjør forbindelseslinjene til fortiden.

Behovet for å integrere sitt «aldrende jeg» med sin opprinnelige herkomst fra barndom og oppvekst, er i følge Erikssons stadie-teori et generelt trekk ved mennesket. Fordi opphavskultur, opprinnelige språk og etnisitet, representerer en forbindelse med en kulturell arv, vil disse faktorene ofte bli viktigere med alderen (Ronström, 1996: 60). Slik kan etnisitet være en ressurs for å oppnå en god alderdom. Det skaper følelsen av eksklusivitet og

selvbevissthet, og gir en positiv opplevelse av å dele noe med utvalgte andre. Slik kan etnisitet også fungere som en beskyttelse og kompensasjon som gjør utestengingen fra majoritetssamfunnet mindre smertefull (Holzberg, 1982 i Ronström, 1996: 55).

Bildet av eldre er ikke statisk. Det endrer seg med samfunnets materielle og økonomiske strukturer og med politiske og familiære forhold. I dagens norske samfunn med tidlig pensjonering og gjennomgående god helse, også blant de over 60 år, forsterkes bilde av eldre som aktive og ressursrike (Veenstra, 2009: 34). Men parallelt med dette skjer det også en negativ stereotypisering av de eldre. Negativ stereotypisering har en uheldig innvirkning på de eldres helse og kan skade både deres kognitive og fysiske fungeringsevne. Stereotypiene oppstår gjerne tidlig i barndommen, men utvikler seg ubevisst gjennom livet til egenstereotypier (når personen selv blir gammel) (Levy, 2003).

Alder er kronologisk bestemt, men dreier seg også om en subjektiv opplevelse av hvor gammel en person føler seg. Aldersidentitet konstrueres gjennom interaksjonen med andre, og opplevelsen av alder er influert av roller og sosiale erfaringer som personen har gjort gjennom livet (Daatland, 2008). Særlig viktige er rolleoverganger som forbindes med det å være eldre. Aldersidentitet er nært forbundet med fysisk og psykisk velvære (well-being). Personer med dårlig helse vil ofte føle seg eldre enn de med god helse, og subjektiv alder har større innvirkning på aldersidentitet enn objektive faktorer (Kaufman & Elder, 2002).

Begrepet eldre innvandrere

Eldre som er innvandret til landet, vil ofte være enda mer sårbare for det moderne samfunnets marginaliseringsprosesser enn majoritetsbefolkningens eldre (Emami m.fl., 2001).

Uttrykket «eldre innvandrere» blir ofte kritisert, dels for å være en *forenkling* av virkeligheten, dels for å representere en *negativ stereotypisering*. Forenklingen består for det første i å omtale «eldre innvandrere» som en enhetlig gruppe mens det i realiteten er en svært sammensatt kategori, for det andre i å framstille virkeligheten som om alle forholder seg på samme måte til den etniske gruppen de tilhører, mens det nødvendigvis varierer med en rekke

faktorer. Stereotypiseringen innebærer at gamle fra andre kulturer beskrives som mer utsatt og mindre ressurssterke enn majoritetsbefolkningen, det vil si som en kontrast til det normale og som et problem (SOU, 1997: 76: 22).

Selv om begrepet «eldre innvandrere» er en grovkalibret kategorisering og derfor nødvendigvis dekker over nyanser og ulikheter, er det likevel mulig å tenke seg at det å eldes i et fremmed land kan ha viktige felles trekk. Migrasjon fører ofte til opplevelse av tap. De som emigrerer forlater det velkjente og inngår ikke lenger i sosiale fellesskap hvor de deler språk og selvfølgelig forståelser. Mange mister roller og funksjoner de tidligere hadde – på arbeidsmarkedet, i nærmiljøet og i slektsnettverket. Slik kan fortiden tape sin relevans og gyldighet, og etterlate opplevelse av ensomhet og sosial isolasjon.

Ensomhet eksisterer ikke bare på et individuelt plan. Det er også et sosialt fenomen. Når muligheten for å samordne sosiale erfaringer i felles forståelse og meningsfylte fellesskap mangler eller er svært begrenset, vil grunnlaget for gjensidig identifikasjon forsvinne (Egeblad, 2005). Å ikke kjenne seg igjen i de sosiale strukturene man omgir seg med og heller ikke føle seg gjenkjent eller anerkjent i relasjonene man inngår i, vil kunne føre til en opplevelse av eksistensiell fremmedhet.

Kultur er også viktig når tilværelsens meningsinnhold skal skapes og struktureres. Når kulturen man er oppvokst i ikke lenger eksisterer eller ikke er tilgjengelig, blir det opp til den enkelte å finne nye og meningsfylte måter å leve på. Det er ofte krevende. I tillegg vil mange være uforberedt på hvordan det er å bli gammel i sitt nye hjemland og mangle modeller og «kollektive eldrebilder» å basere seg på (Egeblad, 2005). Alt dette gjør trolig innvandrere enda mer sårbare for endringene og utfordringene som alderdommen byr på, enn majoritetsbefolkningen.

For å forstå situasjonen som eldre innvandrere lever i, kreves både et livsløps- og et migrasjonsperspektiv: Tidligere erfaringer, levekår og kulturell påvirkning virker inn på forventningene til alderdom og på utformingen av tilværelsen som eldre (livsløpsperspektivet), og både oppbruddet/migrasjonen og vilkårene som personen lever under i sin nåværende tilværelse, må tas i betraktning (migrasjonsperspektivet). Disse to perspektivene må også ligge til grunn når resultatene av den foreliggende studien skal fortolkes.

1.4 Hvor mange over 50 år har innvandrerbakgrunn?

1.1.2009 var folketallet i Norge 4 799 000 personer. Av disse utgjorde innvandrere og norskfødte med to innvandrerforeldre (det som Statistisk sentralbyrå inntil nylig betegnet som innvandrerbefolkningen) 10,6 prosent. Det tilsvarer 510 000 personer (ssb.no/befolkning).

Tre firedeler av innvandrerbefolkningen kommer fra et ikke-vestlig land. Deres gjennomsnittsalder er lavere enn for den øvrige befolkningen, og deres etterkommere (som Statistisk sentralbyrå nå kaller norskfødte med innvandrerforeldre) er fremdeles svært unge. 1.1.2008 var 85 prosent av dem under 20 år (Daugstad, 2008:8). Det er også store aldersforskjeller mellom ulike nasjonalitetsgrupper, men blant de som har vært lengst i Norge begynner en del å bli gamle.

Tabell 1.1 viser antall personer med ikke-vestlig bakgrunn over 50 år, fordelt på femårsgrupper i perioden 1999–2009.

Tabell 1.1 Personer med ikke-vestlig bakgrunn over 50 år, fordelt på femårsgrupper per 1.1 i perioden 1999 til 2009.

Alder	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
50–54 år	6238	7144	8229	8807	9823	10643	11643	12664	14448	16405	18913
55–59 år	3985	4476	4758	5359	6003	6676	7404	8487	9240	10465	11643
60–64 år	2784	3175	3511	3697	3996	4234	4531	4785	5388	5974	6835
65–69 år	1954	2158	2472	2740	2901	3121	3474	3606	3606	3884	4098
70–74 år	1416	1501	1571	1624	1792	1908	2040	2074	2279	2457	2680
75–79-år	801	905	993	1091	1229	1272	1241	1313	1417	1517	1624
80–84 år	374	404	468	505	570	617	692	769	827	907	955
85–89 år	148	180	195	214	217	252	252	302	316	363	392
90 år +	55	60	66	70	90	90	106	122	141	140	152
<i>Totalt over 65år</i>	<i>4748</i>	<i>5208</i>	<i>5765</i>	<i>6244</i>	<i>6799</i>	<i>7260</i>	<i>7805</i>	<i>8186</i>	<i>8592</i>	<i>9268</i>	<i>9901</i>
<i>Totalt over 50år</i>	<i>17 755</i>	<i>20003</i>	<i>22 263</i>	<i>24107</i>	<i>26621</i>	<i>28813</i>	<i>31363</i>	<i>34 122</i>	<i>37 708</i>	<i>42 112</i>	<i>47292</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ser vi på endringene innenfor samme aldersgruppe over tiårsperioden (de horisontale kolonnene) er alle femårskohortene med unntak av 70–74-åringene, minst dobbelt så store i 2009 som i 1999. Økningen varierer noe fra en femårsgruppe til en annen, men generelt er den størst i de yngste kohortene (det gjelder både prosentvis og tallmessig). Det bor om lag tre

ganger så mange 50–54-åringer og 55–59-åringer med ikke-vestlig bakgrunn i Norge i dag, sammenlignet med for ti år siden. En viktig grunn til den store prosentvise økningen er at tallene er lave i utgangspunktet.

Totalt var tallet på personer *over 65 år* med ikke-vestlig bakgrunn 1.1.2009 9901 personer. Det utgjør 1, 40 prosent av den samlede befolkningen over 65 år³. Myndighetenes anslag på 1,35 prosent eldre med ikke-vestlig bakgrunn i år 2015, var med andre ord altfor lavt. I 2015 vil bortimot 7000 60- til 64-åringer og om lag 2000 59-åringer ha passert 65 år (hvis vi ser bort fra dødelighet). Det tilsvarer nesten dobbelt så mange som estimatet det regjeringsoppnevnte utvalget kom fram til i 1992 (jf. kapittel 1.2).

En idé om den demografiske utviklingen de neste 15 årene får vi ved å se på antall personer med ikke-vestlig bakgrunn i aldersgruppene 50 til 65 år. Det dreier seg om vel 37 000 personer. Ser vi bort fra dødelighet (og flytteoverskudd/-underskudd) vil disse være 65 år eller eldre i 2024. Alt tyder med andre ord på at det vil bli mange flere eldre med ikke-vestlig bakgrunn i den kommende 15-årsperioden. Prognosene fra Statistisk sentralbyrå, som ofte går mye lenger fram i tid, er også helt entydig med hensyn til dette (<http://www.ssb.no/innvfram/main.html>).

Lokale variasjoner i ikke-vestlige innvandreres bosetting

Innvandreres bosettingsmønster er mer sentralisert enn for befolkningen ellers, særlig gjelder det innvandrere fra ikke-vestlige land. Tabell 1.2 viser antall personer som er 50 år eller eldre med bakgrunn fra et ikke-vestlig land, fordelt på de tolv kommunene⁴ i Norge som har høyest andel innbyggere med slik bakgrunn per 1.1.2009. Tallet omfatter 62 prosent av det totale antallet 50+ -åringer som bor i Norge og kommer fra et ikke-vestlig land.

³ 1.1.2009 bodde det 704 812 personer over 65 år i Norge (ssb.no/emner/02/01/10/folkemengde/tab_2009_03_12_01.html).

⁴ De tolv kommunene (tabellens første linje) er følgende: Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand, Drammen, Sandnes, Bærum, Fredrikstad, Skien, Lørenskog og Skedsmo.

Tabell 1.2 Antall personer over 50 år med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn fordelt på femårsgrupper, i de tolv kommunene med høyest andel innbyggere med slik bakgrunn. Tall fra 1.1.2009. Totalt antall over 65 år og totalt antall over 50 år.

Alder	Oslo	Brg	Tr.h	Stv	Kr.S	Dra	S.nes	Bær	Fred	Skie	Lør	Sked
50–54 år	5994	1054	561	676	408	491	311	524	309	230	281	286
55–59-år	4077	599	320	386	259	344	162	336	177	131	152	183
60–64 år	2661	355	176	206	181	215	71	216	106	61	105	132
65–69 år	1628	196	88	107	104	122	46	133	65	42	62	79
70–74 år	922	124	75	70	67	82	40	96	63	32	35	54
75–79-år	574	90	48	35	46	38	24	56	35	16	20	22
80–84 år	307	45	37	22	36	27	15	31	29	14	17	10
85–89 år	135	27	8	13	9	7	6	20	10	4	3	6
90 år +	66	8	8	3	2	2	2	2	1	0	2	2
Over 65 år	3632	490	264	250	264	268	133	338	203	108	141	173
Totalt over 50 år	15 964	2498	1321	1293	1112	1328	677	1414	795	530	679	774

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Oslo skiller seg markant ut i forhold til de andre elleve kommunene. 1.1.2009 bodde bortimot 16 000 av de aktuelle 50 åringene og 50+-åringene i hovedstaden. 3600 av disse var over 65 år. Det er mer enn sju ganger så mange som i neste by på listen (Bergen) og utgjør 43 prosent av alle «50+ - åringene» med denne typen bakgrunn i hele landet.

I de neste fire storbykommunene (Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Drammen) og i Bærum, utgjør tallet på personer med ikke-vestlig bakgrunn som er 50 år eller eldre, om lag halvparten av Bergens antall. I de øvrige (Sandnes, Fredrikstad, Skien, Lørenskog og Skedsmo) er det færre.

80 år er ofte aldersgrensen som legges til grunn når andel plasser i aldersinstitusjoner beregnes. Bortsett fra Oslo, har ingen av kommunene mer enn noen få tiltalls innbyggere fra ikke-vestlige land som er *over 80 år*. Heller ikke Bergen har det (80 personer).

1.5 Kjennetegn ved de tre landgruppene

Utvalget består av representanter fra tre av de største innvandrergruppene i Norge. De kommer henholdsvis fra Vietnam, Sri Lanka og Pakistan. Nedenfor ser vi nærmere på hva som statistisk kjennetegner disse gruppene på noen utvalgte levekårsområder.

Antall, innvandringsårsak og husholdstruktur

Innflyttere fra Pakistan utgjør den nest største innvandrergruppen i Norge og utgjorde per 1.1.2008 29134 personer. Tallet omfatter også norskfødte med to innvandrereforeldre (tidligere kalt etterkommere). Disse utgjør nesten 45 prosent av hele gruppen (13 024 personer) (Daugstad, 2008). Personer med opprinnelse fra Vietnam i Norge utgjør den 6. største innvandrergruppen. 1.1.2008 utgjorde dette 19226 personer. Av disse er 6655 (35 prosent) norskfødte. Tilsvarende tall for personer fra Sri Lanka er 13063 personer totalt (den 12. største innvandrergruppen), hvorav 4799 er norskfødte (37 prosent).

Lengst gjennomsnittlig botid har personer fra Pakistan. De første kom til Norge i 1967. Flertallet er arbeidsinnvandrere eller har kommet på grunnlag av familiegjenforening. Innflytterne fra Vietnam og Sri Lanka består for det meste av personer som har flyktet eller har kommet på grunnlag av familiegjenforening med såkalt «hovedflyktning». Innvandringen fra Vietnam startet rundt midten av syttitallet, økte det etterfølgende tiåret og forble relativt stor fram til midten av 90-tallet (450–550 i året). Deretter avtok den til om lag halvparten. Innvandringen fra Sri Lanka startet på 80-tallet (borgerkrigen på Sri Lanka brøt ut i 1983). Innflyttingen var størst siste halvdel av åttitallet, men fortsatte med 400–500 innflyttinger i året også etter tusenårsskiftet ((Lie, 2004). Hovedmønsteret er at mennene immigrerer før kvinnene (Blom og Henriksen, 2008: 25). Den gjennomsnittlige botiden er med andre ord høy for alle tre gruppene, men aller høyest er den for innvandrere fra Pakistan.

Det er likhetstrekk mellom de tre gruppenes familiemønster og husholdstruktur, men også noen forskjeller. Alle tre gruppene har utpreget tendens til å gifte seg innenfor sin etniske gruppe (såkalt endogent ekteskapsmønster). Av alle gifte kvinner og menn fra Sri Lanka og Vietnam er bortimot 95 prosent gift med en partner fra hjemlandet. For innvandrere fra Pakistan var preferansen for landsmenn enda høyere (Lie, 2004b). I alle de tre gruppene er andelen som lever i parforhold langt høyere enn i befolkningen ellers. Aller høyest er den blant personer fra Pakistan. I denne gruppen er det også vanligere å leve i store husholdninger (fem eller flere medlemmer) og i flergenerasjonsfamilier (17 prosent gjør det) enn i de to andre gruppene (Østby, 2004: 59).

Syssselsetting og utdanning

Deltakelse på arbeidsmarkedet får ofte konsekvenser for andre levekårsfaktorer som inntektsnivå og etterspørsel etter offentlig støtte, språkferdigheter og integrasjon i samfunnet. Generelt er syssselsettingen i Norge høy, vel 70 prosent for kvinner og nesten 80 prosent for menn (2. kvartal 2009, ssb.no/arbeid). Alle innvandrergupper fra land utenom EU har lavere syssselsetting enn dette. Størst er forskjellen for kvinnene. Syssselsettingen i Norge har økt de siste årene (fram til 2008), men det har ikke forandret nivåforskjellene mellom de ulike innvandrerguppene (Daugstad, 2008: 86).

Innvandrere fra Sri Lanka har høyest andel yrkesaktive av alle innvandrergupper fra ikke-vestlig land (76 prosent for menn og 61 prosent for kvinner). På andre plass kommer innflyttere fra Vietnam og her er forskjellen mellom menn og kvinner enda mindre (7,5 prosent). Gjennomsnittlig yrkesdeltakelse for personer fra Pakistan er 48 prosent. En viktig grunn til at den er så lav er liten yrkesdeltakelse blant kvinnene (31 prosent) (Daugstad, 2008: 88).

Deltakelse på arbeidsmarkedet er dels et resultat av utdanning. Innflytterne fra Sri Lanka har mer utdanning fra hjemlandet (videregående eller høyere utdanning) enn de to andre gruppene. Høy utdanning ved ankomst øker sjansen for å ta utdanning i Norge. I følge levekårsundersøkelsen kommer innflyttere fra Sri Lanka og Vietnam øverst på listen (etter innflyttere fra Iran) over de som har fullført en utdanning i Norge (norskopplæring er unntatt), mens innflyttere fra Pakistan kommer nederst (Blom og Henriksen, 2008:73).

Den neste generasjonen

Det er ikke bare personenes egne ressurser som virker inn på innvandreres levekår og integrasjon i samfunnet. Også barnas utdanning og tilknytning til arbeidslivet kan ha betydning. Ja, hvor stor andel etterkommerne (uavhengig av andre variabler) utgjør av en innvandrerguppe kan i seg selv virke inn på en gruppes integrasjon, mener Blom og Henriksen (2008: 23).

Personer som er norskfødte med innvandrereforeldre fra land utenom EØS og Nord-Amerika/Oceania, ligner mer på majoritetsbefolkningen både når det gjelder utdanning og yrkesdeltakelse enn førstegenerasjonsinnvandrerne. Likestilling mellom kjønnene er også mye mer utpreget i den

oppvoksende, norskfødte generasjonen enn i foreldregenerasjonen (Daugstad, 2008).

I alle de tre gruppene som er representert i utvalget, øker utdanningsfrekvensen betydelig i neste generasjon (norskfødte med innvandrerforeldre), men det er forskjeller mellom dem. Ulikheten kommer til syne på videregående skole og forsterkes på høyere utdanningsnivå. Utdanningsfrekvensen er høyest blant innvandrere fra Sri Lanka (53 prosent), deretter kommer personer fra Vietnam (47 prosent) og til slutt innbyggere med bakgrunn fra Pakistan (32 prosent) (Daugstad, 2008: 63, Dzamarija og Kalve, 2004: 44).

1.6 Hva rapporten handler om

Rapporten består av sju kapitler. I kapittel 2 gjør jeg rede for datainnsamling og metode, og gir en kort oversikt over hvem informantene er. Deretter presenterer jeg resultatene i de følgende fire kapitlene: Familienettverk, helse og arbeid (kapittel 3), forventninger og planer for alderdommen (kapittel 4), kjennskap til tjenestene og viljen til å bruke dem, samt hvordan intervjupersonene opplever å bli gammel i Norge (kapittel 5). Hovedfokuset i disse tre kapitlene er rettet mot informantene over 50 år. Kapittel 6 derimot, tar for seg de unge (informantene under 50 år). Det sentrale temaet er holdning til å yte hjelp og omsorg til aldrende foreldre. Oppsummering og drøfting følger i kapittel 7.

Datamaterialet er basert på intervjuer fra tre nasjonalitetsgrupper. En av problemstillingene i den empiriske analysen er naturlig nok hvorvidt det er forskjeller mellom de tre gruppene. Studien er basert på kvalitative metoder. Både presentasjonen av intervju spørsmålene og måten informantene resonnerer omkring dem og uttrykker seg på, vil nødvendigvis variere. Mulighetene for å sammenligne gruppene er derfor begrenset. Det overordnede målet med datapresentasjonen er å få fram spennvidden, nyansene og detaljrikdommen i informantenes beretninger, ikke å måle og tallfeste.

2 Datainnsamlingen

2.1 Innledning

Innsamlingen av dataene består av personlige intervju. Nedenfor gjør jeg rede for utvalg og metode, gjennomføringen av intervjuene, hvem informantene er, samt diskuterer utvalgets representativitet og etiske aspekter ved datainnsamlingen.

2.2 Utvalg og metode

Størrelse og sammensetning av utvalget

Oppdragsgiver og prosjektansvarlig bestemte i fellesskap å begrense intervjuundersøkelsen til noen utvalgte innvandrergupper og å bruke fokusgrupper i datainnhenting. Begrunnelsen for det siste var først og fremst ønske om å inkludere så mange informanter som mulig i studien.

Gruppene skulle bestå av personer med bakgrunn fra henholdsvis Vietnam, Sri Lanka og Pakistan. Valget falt på disse tre, dels fordi de er blant de største innvandrerguppene i Norge og har bodd her lenge (slik at en del av dem begynner å bli gamle), dels fordi de representerer ulike religioner (katolikker, hinduer og muslimer)⁵.

Planen var at hvert av landutvalgene skulle være representert med tre fokusgrupper hver, og at en av disse respektive tre gruppene skulle bestå av representanter fra den unge generasjonen. Opprinnelig var tanken at hver fokusgruppe skulle ha tre eller fire deltakere (mellom 27 og 36 personer totalt), men oppdragsgiver ønsket å inkludere flere informanter og ba derfor om å utvide gruppene med en person (mellom 36 og 45 informanter totalt).

⁵ Bildet av religiøs tilhørighet er likevel ikke entydig, og det er mer sammensatt for innflyttere fra Vietnam og Sri Lanka enn for personer fra Pakistan.

Fem av ti innvandrere fra Vietnam er buddhister, mens tre av ti er katolikker. Sju av ti innvandrere fra Sri Lanka er hindu, mens to av ti er katolikker, mens nesten alle (98 til 99 prosent) av innvandrerne fra Pakistan er muslimer (Blom og Henriksen, 2008: 67).

Videre var planen at «eldre» skulle avgrenses til personer over 55 år, mens de unge skulle være personer mellom 25 til 40 år.

Bruk av fokusgrupper

Et fokusgruppeintervju er en samtale eller en diskusjon mellom flere deltakere om et særskilt emne (styrt av forskeren). Et slikt intervju representerer både muligheter og begrensninger sammenlignet med et individuelt intervju. Tema og problemstillinger som en deltaker tar opp kan stimulere de andre i gruppen til å supplere med egne erfaringer, alternative synsvinkler, kritiske innvendinger eller bifall. Slik vil interaksjonen mellom deltakerne kunne få fram flere nyanser i beskrivelsene og argumentasjonen enn det en deltaker alene kan bidra med (Nøtnes, 2001).

Men gruppeintervju kan også gi motsatt resultat. Noen kan føle sjenanse og ubehag ved å snakke om et personlig tema i en gruppe, og enkelte grupper vil ha en atmosfære som gir lite rom for avvikende holdninger og erfaringer. En gruppesamtale fører vanligvis også til at den enkelte får kortere tid til disposisjon enn i et individuelt intervju. Det blir mindre rom for detaljer og viktige nyanser eller refleksjoner risikerer å gå tapt.

Det er således en viktig metodisk forskjell på et gruppeintervju og en individuell samtale. Det første kan gi innsyn i de rådende, normgivende oppfatningene av et tema, i dette tilfelle forventninger til alderdommen og holdning til omsorg for aldrende foreldre. Et individuelt intervju derimot, henter i større grad ut den enkeltes oppfatninger og erfaringer.

2.3 Intervjuene

Organisering

Å organisere fokusgruppesamtaler var vanskeligere enn forventet. Det forutsette at informantene kunne rekrutteres fra samme miljø (for eksempel samme eldresenter). Tanken var å gjøre nettopp det, og å etablere kontakt med personer som kunne fungere som såkalte «døråpnere».

Når forskeren er lite kjent i et miljø kan bruk av slike «døråpnere» være løsningen for å få innpass. Mange forskere har opplevd behovet for det (Moen, 2008: 38). Planen var å rekruttere kontaktpersoner i alle de tre landgruppene, men det lot seg bare gjøre i ett tilfelle. Personen hadde samme

nasjonalitetsbakgrunn som informantene og kjente det aktuelle miljøet godt. Bruk av «døråpnere» har også sine begrensinger. Sammensetningen av utvalget kan lett bli avhengig av hva slags oversikt over miljøet og nettverk som vedkommende person har.

En annen og mer prosaisk forutsetning for fokusgruppesamtaler er å finne et felles tidspunkt for de aktuelle deltakerne. De eldre gikk ofte ikke så mye ut og fant det besværlig å møte opp på et sted for å la seg intervju. For de yngre var det oftest tiden det skortet på. Planene om fokusgrupper måtte derfor raskt justeres. I stedet fikk informantene velge mellom individuelle intervju, å delta som ektepar eller i gruppesamtaler med to eller flere andre deltakere. Denne ordningen viste seg å være en velegnet og praktisk måte å avvikle intervjuene på.

Erfaringen viste at tre var det ideelle og fire det maksimale antallet gruppemedlemmer som kunne håndteres med bare en leder. Bruk av tolk økte tidsbruken. Gruppene besto derfor aldri av mer enn tre personer hvis det var tolk til stede. Noen av gruppene som fungerte uten tolk hadde medlemmer som ikke behersket norsk tilstrekkelig til å gjennomføre et intervju på egenhånd. Men deltakerne hjalp hverandre med å oversette og finne ord og uttrykk som de manglet, det oppsto derfor aldri språkproblemer som ikke lot seg løse.

Alle gruppemedlemmene ble spurt på forhånd (oftest en uke før) om å delta og fikk vite hvem de andre deltakerne var. Vanligvis dreide det seg om personer de kjente eller visste hvem var, men i et par tilfeller besto gruppemedlemmene av personer som ble presentert for hverandre der og da. Tilsynelatende skapte det ingen vanskeligheter eller førte til at deltakerne la bånd på sine ytringer. Gruppedeltakerne bekreftet (på direkte spørsmål) at så var tilfelle.

Gjennomføring

Samtalene startet alltid med en kort gjennomgang av målet med prosjektet, hvem som sto bak, hvem som hadde ansvaret for å gjennomføre det, temaene for intervjuet, taushetsplikt og anonymisering, samt en understreking av at det var frivillig både å delta og å svare på enkeltspørsmål. Hensikten med «briefingen» var å forberede intervjupersonene på hvilke tema som skulle drøftes, ivareta det etiske aspektet om frivillighet og etablere et tillitsforhold (Kvale, 1997).

Ønsker og planer for framtidig alderdom kan inneholde alt fra optimistiske drømmer til dyp frykt. Samtaler om dette emnet kan avsløre triste erfaringer, vanskelige familieforhold, helseproblemer og bekymringer av høyst privat karakter. Det kan bety at noen av informantene har valgt å holde en del refleksjoner for seg selv, kanskje særlig de som deltok i gruppeintervju. Det hendte jeg fikk fornemmelsen av det ved at enkeltspørsmål ble besvart raskt, uten å bli utdypet, men det var unntaksvis. Det kan likevel ha virket inn i større grad enn det som lot seg registrere.

På tross av disse begrensningene fungerte gruppene tilsynelatende svært bra. Praten gikk lett, stemningen var gemyttlig og både latter og tårer kunne inngå i samtalene. Når de triste minnene kom fram, hendte det at deltakerne viste til hverandre som personer de opplevde fellesskap med og mottok støtte fra, gjerne illustrert gjennom et jovialt grep rundt skulderen til hverandre. Også de individuelle intervjuene fungerte tilsynelatende godt. De fleste deltok med stor entusiasme og ingen reserverte seg mot å svare på spørsmål.

Intervjuene varte mellom en og to timer. Hovedregelen var at gruppesamtalene varte lengst, skjønt det også var unntak. Enkelte informanter hadde sin egen agenda og mål med intervjuet. Det var gjerne personer som var engasjert i frivillig arbeid blant eldre og som betraktet seg som «talsmenn» for en gruppe. Det kunne resultere i «tilleggsamtaler» før eller etter intervjuet. En del av informantene som bodde på andre steder og byer enn i Oslo, ble intervjuet hjemme hos seg selv. Datainnsamlingen foregikk i perioden januar 2008 til november 2008. Alle samtalene ble transkribert, totalt utgjorde det 331 sider tekst.

Tilpassing av rekrutteringskriteriene

Det viste seg nokså snart å være vanskelig eller i alle fall tidkrevende, å mobilisere deltakere til undersøkelsen. Det ble dermed nødvendig å gjøre noen kompromisser i den planlagte datainnsamlingen. Særlig vanskelig var det å rekruttere eldre. Unntaket var den tamilske gruppen som hadde et fast ukentlig treff for personer over 50 år. Når både sted og tid for intervjuet kunne samordnes med aktiviteter som informantene deltok i for øvrig, var det lett å skaffe deltakere. I de to andre gruppene hvor det ikke fantes tilsvarende organisatoriske rammer, var det vanskelig å få tak i eldre

informanter, særlig de «virkelig gamle». Som følge av dette ble aldersgrensen for «de eldre» justert *ned fra 55 til 50 år*.

Heller ikke den unge generasjonen lot seg alltid like lett mobilisere til intervju. Også i denne gruppen ble det nødvendig med mindre rigide aldersgrenser. Resultatet av disse kompromissene i den planlagte datainnsamlingen ble at informantene over 50 år utgjør «de eldre,» mens intervjupersonene under 50 år defineres som «de unge».

Noen av informantene er rekruttert gjennom andre informanter (såkalt snøball-rekruttering). Det er barn eller svigerbarn av foreldre som jeg hadde intervjuet, eller omvendt, foreldre til barn som jeg hadde intervjuet. Ingenting tilsier at det skulle være en ulempe for prosjektet at noen av informantene har en slik relasjon til hverandre. Med ett unntak ble den unge og den eldre generasjonen intervjuet separat.

I utgangspunktet var planen at de tre informantgruppene skulle komme fra forskjellige kommuner. Tanken bak var at kommunetype og -størrelse kan påvirke innvandrernes integrering og dermed forventninger til alderdom og holdninger til å motta omsorg. Det ble derfor bestemt at to av gruppene (vietnamesere og pakistanere) skulle rekrutteres fra andre byer enn Oslo. I det første tilfelle lot det seg gjøre, mens det ble vanskeligere i det andre (jf. vedlegg 3). En del av informantene med pakistansk opprinnelse kommer derfor fra Oslo, mens resten er fra andre steder i Østlandsområdet.

Jevn kjønnsfordeling var idealet for sammensetningen av utvalgene, men ikke alltid lett å oppnå fordi rekrutteringen av informanter ikke alltid var like lett. Både «korrekt» kjønnsfordeling og en alderssammensetning i overensstemmelse med den opprinnelige planen ville utvilsomt latt seg gjøre, men ville krevd romsligere tidsrammer.

Forhandling av intervjuavtaler

Alt i alt er erfaringen fra det foreliggende prosjektet at det å rekruttere informanter til en studie som ikke retter seg mot en organisatorisk avgrenset gruppe, krever oppfinnsomhet og pågåenhet. Begge deler må utøves skjønnsomt og med hensynstaking til informantens frihet til å si nei.

Først dreier det seg om å finne aktuelle personer for intervju, deretter starter «forhandlingene» om en intervjuavtale. Informasjon om tema for intervjuet, hvor lenge det varer, at deltakelsen er frivillig og at forskeren har

taushetsplikt, er selvsagte ingredienser i disse «forhandlingene». I tillegg kommer den praktiske tilretteleggingen med å finne tid og sted som passer. Til sammen representerer forhandlingene og den endelige gjennomføringen av intervjuene ofte en nokså langvarig og tidkrevende prosess som er lett å undervurdere i planene for et prosjekt. (Vedlegg 3 gir en nærmere beskrivelse av hvordan denne delen av forskningsprosessen artet seg i dette tilfellet).

2.4 Hvor mange og hvem ble intervjuet?

Tabellene 1a-c i vedlegg 1 gir oversikt over antall intervjuer og deltakere fordelt på landgrupper⁶, navn (anonymiserte), kjønn, alder, samt hvor lenge informantene har bodd i Norge og om deltakerne brukte tolk eller fikk annen hjelp til oversettelse i intervjusituasjonen. Til sammen ble 70 personer intervjuet (fordelt på 40 samtaler).

Aldersspredningen var 22 til 78 år i gruppen med vietnamesisk opprinnelse, 18 til 74 år i utvalget fra Sri Lanka, mens informantene med opprinnelse i Pakistan varierte i alder fra 26 til 70 år. 37 personer⁷ var over 50 år (av disse var fem over 70 år) og 33 personer var under 50 år (av disse var 14 under 30 år).

Kjønnsfordelingen i utvalget sett under ett var 37/33 (kvinnene i flertall). Av de over 50 år var 19 menn og 18 kvinner, mens gruppen under 50 år besto av 14 menn og 19 kvinner.

Utvalgets botid i Norge reflekterer i stor grad tidspunktet for når de tre innvandrergруппene kom til landet (Lie, 2004). Størst variasjoner i botid har informantene fra Sri Lanka (fra 1 til 33 år). Flere av dem kom til Norge etter at de var fylt 60 år og har bodd i landet bare noen få år (såkalte «late-in-life-immigrants») (Emami og Torres, 2000). Totalt har halvparten av informantene (36 personer) bodd i Norge mer enn 20 år (inkludert de som er

⁶ I rapporten blir utvalget tidvis omtalt som den vietnamesiske, tamilske og pakistanske gruppen. En mer korrekt beskrivelse ville være å henvise til personene eller gruppene med respektive vietnamesisk, tamilsk eller pakistansk *bakgrunn*. Når jeg ikke alltid gjør det, skyldes det behovet for språklig forenkling.

⁷ Inkludert i dette tallet er (Martha, 44 år). Hun blir presentert sammen de eldre fordi hun deltok på treffene for de over 50 år (jf s. 24) og var med i fokusgruppe med to andre over 50 år.

født her). De fleste av disse (21 personer) kommer fra Pakistan (av disse kan 11 personer se tilbake på mer enn tretti år i Norge). Ti av informantene fra Vietnam har bodd i Norge i mer enn 20 år og fem fra Sri Lanka. Av de såkalte unge (under 50 år) er 13 oppvokst i Norge (fem er født her, resten kom til landet før de var 6 år)⁸. Ytterligere ni av informantene under 50 år, kom til Norge *før de fylte 20 år*⁹.

Det var store variasjoner i norskspråklige ferdigheter i utvalget. Noen hadde ingen problemer med å forstå og gjøre seg forstått, andre strevde, mens en del tilsynelatende ikke kunne mer enn noen få ord norsk. Det siste gjaldt særlig de eldre informantene fra Sri Lanka og kvinnene fra Pakistan som var over 50 år.

Alle som ikke behersket norsk, fikk tilbud om tolk. Ti personer benyttet seg av tilbudet og to takket nei selv om de hadde problemer med i gjennomføre intervjuet på egenhånd. De ville heller ha hjelp fra sine voksne barn. I fire tilfeller ble ektepar (tre fra Pakistan, et fra Sri Lanka) intervjuet, men bare ektemannen snakket tilstrekkelig norsk til å føre en samtale. Samtalen ble i hovedsak ført med ham. Ektefellen ble trukket inn når det dreide seg om opplysninger om henne, men hun ble også spurt om synspunkter og erfaringer på ulike områder. Noen intervju foregikk på engelsk, alle var med personer fra Sri Lanka. Alt i alt gjennomførte om lag en firedel av informantene intervjuet på et annet språk enn norsk.

2.5 Hvor representativt er utvalget?

Det er vanligvis ikke noe krav at utvalg i kvalitative undersøkelser skal være statistisk representativt, med mindre populasjonen er så liten at de man intervjuer utgjør en veldig stor andel av den totale gruppen (Fossåskaret, 1997:16). I dette tilfelle er populasjonen svært stor.

Kravet om heterogenitet er likevel et viktig utvalgsriterium for kvalitative undersøkelser. Størst mulig mangfold av undersøkelsesenheter øker muligheten for å belyse ulike sider ved et fenomen og for å oppnå en mest mulig helhetlig beskrivelse (Malterud, 1996). Sammensetningen av utvalget

⁸ De oppfyller således Statistisk sentralbyrås definisjon av etterkommere) (Blom og Henriksen, 2008).

⁹ De fleste (fem) av disse er fra Vietnam, tre er fra Sri Lanka og en kommer fra Pakistan.

bør derfor gjenspeile variasjonen som fins i populasjonen. Informantene bør også variere med hensyn til karakteristika som kan tenkes å påvirke planene og ønskene for alderdommen, som kjønn, botid i Norge, norskspråklige ferdigheter, familiesituasjon, yrke, utdanning m.m. I prosjektet er variasjoner på alle disse variablene forsøkt ivaretatt.

Vanligvis er informanter som er språkkyndige og godt integrert i stor-samfunnet overrepresentert i studier som denne. Trolig gjelder det også i dette tilfelle. Samtidig er det store variasjoner i intervjuobjektens språkbeherskelse, botid og sysselsettingssituasjon. Det er derfor ingen grunn til å tro at skjevheten i utvalget er større i dette prosjektet enn i andre studier.

2.6 Etiske aspekter ved datainnsamlingen

Det mest grunnleggende etiske kravet til forskning er at forskeren(e) behandler informantene og det sosiale systemet på en verdig måte (Fossåskaret (1997: 268). Informert og frivillig samtykke, konfidensialitet og anonymisering er eksempler på etiske utfordringer som en intervjuundersøkelse byr på (Kvale, 1997: 71). Alle disse anliggender er ivaretatt i prosjektet. Samtlige personnavn i rapporten er anonymisert, mens steder (inkludert kommuner og bydeler) er byttet ut med «lignende» steder. Det hender også at andre opplysninger er forandret, for eksempel om det dreier seg om en bror eller søster, hvilket (ut)land nære pårørende er bosatt eller lignende. Målet er å sikre informantens anonymitet uten å endre grunnlaget for å forstå og fortolke dataene.

At et forskningsprosjekt kan skape forventninger om tilbud og raske resultater, er en erfaring flere forskere har gjort (Moen, 2008: 52). Det skjedde også i dette tilfellet. Når deltakerne hørte hva prosjektet dreide seg om, reagerte flere spontant med å presentere forslag til gode formål og tjenester de ønsket seg. Ønsket som gikk igjen var å få mer ressurser til å drive arbeid for eldre i sin egen etniske gruppe. Mange var opptatt av muligheten for transportbistand slik at flere kan dra nytte av tilbudene, også i vintersesongen. Det var derfor viktig å påpeke at resultatene av prosjektet ikke ville bli etterfulgt av umiddelbare bevilgninger til aktverdige formål. Noen av deltakerne var skuffet over dette.

3 Familienettverk, helse og arbeid

3.1 Innledning

Hva slags familienettverk informantene har og hvordan deres helse og sysselsettingssituasjon er, vil sannsynligvis ha betydning for planer og forventninger til alderdommen og kan også tenkes å virke inn på informantenes preferanser for omsorgstjenester. Kapitlet handler om disse tre temaene: familie- og bosituasjon, helse og sysselsetting. Når jeg presenterer familie- og bosituasjon er *alle* informantene inkludert, men når temaet er helse og sysselsetting er fokuset rettet mot *informantene over 50 år*.

Utvalget i denne studien er ikke statistisk representativt. Resultatene kan derfor ikke generaliseres til de tre informantgruppene respektive populasjoner. Likevel er det interessant å se i hvilken grad gruppen, som består av 70 informanter, ligner på statistisk representative utvalg når det gjelder kjennetegn som har med familienettverk, helse og sysselsetting å gjøre. Beskrivelsene av utvalget vil derfor bli sammenlignet med resultatene fra Statistisk sentralbyrås undersøkelser (fra henholdsvis 1998 og 2008) om levekår for innvandrere fra land utenom Norden, Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania, som er blant de mest omfattende norske studiene i sitt slag¹⁰. Når jeg senere i rapporten viser til levekårundersøkelsen(e), er det denne (disse) det dreier seg om.

3.2 Familie- og bosituasjon

Sivilstand, barnetall og hvor familiemedlemmene bor

Å leve i ekteskap er vanligere og samboerforhold langt sjeldnere blant personer som er innvandrere fra ikke-vestlige land enn i befolkningen for øvrig (Østby, 2004: 103, Kumar m.fl., 2008). Tabell 3.1 viser informantenes sivilstand.

¹⁰ Den siste levekårsundersøkelsen inkluderer mer enn 3000 personer fra ti land: Bosnia- Hercegovina, Serbia og Montenegro, Tyrkia, Irak, Iran, Pakistan, Sri Lanka, Vietnam, Somalia og Chile. (De to første landene er nye i forhold til 1998-undersøkelsen og antallet intervjupersoner er ca 500 flere i den siste enn i den første) (Blom og Henriksen, 2008: 21).

Tabell 3.1: *Sivilstand. Alle informanter.*

Gruppe	Gift	Ugift	Skilt	Enke/Enkemann	Totalt antall
Vietnamesisk	10	6	3	2	20
Tamilsk	12			9	27
Pakistansk	19	3	1		23

Med unntak av de under 25 år (som alle er ugifte), er nesten alle informantene gift. Noen har imidlertid mistet ektefellen. Flest enker/enkemenn finner vi i den tamilske gruppen. Fire personer er skilt, alle kvinner. Fem personer (fire kvinner og en mann) har aldri vært gift, men tre av dem (alle kvinner med pakistansk opprinnelse) regner med å gifte seg senere. Kun to personer (en kvinne og en mann) er etablert som enslige.

Samtlige av de som er gift har ektefeller med bakgrunn fra samme land som dem selv. Med ett unntak (kvinne gift med etnisk nordmann) gjelder det også de som har vært gift. Med ett unntak er samtlige av informantenes barn som er etablert, gift med personer fra sitt opprinnelsesland. To av de unge informantene (de under 50 år), har en søster hver som er gift med etniske nordmenn. Resultatene samsvarer således med det registrerte ekteskapsmønsteret i de tre innvandregruppene (jf. kapittel 1.4).

Antallet barn i utvalget varierer fra ni (en eldre dame fra Vietnam) til en. To familier har sju barn og en har seks (alle tre familiene er fra Pakistan). Mest utbredt er trebarnsfamilien (15 familier/informanter), men det er også mange to- og firebarnsfamilier (henholdsvis 12 og 10 familier/informanter). To informanter har bare ett barn, mens fire er barnløse (alle er relativt nylig gift).

Alle som har barn, har barn i Norge. Kun tre av informantene (alle med tamilsk bakgrunn) har (også) barn i hjemlandet. Det er bare ett eksempel i hele utvalget på at barn som har bodd i Norge i flere år og er norsk statsborger, har returnert til foreldrenes hjemland (Sri Lanka). En del har barn som er bosatt i andre land enn Norge og informantens hjemland. Det gjelder først og fremst den tamilske gruppen. I noen tilfeller er barna spredt på like mange land som de utgjør i antall.

Blant de som har voksne barn i Norge, har samtlige *minst ett barn* som bor i samme by som de selv bor. Noen få (tre) har i tillegg barn som bor i andre byer. Det er familier som ikke bor i Oslo, men som har barn som har bosatt seg i hovedstaden,

Hvor mange bor alene, hvor mange bor sammen med familien?

Patrilineære familiesystem er vanlig både i Pakistan, Sri Lanka og Vietnam. Det innebærer at nygifte døtre forlater sin oppvekstfamilie og inngår som medlem i husholdningen til ektefellen (såkalt virilokal bosetting), mens en av sønnene (vanligvis den yngste) blir boende sammen med sine foreldre.

Om lag halvparten av de som deltok i den siste levekårsundersøkelsen hadde foreldre i Norge. Det er vanligere å ha foreldre i Norge blant vietnamesere og pakistanere (seks av ti har sin mor i Norge) enn blant innflyttere fra Sri Lanka (seks av ti har sin mor i hjemlandet) (Blom & Henriksen, 2008: 53). I 1996 bodde seks av ti av deltakerne i levekårsundersøkelsen sammen med sine foreldre. Blant personer fra Pakistan gjaldt det åtte av ti. I løpet av den etterfølgende tiårsperioden sank andelen betraktelig (totalt for alle gruppene til fire av ti). Blom og Henriksen (2008: 54) tolker dette som en indikasjon på at det har funnet sted en tilpasning til vestlig væremåte i mange innvandrergrepper.

Tabell 3.2 viser om informantene bor alene eller sammen med andre.

Tabell 3.2 Om informantene bor alene eller sammen med andre. Alle informanter.

Gruppe	Alene	Alene med mindre-årige barn	Alene med ektefelle	Med ektefelle og mindre-årige/ugifte barn		Med foreldre, ektefelle og egne barn	Med foreldre og (gifte) søsken	Annet	N
				Med voksne, (gifte) barn					
Vietnamesisk	2	2		9	2		2	3	20
Tamilsk	1		8	7	8	1	1	1	27
Pakistansk		1		12	6	1	3		23

Kun tre personer i hele utvalget som bor alene. Alle er kvinner (mellom 50 til 65 år). De er henholdsvis enke, skilt og enslig/ugift. To av dem er barnløse, men alle tre har nær familie i Norge (søsken og nevøer og nieser), hvorav noen bor i samme by. Kun en av de mannlige informantene (over 25 år) er ugift. Han bor i et fellesskap av troende. Ytterligere tre informanter lever alene som voksenperson sammen med sine mindreårige barn. Alle tre er kvinner og alle er skilt. De fleste informantene lever i således i tradisjonelle

kjernefamilier bestående av mor, far og mindreårige barn (under 20 år) eller unge ugifte barn (under 25 år).

Åtte personer (representerer sju par) bor alene sammen med ektefellen. Samtlige er fra Sri Lanka. Tre av disse «enslige» ekteparene har voksne barn, mens de fire andre er unge og barnløse.

Noen bor i flergenerasjonshushold

Hvor mange informanter som bor i flergenerasjonshushold vil dels avhenge av sammensetningen av utvalget (om informantene er sønn eller datter og hvor i søskenflokket informanten er plassert), dels av praktiske forhold. Resultatene kan derfor ikke uten videre tolkes som en indikator på *holdningen* til å bo sammen i flergenerasjonshushold.

Til sammen bor 16 av *de eldre informantene* (over 50 år) sammen med voksne, gifte barn. Mest vanlig er det å bo sammen med voksne barn blant de med tamilsk bakgrunn (åtte personer). Alle det gjelder har mistet ektefellen og kommet til Norge på familiegjenforening. Noen har ikke opptjent pensjonsrettigheter og blir forsørget av sine barn.

Også i den pakistanske gruppen er det flere (seks) eksempler på flergenerasjonshushold. Et ektepar har kjøpt hus sammen med sin voksne, gifte sønn. Forløpig bor også parets voksne, ugifte datter hjemme. En annen familie har nylig etablert seg i nytt husvære, som er tenkt som flergenerasjonsbolig når den yngste sønnen som er medeier i huset, finner en livsledsager. Også i denne familien bor informantenes og guttens eldre, ugifte søster fremdeles hjemme. I de andre flergenerasjonshusholdene dreier det seg om unge nygifte som har fortsatt å bo hjemme, og hvor ordningen i noen tilfeller er midlertidig.

De unges erfaringer med flergenerasjonshushold kommer jeg tilbake til i kapittel 6.

Familie og slekt – i Norge og i hjemlandet

Familienettverk representerer ofte en trygghet i vanskelige situasjoner og sårbare livsfaser. For mange er alderdommen en slik fase.

Andelen innvandrere som har nær familie i Norge (besteforeldre, tanter, onkler og fetter og kusiner) har økt de siste ti årene. Pakistanere og

vietnamesere er blant de heldigste i så måte, men det er også mange fra Sri Lanka som har familie og slekt i Norge. I alle innvandrergruppene som inngår i levekårsundersøkelsen har kontakten med hjemlandet (besøk og gjenbesøk m.m.) økt de siste ti årene (Blom og Henriksen, 2008: 36).

Informantene som inngår i prosjektet ble spurt om de hadde søsken og/eller foreldre i Norge, i hjemlandet eller i andre land. Tabell 3.3 viser resultatet for de over 25 år.

Tabell 3.3 Om informantene (over 25 år) har foreldre eller søsken Norge, og/eller i hjemlandet.

Informanter med opprinnelse i	Foreldre eller søsken i Norge	Foreldre eller søsken i hjemland	Av totalt
Vietnam	14	15	16
Sri Lanka	8	10	24
Pakistan	13	16	23

Nesten alle i den vietnamesiske gruppen har foreldre/søsken her i landet. Unntaket er de to eldste informantene, som begge er godt over 70 år. I den pakistanske gruppen gjelder det vel halvparten, mens en tredel av intervjupersonene fra Sri Lanka har foreldre/søsken her i landet. En viktig grunn til at det er så få i den siste gruppen er at det er mange eldre som «ankom som eldre». Selv om mange av informantene fra Vietnam og Pakistan har mistet sine foreldre, har nesten alle søsken i hjemlandet. To i den vietnamesiske gruppen har hele sin familie i Norge. Begge flyttet hit som unge. Få av informantene fra Sri Lanka har nær familie i hjemlandet, mens desto flere har familie som er bosatt i andre land.

De som er yngre enn 25 år er ikke med i tabellen. Med unntak av en (som enslig mindreårig asylsøker) er alle sammen oppvokst i Norge og har foreldre og samtlige søsken her i landet. Men de har onkler og tanter og en mengde søskenbarn i hjemlandet, og noen få har ennå bestemor eller bestefar i live som bor i foreldrenes hjemland.

Mange av informantene kommer fra søskenflokker på mellom seks og ti personer. Særlig gjelder det de fra Vietnam. De har alle søsken i Norge, men enda flere søstre og brødre i hjemlandet (hvor foreldrene også bor).

3.3 Helse

Resultater fra andre undersøkelser

Det er ikke så mange norske undersøkelser om innvandreres helse. Blant de mest omfattende er «The Oslo Immigrant Health Profile¹¹» (Kumar m.fl., 2008) og rapporten «Innvandreres helse 2005/2006» (Blom, 2008)¹². Begge studiene konkluderer med at innvandrere fra ikke-vestlige land gjennomgående har dårligere helse enn befolkningen som helhet. Innvandrere rapporterer også om flere lidelser enn deltakerne i befolkningsutvalget (Blom og Henriksen, 2008, Kumar m.fl., 2008).

God helse avtar med alder, men den avtar mer i innvandrerutvalget enn i resten av befolkningen. Andelen med meget god/ god helse synker med 20 prosentpoeng fra den yngste til den eldste aldersgruppen i befolkningen som helhet, men i innvandrerutvalget synker den med henholdsvis 50 prosentpoeng for menn og 60 prosentpoeng for kvinner (Blom, 2008). Helseforskjellene mellom menn og kvinner gjelder uansett utvalg (kvinner rapporterer oftere om sykdom enn menn), men forskjellene er større i innvandrerutvalget enn i befolkningsutvalget og øker også mer med alderen. Blant kvinner med innvandrerbakgrunn i alderen 55 til 70 år, beskriver flertallet sin helse som dårlig (Blom, 2008). Tilsvarende resultater framkommer i HUBRO-undersøkelsen (Kumar m.fl., 2008: 18).

Noen sykdommer er markert mer utbredt blant personer med innvandrerbakgrunn enn i befolkningen ellers. Blant disse er diabetes, høyt blodtrykk og psykiske lidelser (Blom, 1998: 50–54). For alle disse lidelsene øker forekomsten med alder, men økningen er langt sterkere blant innvandrere enn i befolkningen for øvrig. Det mest utpregede eksemplet i så måte er diabetes. I befolkningsutvalget fordobles forekomsten fra gruppen 40 til 54 år, til

¹¹ Denne er basert på de to såkalte HUBRO undersøkelser (Oslo Health Study og Oslo Immigrant Health Study) fra 2000-2002, bestående av et etnisk norsk utvalg og innvandrere fra henholdsvis Pakistan, Sri Lanka, Vietnam, Tyrkia og Iran (til sammen 14 357 personer, hvorav 3019 var innvandrere).

¹² Rapporten «Innvandreres helse 2005/2006» (2008) omfatter 3053 personer i alderen 16-70 år, fordelt på ti innvandrergrupper (fem av dem er de samme som i HUBRO).

gruppen 55 til 70 år, mens den firedobles i innvandrertutvalget (fra 6 til 25 prosent). Hardest rammet av denne sykdommen er eldre fra Asia, deriblant personer fra Pakistan og Sri Lanka (Blom, 1998: 17).

Også depresjoner og psykosomatiske lidelser er mer utbredt blant innvandrere enn i befolkningen ellers (Kumar m.fl., 2008, Blom, 2008). Dobbelt så mange innvandrere rapporterer om psykosomatiske lidelser som befolkningen for øvrig (henholdsvis 20 og 40 prosent). Særlig er flyktninger utsatt (Folkehelseinstituttet, 2007: 42). Kvinner rammes oftere av slike plager enn menn (i begge utvalgene), og andelen som rapporterer om depresjoner og psykosomatiske lidelser øker med alderen. Økningen er større for innvandrerkvinnene enn for noen andre grupper. (Blom, 2008: 27).

Oversikt over de eldre informantenes helse

Alle informantene over 50 år ble spurt hvordan de vurderte helsa si. Jeg har delt helse inn i fire kategorier; dårlig, nokså dårlig, brukbar og god¹³. Det ligger ingen fyllestgjørende medisinske vurderinger til grunn for inndelingen. Kategoriseringen er basert på informantenes egne beskrivelser, men plasseringen har jeg foretatt. Følgelig rommer både den og skillet mellom de ulike kategoriene, usikkerhet.

Tabell 3.4 presenterer en oversikt over informantenes helse.

Tabell 3.4: Helse. Informanter over 50 år, etter landgruppe.

Informanter med opprinnelse i	Dårlig	Nokså dårlig	Brukbar	God	Totalt antall	Gjennomsnittsalder
Vietnam	1		3	3	7	59,6 år
Sri Lanka	3	10	3	2	18	59,7 år
Pakistan	1	5	6	1	13	59,7 år

¹³ Også HUBRO- studiene opererer med fire helsekategorier: dårlig, ikke så bra, bra og veldig bra, som måler selvrapportert helse basert på avkrysning (Kumar, 2008:51). Når disse kategoriene ikke er brukt i denne studien er det fordi de passet dårlig med de faktiske resultatene. Det ville blitt for få i gruppene «bra» og «veldig bra». (En vanlig tommelfingerregel når verdiene på en variabel skal bestemmes er at inndelingen må være slik at det blir noen enheter i hver kategori og at fordelingen av enhetene ikke blir altfor skjev).

Kun et lite mindretall i hver gruppe rapporterer om god helse. I den vietnamesiske gruppen gjelder det tre personer (alle menn rundt 50 år), i den tamilske gruppen to personer (den ene befinner seg i slutten av 50-åra, mens den andre er pensjonist) og blant de pakistanske informantene er det kun en person som beskriver sin helse som god (mann i slutten av 50-åra). I alle tre gruppene fins det noen flere som har «brukbar helse,» men ikke mange. Mer enn halvparten av informantene synes således å ha dårlig eller nokså dårlig helse (18 av 37 personer over 50 år).

Selv om gjennomsnittsalderen er nesten identisk, gir det liten mening å sammenligne gruppene. Alderspredningen er forskjellig. Det samme er botid i Norge og hvor gamle de var da de kom. Begge deler virker i følge Blom (1998: 52) inn på helse. Jo kortere botid og jo eldre personen var da han eller hun kom til Norge, jo større er sjansen for å ha en varig sykdom.

Også faktorer som dataene ikke gir informasjon om, kan virke inn. Kumar m.fl. (2008) fant at utdanning synes å ha positiv betydning for helse i samtlige grupper. Informantene i den foreliggende studien ble ikke spurt om utdanning, men opplysninger om dette kom fram av og til likevel. Med unntak av en, har alle som beskriver helsa si som god, høy utdanning.

Informantenes beskrivelse av egen helse

Egenrapportert helse forteller ikke nødvendigvis om objektiv helsetilstand, man kan venne seg til dårlig helse fordi man kanskje ikke ser utsikter til noe bedre (Deaton, 2008). På den andre siden har egenvurdert helse vist seg å være en god indikator på senere helseproblem og dødelighet (Veenstra m.fl., 2009, Bråthen, m.fl., 2007: 73). Men en helsetilstand som en person opplever som tyngende og begrensende, oppleves ikke nødvendigvis på samme måte av en annen. Bare halvparten av de i NorLAG¹⁴ undersøkelsen med varig helseproblem svarte for eksempel at helsa begrenset deres funksjon i hverdagen (Daatland m.fl., 2009: 28).

¹⁴ NorLAG refererer til Den norske studien om livsløp og aldring, som omfatter cirka 15 000 personer mellom 18–79 år.

Det er mange med dårlig helse i alle tre gruppene

Informantene ble ikke spurt om konkrete sykdommer, men mange var raske med å nevne dem på eget initiativ. Igjen er det vanskelig å sammenligne landgruppene, fordi både antallet informanter og aldersprofilen i gruppene varierer.

Diagnosen som oftest går igjen er diabetes. På dette området kan det synes å være en forskjell mellom gruppene (men det kan også skyldes tilfeldigheter). Mens det snarere er regelen enn unntaket at informantene fra Sri Lanka og Pakistan nevner denne plagen, er det ingen fra Vietnam som gjør det. Høyt blodtrykk, hjerteproblemer og depresjon er også lidelser som hyppig blir nevnt og noen har lange lister med sykdommer.

Trang (76), som kom fra Vietnam for 14 år siden, har mer eller mindre konstante smerter i kroppen, litt avhengig av været. Om vinteren er hun nesten aldri ute av frykt for å falle på det glatte føre, i stedet forsøker hun å trene på verandaen. Hennes medsøster Hua (78) plages også av smerter i leddene, men klarer å holde det gående med sine daglige bussreiser på besøk til familien og til messe. Reisene inkluderer både trappetrening og spasertur til og fra holdeplassene. Anna Lee (62), også innflytter fra Vietnam, betrakter sin helse som brukbar så langt og gjør sitt beste for å holde den ved like med daglige aktiviteter. De andre eldre fra Vietnam er alle nylig fylt 50 år, og nevner ingen særskilte helseproblemer.

«Jeg har mange plager og bruker mye medisiner,» forteller Akis (57) fra Sri Lanka og illustrerer det med å ta opp dagens rasjon med tabletter som nesten fyller håndflaten hans. «Hjerneslag, hjerteproblem/ angina pectoris, høyt blodtrykk, høyresidig lammelse, 12 piller hver morgen,» konstaterer han, men kan likevel ikke dy seg for en liten latter. Arvin (58) i samme fokusgruppe har sitt å slite med: «Astmaplager, rygg- og leddsmerter og synsproblemer som følge av sukkersyken,» sukker han, mens tredjemann i gruppen Jeeva (74), nettopp har hatt en hjerteroperasjon.

Også mange av kvinnene fra Sri Lanka har problemer med helsa: «Diabetes, høyt blodtrykk og astma, 16 tabletter daglig,» er i korte trekk Bavis (63) historie. Anu (65) sliter med «høyt blodtrykk, sukkersyke, hjerteplager». Martha (44), som tross sin unge alder er med på treffet sammen med de over 50 år, opplevde hjerteinfarkt allerede som 40-åring. I tillegg har hun

sukkersyke og høyt blodtrykk. Kamela (71) lider av angina, mens Vanilla (63) plages av «høyt blodtrykk og frysninger om vinteren. Da kan jeg ikke gå ut,» slår hun fast.

Josef (64) er fra Pakistan og har hatt så mange sykdommer, behandlinger og sykehusopphold at han er kommet ut av tellingen. Nå klarer han seg så vidt det er med tekniske hjelpemidler og god hjelp fra sin kone og sine barn. Jevnaldringer og landsmenn, Neuman (63) og Aktar (63), er også begge uførepensjonert. Neuman hadde han to jobber i lange perioder og fikk en psykisk smell for noen år siden. «Helsa er fortsatt så dårlig at jeg må spise mye medisiner. Jeg er så lei av tabletter, men jeg klarer meg ikke uten,» sier han. «Nei, helsa, den er ikke så god,» slår Aktar (63) fast.

Situasjonen er ikke bedre for kvinnene som er fra Pakistan: «Diabetes, magesår og depresjoner,» er kort oppsummert situasjonen for Saera (63), kona til Josef. «Hjertet mitt er bra, men helsa mi er dårlig,» postulerer Ikra (50). Hun har vondt i ryggen, skuldrene og hoftene og går ukentlig til fysioterapi. I 20 år har hun dessuten slitt med migrene og astma. Aisha (58) har hatt nedsatt helse, i hvert fall de siste ti årene, forteller hun: «Høyt blodtrykk, og verk i hele kroppen. Jeg har gått til lege i årevis, men de finner ingenting, ingen diagnose».

Inntrykket av at mange sliter med helsa bekreftes av de som arbeider som frivillige på eldretreffene i sine respektive miljøer. «Alle har mer eller mindre problemer og noen har store problemer,» rapporterer en av de som har ansvar for de tamilske fellessamlingene. Det har sammenheng med oppveksten i varmt klima og overgangen til Norge, mener han. Hans landsmann Vashiran (72) derimot, tror hjemlengsel er den viktigste forklaringen på hvorfor han selv og så mange eldre fra Sri Lanka har problemer med helsa.

Rahoul arrangerer treff for pakistanske menn over 50 år. De fleste deltakerne er mellom 50 og 70 år. «Ja, helse er et problem blant brukerne. De kommer hit for å få vekk stresset, depresjonen og angsten. Jeg tror de fleste fra Asia som bor i Norge har problemer med sukkersyke, leddsmerter, depresjoner og så videre,» sier han. Rahoul mener hovedårsaken er mørket og kulden i Norge og mangel på aktivitet. Også andre av informantene har lagt merke til at mange av deres landsmenn sliter med helsa, men er usikker på årsaken: «Vi pakistanere blir gamle veldig fort. Jeg vet ikke hva det er, kroppen er kanskje

bygd sånn. Livet i Pakistan er heller ikke så sunt som i Norge. Vi har mange sykdommer, diabetes, hjerteproblemer,» sier en av dem.

God helse er sjelden, men forekommer

Det fins likevel noen få som kan berette om god helse. Alle er menn. «Jeg har ikke vært syk siden jeg kom til Norge og har bare vært hos lege tre ganger,» konstaterer Hong (50). Med 27 års botid tilsvarer det et legebesøk hvert 9. år. «Jeg føler meg bra i kroppen ennå,» sier Shamir (59), opprinnelig fra Pakistan. Hans teori er at det skyldes den daglige spaserturen til jobben på 30 minutter. Kanga (57) har vært aktiv sportsmann og opplever at helsa er god, selv om han har lagt om til roligere idretter etter hvert.

Noen opplever at helsa kan forandre seg til det bedre med egeninnsats og medisinsk behandling. «Nå føler jeg meg i veldig god form,» erklærer Ramu som nærmer seg 70 år og refererer til tiden like etter at han kom fra Sri Lanka for noen få år siden. Da slet han med høyt blodtrykk, diabetes og føling. Oppskriften hans er daglig yoga, regelmessig spaserturer og å sørge for å holde seg mest mulig «busy». Raja (72) har mange problemer, blant annet diabetes, men føler seg bedre nå takket være god behandling. Mens Jeeva (74) mener at alderen tatt i betraktning, synes han formen er brukbar.

Ingen av kvinnene synes å ha sluppet unna helseplager, men det behøver ikke alltid å begrense funksjonsnivået så dramatisk. Afsan (56) beskriver sin helse som «opp og ned» og hevder at «den har aldri vært særlig god». Likevel ivaretar hun sin nesten fulle jobb, samtidig som hun åpenbart utviser stor aktivitet på hjemmebane: «Der er jeg høyt og lavt, jeg klarer aldri å sitte rolig i sofaen,» smiler hun.

Depresjon er et stort problem

«De har angst, de er deprimerte, de er skuffet og redde. Mange av dem sitter bare hjemme». Slik beskriver Akthar og Neman sine landsmenn når de blir spurt hvordan de har inntrykk av at deres jevnaldringer fra Pakistan lever og har det i Norge.

Situasjonen er ingeniende bedre for de tamilske informantene, forteller Kanga som har lang erfaring som frivillig medarbeider i miljøet: «De fleste av de som deltar på eldretreffet, er deprimerte. Noen fordi de ikke kan

kommunisere med nordmenn, andre fordi de ikke får så mye hjelp fra barna sine». Vintertida er det verste, fortsetter han. Når mørket og kulden fester sitt grep om dagene, blir tungsinnet enda mer påtrengende enn ellers. Det glatte føret skremmer mange fra å gå ut. Da er eldretreffet langt mindre besøkt enn ellers. I tillegg til dette er situasjonen i hjemlandet en stadig kilde til uro, frykt og fortvilelse. Usikkerhet og dårlige nyheter skaper en konstant spenningssituasjon. De fleste har noen i familien eller i slekta som ble igjen på Sri Lanka da de selv dro.

Også informantenes egne beretninger illustrerer at nedstemthet og depresjon er en svært så nærværende følgesvenn i hverdagen. For selv om informantene befinner seg i Norge, kretser tankene ofte omkring mennesker og steder som befinner seg langt borte.

Bavis (63) mor er 80 år og bor sammen med Bavis bror på Sri Lanka, et sted hvor «they are expecting bombs every minute». Telefonforbindelsen er høyst uregelmessig og skaper lange eller korte perioder med intens uvisshet. Martha (44) brister i gråt når hun forteller fokusgruppen at hun ikke har oppnådd kontakt med sin søster og hennes familie på mer enn en måned, til tross for at hun ringer hver dag. Heller ikke Latha (57) kan holde tårene tilbake når hun tenker på sin siste reise til hjemlandet for snart tre år siden. Hun dro for å si farvel til sin døende mor, som hadde spurt etter henne. Latha kom til hovedstaden Colombia, men ble hindret i å reise til området hvor hennes mor holdt til. Hun returnerte til Norge med uforrettet sak.

Det er ikke bare trusler om krigshandlinger og vold som skaper bekymringer og tristhet for den som har forlatt sitt hjemland og sine kjære. Josef (64), opprinnelig fra Pakistan, tar daglig en tablett mot nedstemthet. Det begynte han med da hans mor ble syk for noen år siden: «Jeg tenkte på henne hele tiden og var veldig bekymret. Hun bodde hos min svigerinne, men det hendte hun var alene». I denne perioden var Josef så nedbrutt at han brukte tre ganger så sterk dose som i dag. Afsan (56), også fra Pakistan, husker godt det forferdelige sjokket det var å få vite at hennes mor var gått bort. Det er mer enn tretti år siden nå. «Den tiden var det ikke lett å ringe, bare skrive brev. Mor hadde vært syk en tid, men de fortalte det ikke. De tenkte at siden jeg hadde en liten baby så ... De visste ikke hvordan jeg hadde

det her og informerte meg ikke. Da hun døde visste jeg det ikke. Først etter 10–12 dager kom brevet».

For mange fører strevet med å håndtere sykdom til begrensninger i hverdagen på overskudd og livsglede. Suba (56) synes dagene er vanskelige å komme igjennom. Hun savner livet hun levde før hjerneslaget. Arvins (58) astmaplager, rygg- og leddsmarter gjør at han ikke kan bevege seg mye utendørs, særlig ikke på kalde dager. «Det er veldig vanskelig,» sukker han. Aisha (58) kan ikke gå så mye og må være forsiktig med å bære, forteller hun. Å handle for eksempel, må hun helst overlate til sin mann og sine barn.

Er det kjønnsforskjeller i informantenes helse?

Intervjuene gir ikke tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at det foreligger helseforskjeller mellom kjønnene, men flere av informantene hevder at slike ulikheter fins og at kvinnene kommer dårligst ut. De refererer til erfaringene fra sine respektive miljøer hvor de er engasjert i frivillig arbeid. «Sammenligner du en tamilsk og ei norsk kvinne er det minst ti års aldersforskjell,» mener en av de ansvarlige for eldretreffene for innflyttere fra Sri Lanka. «Kvinnene har det enda vanskeligere enn mennene,» hevder Akthar (63), med referanse til sitt pakistanske miljø. Han mener det først og fremst skyldes språkproblemer.

Alle som var gift ble spurt om ektefellens helse. Med ett unntak var ektefellene «koner». Ektemennenes rapporter tyder på at kvinnene sliter mest med helsa. Med unntak av to, ga samtlige uttrykk for at deres kone hadde dårligere helse enn dem selv. Hassan (66) gikk av med pensjon et par år tidligere enn han ellers ville ha gjort fordi hans 7 år yngre kone er syk. «Jeg måtte ta hennes oppgaver,» forklarer han. «Jeg har det bra, men kona er litt syk,» forteller 50-årige Ali, men skynder seg å føye til at «vi klarer oss likevel». Muhammed (70) føler seg også nokså bra, men sier at hans ti år yngre kone er «veldig syk». «Jo, jeg har helseproblemer, sukkersyke og sånn, men kona har enda større problemer,» konstaterer Rahoul (58). «Selv om kona mi er bare 54 år og ser ung ut, merker jeg at hun begynner å føle seg eldre og at hun ikke greier å gjøre så mye. Hun plages med ryggen og er gått ned i halv stilling, men selv det blir hun sliten av,» forteller Kanga (57).

Også depresjon er en lidelse flere av ektefellene sliter med: «Det er ikke lenger noen barn hjemme og kona er litt trist. Hver dag er hun trist og er bare hjemme alene. Akkurat nå er hun i Tyskland og passer barna til den yngste datteren. Heller ikke hit liker hun å komme,» forteller en som selv verdsetter det ukentlige treffet for tamilske eldre høyt. Han og hans kone, som for øvrig nylig fylte 50 år, er et av de få ekteparene som bor alene.

Kanga (57) som har best oversikt over det tamilske miljøet blant de eldre, mener at depresjon uten tvil er mer utbredt blant kvinnene enn blant mennene. Slik forklarer han det: «Det er vår kultur at barna respekterer mannfolka mest. Når mennene får mer respekt blir de mindre deprimert. Det er en kulturforskjell der».

Rahoul (58) som er aktiv i det pakistanske miljøet for eldre menn, tror også kvinnene er mer utsatt for depresjon enn menn. Etter hans mening skyldes det inaktivitet. «Før var de opptatt med barna hele dagen. Nå sitter foreldrene, særlig mødrene, hjemme og tenker. Det er vanskelig å sitte hjemme hele dagen og tenke ...». Selv har Rahoul oppmuntret sin kone til å begynne på norskkurs og ta imot praksisplass, og det har hun også gjort.

3.4 Deltakelse på arbeidsmarkedet

Faktorer som viker inn på yrkesaktivitet

I tillegg til å være en inntektskilde, utgjør arbeid en viktig arena for deltakelse og integrering (IMDI-rapport 9, 2008). Slik har arbeid både en direkte og en indirekte betydning for levekår.

Generelt er sysselsettingen blant ikke-vestlige innvandrere lavere enn for befolkningen ellers, ikke minst gjelder det aldersgruppene fra 55 år og oppover. Tidlig uførepensjonering er en av årsakene til det (Østby, 2004: 25). Mens sysselsettingsandelen er vel sytti prosent i befolkningen (i alderen 16–74 år) som helhet (ssb.no/arbeid), var den i gjennomsnitt 57 prosent for de ti innvandrergруппene som inngikk i den siste levekårsundersøkelsen (Blom & Henriksen, 2008: 76).

Grad av sysselsetting varierer betydelig med landbakgrunn. Generelt er kjønnsforskjellene i yrkesdeltakelse større blant ikke-vestlige innvandrere enn i befolkningen ellers (men varierer mye fra en gruppe til en annen). Veksten i

sysselsettingen de ti siste årene har ikke endret nivåforskjellene mellom innvandrergruppene, men den relative økningen har vært større blant kvinner enn blant menn (Blom og Henriksen, 2008: 52).

Botid har stor betydning for førstegenerasjonsinnvandrere sine muligheter på arbeidsmarkedet (SSB, 2008: 89). For de fleste gruppene avtar effekten av botid etter noen år, men for noen (særlig personer fra Asia) varer gevinsten lenge (inntil 15 år) (Øsby, 2004: 21). Botid betyr mer for kvinner enn for menn (SSB, 2008: 90).

Helseproblemer virker rimeligvis inn på sjansen for at en person er i arbeid. Men hvordan de to faktorene henger sammen, avhenger av hva slags problemer det dreier seg om og den enkeltes tilpassing til sin situasjon. Levekårsundersøkelsen viser at innvandrere har tendens til å vurdere sykdommene sine som mer alvorlige enn befolkningen ellers, særlig gjelder det i hvilken grad sykdommen begrenser arbeidsevnen. Forsøk på å kontrollere for type lidelse forklarer bare en del av forskjellen. Andelen som mener at sykdom påvirker hverdagen, øker betydelig med alder. Også her er økningen langt mer markert for innvandrерutvalget enn for det øvrige befolkningsutvalget (Blom, 1998: 55).

Oversikt over informantenes yrkesaktivitet

Nesten alle informantene har bodd i Norge lenger enn 15 år, skjønt ikke fullt så mange i den tamilske gruppen. Botid skulle således ikke ha noen vesentlig betydning for intervjupersonenes arbeidslivsdeltakelse. Tabell 3.5 viser hvor mange av informantene over 50 år som er i jobb.

Tabell 3.5: Hvos mange som er i arbeid. Informanter over 50-år, etter landgruppe.

Informanter med opprinnelse i	I arbeid	Uførepensjonert	Alderspensjonist ¹⁾	Hjemmeværende	Førtidspensjon	Opplysning mangler	Totalt antall
Vietnam	4		2		1		7
Sri Lanka	2	5	7		2		16
Pakistan	3	4	1	3	1	1	13 ²⁾

¹⁾ Alderspensjonist vil si at de er over 67 år, men ikke alle har opparbeidet rett på pensjon.

²⁾ En person er halvt uførepensjonert og jobber i halv stilling. Han er derfor ført opp begge steder (totalsummen blir derfor høyere enn antall personer).

Ti av informantene er over 67 år og hører dermed til i pensjonistenes rekke. Av de resterende (27 personer) er en tredel i arbeid (seks menn og tre kvinner)¹⁵. Ni personer er uførepensjonert, resten har gått av med førtidspensjon eller aldri vært i jobb. Det siste gjelder bare kvinner. Ser vi nærmere på de enkelte gruppene er situasjonen denne:

I den vietnamesiske gruppen er alle fire som er over 50 år (tre menn og en kvinne) og ikke gått av for alderspensjon, i arbeid. Alle fire er nylig rundet 50 år. I den tamilske gruppen er det sju personer over 67 år og fire personer i «AFP-alder» (mellom 62 og 67 år). Av de resterende seks er to i jobb (en mann og en kvinne). Mens i den pakistanske gruppen er to personer over 67 år, mens fem er mellom 62 og 67 år. Av de resterende sju er tre i arbeid (to menn og en kvinne).

Av alle 50- og 50+ -åringene som er i arbeid har tre stillinger som krever treårig høyere utdanning. De øvrige seks jobber som ufaglært eller har arbeid som krever kortere fagutdanning. Blant de som har vært i jobb før, har de fleste hatt ufaglært arbeid; på fabrikk, i renholdsvirksomhet eller i annen servicetjeneste. Også Neuman (63), Athar (63) og Hassan (66) jobbet som ufaglært, selv om de er utdannet som henholdsvis jurist, ingeniør og økonom fra Pakistan. Athar hevder han har søkt bortimot 3000 jobber etter at han flyttet til Norge.

Informantenes beskrivelse av sin sysselsettingssituasjon

Felles for informantene som er i jobb er at de verdsetter arbeidet høyt og tillegger det stor betydning for livskvaliteten. Shamir (59) simpelthen elsker arbeidet sitt og hevder at han ikke har vært borte en eneste dag de 37 årene han har vært ansatt: «Jeg trives veldig godt og jeg er veldig glad på jobb. Det er som hjemme for meg». Rutinene har han inne. Han nyter stor respekt og tillit og kan gå når han er ferdig med oppgavene sine, også om det er en halv time eller en time før arbeidstiden er slutt. For noen år siden ble Shamir tilbudt en mer overordnet stilling på jobben, men valgte å beholde sin mer tilbaketrukkne rolle. Jobben er fysisk krevende, og selv om Shamir beskriver sin helse som god, merker han at jobben har tatt på. Han regner derfor med

¹⁵ Seks informanter er i full jobb, mens tre har deltidsstillinger (en mann kombinerer 50 % uførhet med arbeid, mens to av kvinnene har redusert jobb).

å benytte seg av AFP-ordningen om knappe tre år. At hans kone har svekket helse er også et argument for å gjøre det, mener han.

«Nå når barna er store har jeg god tid og kan jobbe. Jeg liker å være ute av huset. Hvis jeg er hjemme ei uke eller to, føler jeg meg helt innestengt, som om livet har stoppet opp,» sier Afsan (56). Afsan startet sin arbeidskarriere for mer enn tjue år siden, da barna ennå var små. Foranledningen var ønsket om å bryte den vonde sirkelen med depresjon og isolasjon som oppsto da hun opplevde å miste begge sine foreldre på kort tid. Foreldrene bodde i hjemlandet: «Det var veldig vanskelig for meg å være hjemme den gangen. Tankene begynte å gå i ring og jeg tenkte 'nå blir jeg syk',» forteller hun. En «kjempehyggelig» lærer på barnas skole gjorde Afsan oppmerksom på et vikariat som assistent og oppfordret henne til å søke. Nå er Afsan fast ansatt og planlegger å stå i jobben så lenge helsa holder. Men hun plages tidvis av problemer med helsa og er derfor usikker på hvor lenge det blir.

Latha (57) fra Sri Lanka har bodd 12 år i Norge. Hun jobber på sjette året som renholder på en skole. Latha trives godt i jobben sin, skjønt hun også synes at arbeidet tar hardt på helsa. Likevel håper hun å holde det gående fram mot pensjonsalderen. «Jeg blir dårlig hvis jeg ikke jobber. Egentlig klarer jeg ikke å arbeide, men gjør det likevel – for å glemme problemene mine og for hjelpe familien min på Sri Lanka med penger. Hvis jeg er hjemme, er jeg bare trist,» sier Latha.

Hong (50), Lee (51) og Kanga (57) (opprinnelig fra Vietnam og Sri Lanka) har alle påbegynt eller fullført høyere utdanning fra hjemlandet. Etter noen år i Norge bestemte de seg for å begynne på 3-årig høyskoleutdanning. Alle tre er fast ansatt i helsevesenet og ingen av dem har foreløpig begynt å tenke på tidspunktet for avgang.

Det er flere av dem som ikke er i arbeid, som godt kunne tenke seg å jobbe. Men det ville kreve løsninger som var tilpasset deres helse. Bavi (63) nærmer seg pensjonsalderen, men drømmer om en liten deltidsjobb slik hun hadde da hun bodde på Vestlandet. Hun har vært på arbeidskontoret og fikk beskjed om å følge med selv og søke når hun fant noe. Det ble dessverre aldri noe ut av. «En dag i uka for eksempel,» er Subas (56) anslag på sin arbeidskapasitet. Suba lengter etter tiden hun kunne gå på jobb. Men etter at hun ble rammet av sykdom er hennes gamle arbeidsplass, barnehagen, blitt for krevende for henne. Hver dag sysler Suba med tanken på at hun kanskje

kunne få en bitteliten jobb, forteller hun, men hun tviler på at hun noen gang får ønsket sitt oppfylt. Det er også andre uheldige konsekvenser av å ikke delta i arbeidslivet: «Jeg trenger å snakke, jeg glemmer norsken,» sukker Suba.

Andre har passert aldersgrensen eller gitt opp tanken på arbeidslivet. Utfordringen med å skape innhold og struktur i hverdagen må de løse på andre måter. Både Vasiharan (72), Rajan (70) og Akis (58) forsøker å skape rytme og variasjon på dagen og uka ved å «keep themselves busy as much as they can». Men i den lille leiligheten hos Vasiharan (72) og hans kone er det ikke så lett å finne på noe. «My life is very limited,» er hans nokså triste karakteristikk av tilværelsen.

3.5 Oppsummering

Flertallet av informantene bor kjernefamiliehushold. Barnetallet varierer fra ni til en (ytterpunktene er representert med en familie hver). De mest barne-rike familiene tilhører de eldste årsklassene. Trebarnsfamilier er mest utbredt, men firebarns- og tobarnsfamilier er også vanlige.

Bortimot halvparten av informantene over 50 år (16 av 37) bor sammen med sine voksne, etablerte barn. Strukturen i disse flergenerasjons-husholdene varierer. Skillet går mellom intervjupersonene fra Vietnam og Sri Lanka på den ene siden, og informantene fra Pakistan på den andre. I de to første tifellene dreier felleshusholdet seg om en gjenlevende, *enslig* far eller mor som bor sammen med et av sine barn. Foreldrene har gjerne fått opphold på grunnlag av familiegjennforening og noen har ennå ikke tjent opp pensjonsrettigheter. I det siste tilfellet består flergenerasjonshusholdene av *ektepar* som er etablert sammen med et av sine barn (vanligvis yngste sønn) i et hus som partene eier i fellesskap. Foreldrene har selvstendig opphold i landet og kom ofte før eller samtidig med barna.

Utvalget i den foreliggende studien er ikke statistisk representativt. Trolig har det den samme skjevheten som de fleste studier av eldre (Daatland m.fl., 2009: 17) og eldre innvandrere spesielt; det vil si at de mest integrerte, språkkyndige og friskeste er overrepresenterte. Til tross for det, er det likevel interessant å se i hvilken grad resultatene i utvalget samsvarer med resultater fra andre undersøkelser, også de som er basert på representative utvalg.

Gjentatte undersøkelser viser at innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn gjennomgående har dårligere helse enn befolkningen som helhet. Blant de viktigste grunnene til det er ekstrabelastningen knyttet til situasjonen som innvandrere og at mange lever under sosiale og økonomiske levekår som er forbundet med sykdomsrisiko (Folkehelseinstituttet, 2007: 41). Også blant informantene i denne studien er dårlig helse et utbredt problem (bare de over 50 år er spurt). De fleste sliter med sykdom. Ofte dreier det seg om en rekke lidelser. Sykdommen som flest nevner er diabetes, særlig gjelder det de fra Sri Lanka og Pakistan. Informantenes beskrivelser tyder på at kvinnene i utvalget har enda større problemer med helsa enn mennene. Kun et lite mindretall rapporterer om bra helse. Alle disse er menn og med unntak av én, er alle i femtiåra.

Det kan være ulike grunner til informantenes dårlige helse. Utdanning, inntekt og yrke er faktorer som vanligvis virker inn både på helse (Elstad, 2008, Næss m.fl., 2008) og på helseatferd (Veenstra m.fl., 2009). Undersøkelser viser at personer fra ikke-vestlige land er overrepresentert blant de med lav inntekt. De har ofte fysisk og psykisk belastende yrker som virker negativt inn på helse (Lie, 2004). Dårlig helse kan også ha sammenheng med livsstil. Informantenes beretninger tyder på at inaktivitet er et stort problem både for dem selv og i deres jevnaldersmiljø.

Faktorer som har betydning for helse virker også ofte inn på yrkesdeltakelse (for eksempel utdanning). Samtidig avhenger sysselsetting ofte av helse. Blant informantene under 67 år er en tredel yrkesaktive (9 av 27 personer). Det er ingen informanter over 60 år som er i jobb.

4 Forventninger til alderdommen

4.1 Innledning

Aldring handler om biologisk utvikling, men også om kulturelle modeller for folks forventninger til aldring og alderdom (Moen, 2008: 70). I industrialiserte samfunn har den materielle og kulturelle utviklingen ført til at et normalt livsløp har fått et nytt, produktivt avsnitt mellom yrkesliv og alderdom etter som pensjonsalderen er gått ned og levealderen har økt. Den tredje alder kaller Laslett (1989) denne perioden. Daatland (2008: 88) hevder at samfunnets sosiale institusjoner ennå ikke er helt tilpasset dette nye fenomenet og dette nye befolkningssegmentet. Roller, posisjoner og muligheter for deltakelse som denne perioden representerer, er derfor ennå ikke fastlagt.

Informantene i utvalget kommer fra land hvor de materielle, sosiale, og kulturelle vilkårene er svært forskjellige fra Norge, og hvor levealderen er lavere. Det er derfor ikke gitt at deres opplevelse av livsløp og alderdom eller at deres framtidsperspektiv er det samme som for dem som vokser opp i det norske samfunnet. Mange av informantene er dessuten allerede konfrontert med utfordringene som følger med svekket helse, selv om de ikke er så gamle. Svekket helse virker inn på aldersidentitet, og subjektiv opplevd alder vil igjen ha betydning for fysisk og psykisk velvære (Kaufman & Elder, 2002: 170).

Det kan være vanskelig å legge framtidsplaner. De avhenger ofte av nåværende livssituasjon og av andre mennesker, og kan derfor framkalle blandede følelser (Akaoma og Öhlander, 2005). For personer som har forlatt sitt hjemland, vil tanken på tilbakeflytting være en problemstilling mange er opptatt av. Hva tenker informantene om det? Intervjupersonene kommer også fra land med sterke tradisjoner for «generasjonskontrakter» (gjensidig sosial og økonomisk omsorg mellom barn og foreldre) og flergenerasjons-hushold (Moen, 2008). I hvilken grad ønsker de å videreføre praksisen med å bo i samme hushold som sine barn når de selv blir gamle? Kapitlet handler om disse to spørsmålene, hvis svar kan få betydning for behov og etterspørsel etter pleie- og omsorgstjenester. Det er informantene over 50 år som er i fokus.

4.2 Hvor mange ønsker å flytte til hjemlandet?

For mange innvandrere er perspektivet på oppholdet i innflytterlandet midlertidig. De som har flyktet venter på endringer i den politiske situasjonen i hjemlandet, mens arbeidsimmigrantene planlegger å tjene penger og reise tilbake med oppspart kapital. Tanken på å vende hjem er en del av selve eksiltilværelsen, hevder Lindquist (1990 i Akaoma og Öhlander, 2005: 21) som har studert chilenske flyktningers liv i Sverige. Ofte er hele hverdagslivets organisering sentrert rundt drømmen og planene om snarlig tilbakevending. Håpet om å returnere fungerer som en type overlevelsesstrategi, den gir kraft til å klare tilværelsen i det nye landet og til å mestre «utanförskapet» (Akaoma og Öhlander, 2005: 21).

Muligheten for å flytte tilbake til hjemlandet avhenger av utflyttingsårsak. Nesten alle som er flyktninger i Norge, blir værende (82 prosent) (Daugstad, 2008: 46). Det samme gjelder arbeidstakere fra land som «ligger fjernt fra Norge, geografisk og kulturelt sett». De som kommer på grunnlag av familiegjennforening opptrer vanligvis på samme måte som den gruppen de blir gjenforent med (Tysse og Keilman, 1998).

I følge levekårsundersøkelsen (fra 2008) svarte fire av ti innvandrere nei på spørsmålet om de trodde de noen gang kom til å flytte tilbake til sitt eget eller foreldrenes hjemland. Bare to prosent betraktet retur som aktuelt de fem første årene. Pakistanere og vietnamesere var blant de med høyest andel «nei til retur» (Blom og Henriksen, 2008: 38). Også Østby (2004:26) har dokumentert at det er svært få som flytter tilbake til sine opprinnelige hjemland, på tross av at de kan ta med seg opparbeidede trygderettigheter.

Faktorer som virker inn på motivasjonen for å reise hjem

Alle informantene over 50 år har tilbrakt oppveksten i hjemlandet. De har minner og erfaringer – med mennesker og institusjoner, med kultur og tradisjoner og med klima og landskap fra landet de en gang forlot. Når de daglige forpliktelsene avtar og tiden i arbeidslivet er forbi, vil spørsmålet om å vende tilbake for mange trolig melde seg med større tyngde. Når beslutningen skal tas, vil noen faktorer trekke i retning av å reise, mens andre faktorer skyver i motsatt lei og er argumenter for å bli.

Mange av informantene har fremdeles nære pårørende i hjemlandet. De fleste har søsken og noen har ennå foreldre som lever (jf. kapittel 3). En god del, særlig de fra Pakistan, har dessuten hus og eiendom i hjemlandet. Det fins også eksempler på huseiere blant intervjupersonene fra Vietnam og Sri Lanka, men langt færre. Mønsteret for eiendomsbesittelse samsvarer for øvrig med resultatet fra levekårsundersøkelsen (Blom og Henriksen (2008: 34–35).

Kontakten som man har hatt med hjemlandet underveis kan ha betydning for hvordan man vurderer muligheten for å flytte tilbake. Besøk i hjemlandet er blitt mer vanlig for alle gruppene som inngår i levekårsundersøkelsen. Mest markert er økningen for personer fra Sri Lanka (mest sannsynlig skyldes det den midlertidige våpenhvile), men også personer fra Vietnam reiser oftere tilbake på besøk enn før (Blom og Henriksen, 2008:36).

Nesten alle i utvalget har vært i hjemlandet etter at de kom til Norge, skjønt i den tamilske gruppen fins det noen unntak: Jeeva (74) og Kuna (71) er ganske nylig kommet til Norge (henholdsvis 2 og 4 år siden). «Jeg tenker av og til på landet mitt, men kan ikke reise dit. Jeg har ikke noe å gjøre der,» sier Jeeva. Kuna har lyst til å reise, men tør ikke på grunn av den usikre politiske situasjonen. Vanilla (63) har ingen barn igjen på Sri Lanka og derfor ingen å reise til. Suba (56) vil gjerne dra, men klarer ikke på grunn av helsa, mens Vashiwaran (72) vil vente med å reise til det blir dannet en egen tamilsk stat¹⁶.

Hvor lang tid man har tilbrakt i Norge vil også påvirke motivasjonen for å flytte tilbake. Mer enn en tredel (14 av 37) av informantene over 50 år har bodd i Norge mer enn halvparten av livet sitt (ti fra Pakistan, tre fra Vietnam og en fra Sri Lanka). Enda flere (sju i tillegg til de 14) har bodd i Norge i minst 20 år. Begge deler er lang tid og oppholdet i Norge har skjedd i en fase av livet hvor familieetablering og arbeidsdeltakelse står sentralt. Nedenfor ser vi hva informantene tenker om å flytte tilbake til hjemlandet når de blir eldre.

¹⁶ Intervjuene ble gjort i 2008 før situasjonen på Sri Lanka tilspisset seg og endte med tamiltigrenes nederlag våren 2009.

Mange drømmer om å reise tilbake ...

«Jeg har alltid ønsket å reise tilbake fordi Vietnam er mitt hjemland,» sier Hong (50), men foreløpig tenker han ikke så mye på det: «Ikke nå, men en gang i framtiden, ja!», slår Hong fast. Jing (50) har bare bodd i Norge i åtte år og leker med tanken på å flytte tilbake: «Jeg tenker på det, ja. Ikke å gjøre det nå, men senere. Kanskje jeg kan pensjonere meg tidlig, 62 år eller 60, hvis jeg får lov. Det er bare ti år til,» konstaterer hun leende. Den viktigste grunnen til at Jing vil dra er foreldrene. I tillegg tror hun det vil være bedre for hennes helse å bo i varmere strøk.

Mye kan likevel tyde på at verken Hong eller Jing kommer til å gjøre alvor av planene sine. Hong har bodd i Norge i 26 år, har tre barn og nettopp kjøpt nytt hus. Både han og hans kone er utdannet i Norge og har fast jobb. Jings foreldre er begge to godt over sytti år. Det er derfor usikkert om de vil få oppleve at Jing blir pensjonist, selv om hun går av tidlig.

Noen venter på at den politiske situasjonen skal endre seg. Politisk oppmyking og ekspansiv økonomisk utvikling i Vietnam de siste årene har forandret situasjonen betraktelig, men likevel ikke tilstrekkelig til at Hong lar seg friste til å returnere: «Når Vietnam blir fritt, når det ikke fins kommunister der, da skal vi reise tilbake for å bo der,» postulerer han. «Om det bare ble fred dro vi med en gang. Vi ønsker ikke å være en byrde for noen eller utnytte andres gjestfrihet,» sier Vashiaran (72) fra Sri Lanka. Og mange av hans landsmenn deler både hans lengsler og hans «programerklæring»: «Blir det fred drar vi hjem med en gang og hjelper vårt folk, vårt triste folk,» erklærer Akis (57).

Dagens situasjon tatt i betraktning, synes sjansene for å oppleve fred på Sri Lanka liten for både Akis og Vashiaran. Kanskje vil Hong også få problemer med å få sine politiske drømmer oppfylt.

Andre har ingen å vende tilbake til eller innser hvilket umulig dilemma en eventuell retur ville innebære: «Vi har ingen der, vi kan ikke dra tilbake,» sier Kamela (67) og Amela (70). «Jeg vil helst reise hjem, men hvis jeg bor der får jeg ikke mat,» sukker Latha (57), som har datter og barnebarn i hjemlandet. «Jeg vil gjerne reise tilbake, men nå er det krig og da tenker jeg at jeg har det bedre her. Hjemlandet kan ikke hjelpe meg med fysioterapi,» sier Subo (56), som ukentlig går til opptrening. Alle fire kvinnene er fra Sri Lanka.

Vanskeligheter i hjemlandet, inkludert dårlig tilgang til helsetjenester er en tredje viktig grunn til at tanken på tilbakeflytting ikke er så forlokkende. «Jeg tenker veldig mye på å dra tilbake til Pakistan. Ofte drømmer jeg om det, men det er ikke mulig ...» slår Hassan (66) fast. Det samme sier Hassans landsmann Ali (50) som ennå har mye familie, inkludert sin gamle far i hjemlandet. «Ja, jeg har tenkt på det, men det er store problemer der nede. Vi kan ikke klare det livet». «Det er så mye problemer. Det er vanskelig å gå til lege om natta, ja om dagen også forresten,» sukker Ikra (50) når hun skal forklare hvorfor hun ikke ser det lett å flytte tilbake. Opplevelsen av at hjemlandets helsevesen har mangler, er en oppfatning hun deler med mange: «Har du bra helse er det ok å bo i Pakistan, men hvis ikke er det nesten umulig å klare seg,» mener en annen av Ikras landsmenn.

Sist, men ikke minst, er barn og barnebarn i Norge en avgjørende grunn til å bli værende her i landet. «Jeg har barn her og vet ikke hva de bestemmer seg for,» er Alis svar på spørsmålet om å eventuelt flytte tilbake. «Jeg ville gjerne bo i Pakistan når jeg blir pensjonist, jeg og kona,» sier Shamir (59), men legger til: «Det er bare at der nede er vi helt alene, vi to. Her har vi barn og barnebarn. Her er det morsomt, vi kan se på at barnebarna leker. Men i Pakistan ... Vi trives ikke bare to stykker». Hans bror bor riktignok i nabohuset, og han og hans familie kommer daglig på besøk. Også Shamirs kone har flere søsken som bor i nærheten. «Jeg tenker på barna først. Hvis de er her, hvordan kan vi da dra tilbake?» sier Akthar (63).

Noen har erfart hvordan det er gått med andre som drømte om å flytte tilbake og også gjorde det: «Jeg kjenner mange som sier de skal flytte tilbake når de blir pensjonister, blant annet en her fra byen,» forteller en av de pakistanske informantene og fortsetter: «Men nå ser jeg ham gå rundt med barnebarn og når jeg spør 'hvorfor reiste du ikke?', svarer han: 'Mine barn og barnebarn er her, hva skal jeg gjøre der alene?'. «Mange av de som er med på eldretreffet reiser hjem og tenker at de skal være der tre måneder, men etter en uke er de lei,» hevder Rahoul (58) som er en av de som jobber frivillig. «Det er varmt, og når det er kaldt, er det ikke strøm. Mye er usikkert. Det er mange politiske problemer også,» legger han til.

Andre har slått fra seg tanken på å gjøre det

Mange av informantene har opplevd det Rias (57) og Neuman (63) opplevde: Rias hadde en helt klar plan da han kom til Norge, nemlig å tjene penger og deretter reise tilbake. «Situasjonen forandret seg gradvis, jeg vet ikke helt når det skjedde,» forteller han. «Jeg tenkte på det før, men tida gikk så fort og nå ... På grunn av barna ... Det er umulig, vi kan ikke ødelegge for dem,» mener Neuman.

For noen av informantene er menneskene som bandt dem til hjemlandet borte og de kjenner seg fremmede når de kommer tilbake. «Det var kanskje da mor og far gikk bort,» filosoferer Akthar (63) og forsøker å tidfeste når opplevelsen av å miste tilhørigheten oppsto. «Hele familien er her. Der nede har jeg bare en bror. Når han ikke lenger lever, har vi ingen,» sier Josef (64) og konstaterer på vegne av seg selv og sin kone at de ikke kommer til å flytte noen steder. «Det er ikke aktuelt å reise tilbake,» svarer Rias (57) og Ikra (50) i kor og rister på hodet. I tillegg til alle problemene «der nede» er foreldrene deres døde. «Så nå er vi ikke så interessert lenger. Barna og barnebarna bor her. De vi kjente fra før, de fleste av dem er borte – døde eller flyttet. Nye generasjoner vokser opp, vi kjenner dem ikke, vi blir liksom fremmede,» forklarer Rias.

Noen har «forandret tankegangen» sin. Det gjør det vanskelig å finne tonen i sitt eget hjemlige miljø: «Jeg har vridd helt på min tanke,» forteller Akthar (63) og utdyper det med å vise til at «det er så mye dreping der nede». «Det er stor forskjell på Norge og Pakistan, og på folk her oppe og der nede. Veldig stor,» mener Rias og Ikra og synes ikke å være i tvil om hvilket land de mener kommer best ut: «Forholdene i Norge er veldig fine. Det er lite uhøflighet blant folk».

Mange er blitt vant til Norge og synes det er vanskelig å gi avkall på tilbud og ordninger som fins her: «Jeg sier rett og slett at her i Norge er det bedre helsetilbud,» konstaterer Rahoul (58) og føyer til: «Man betaler skatt og kan bo på sykehjem uten å betale noe, bare en egenandel. Helse- og sosial omsorgen er veldig bra her. For noen år siden tenkte vi at vi kanskje kunne reise og bo i hjemlandet, men nå er situasjonen en helt annen. Det er uro, strømmangel – mange problemer der nede, ikke noe sykehjem eller helse-tjeneste. Jeg vil i hvert fall ikke dra og ikke min kone heller. Så det er greit. Vi

kan reise dit for en stund, hvis vi får invitasjon, hvis det noe som skjer; slektninger som gifter seg e.l. Det er vanskelig for oss i den alderen vi er. Vi har bodd her i mange år. Vi kan ikke leve uten barna, i hvert fall ikke jeg,» avslutter han.

Noen betrakter Norge som sitt hjemland, hvorfor skulle de da tenke på å flytte? «Jeg er mer norsk enn pakistansk i dag. Jeg har mistet mange av de gode kontaktene jeg hadde i hjemlandet, men jeg har gode kontakter her nå,» sier Neuman (63). «Jeg har bodd her lenger enn i Pakistan. Jeg tenker ikke på det (å flytte),» fastslår Muhammed (70), som har tilbrakt fire tiår i Norge.

Og enkelte har forsonet seg med tilværelsen i Norge fordi de opplever alternativene så mye verre: «Jeg hadde det veldig vanskelig på Sri Lanka, og ønsker å være i Norge,» forteller Kamela (67). «Det er mye bedre å være her enn der. Her er det veldig trygt og det er mange tamilske som bor i nærheten,» mener Amela (70).

Ambivalens preger mange

Selv om mange informanter har tatt et standpunkt om å ikke returnere, preges de ofte av ambivalens fordi lengselen ikke slipper taket og tanken på å bli gammel i Norge skaper engstelse. «Jeg vet ikke hvor jeg helst vil bli gammel, både her og i Pakistan,» sier Afsan leende og konkretiserer dilemmaet: «Jeg kan ikke dra fra barna mine og jeg vil ikke være gammel i Norge».

Det er ikke bare den enkelte personen som opplever å føle seg splittet. Ambivalensen kan også arte seg som spenninger og konflikter mellom ulike familiemedlemmer: «Kona liker ikke det kalde klimaet her. Hun klager hver eneste dag – fra november til april. Om vinteren sier hun vi må flytte tilbake, men om sommeren er hun glad,» forteller Neuman, som selv bedyrer at han liker kaldt vær.

En måte å løse ambivalensen på er å bo deler av året i Norge og deler av året i hjemlandet. Å tilbringe tid i et annet land enn det man bor i, ha nettverk og oppleve at viktige hendelser i livet utspiller seg der, er en livsform som er kommet for å bli, hevder Daatland (2008: 112). Å eie eller ha tilgang til hus begge steder, slik mange av de pakistanske informantene har, gjør en slik transnasjonal bosetting enklere. Når Afsan og mannen blir pensjonert om noen år håper hun å tilbringe noen måneder i året i hjemlandet, hvor de i følge Afsan har et fint hus.

Det er ikke bare hjemlengsel som motiverer for tilbakeflytting eller for å velge en transnasjonal løsning. For mange er ønsket om å unngå vinteren i Norge en viktig «pushfaktor». De misliker mørket, snøen og det glatte føret. Det gir en følelse av innestengthet og isolasjon. «Jeg vil helst ikke bo her om vinteren. Kanskje jeg kan dra til hjemlandet mitt i oktober og komme tilbake hit i april, hvis barna mine bor her,» sukker en av mødrene fra Pakistan mens hun reflekterer over framtiden.

Men en transnasjonal løsning krever ressurser. Det krever økonomi, evne til organisering og fysisk og psykisk tilpasningskapasitet: «Drømmer om det, ja,» sier Akthan (63) med referanse til ideen med å bo i hjemlandet noen måneder i året, men han har liten tro på at det lar seg gjøre i praksis: «Vi er fattige folk, vi har ikke råd til det».

Om det er uaktuelt å bo i hjemlandet permanent eller delvis, representerer hjemlandet for mange uansett en yndet feriedestinasjon. «Vi drar til Pakistan på samme måte som dere reiser på ferie til Spania. Vi bruker vårt hus slik dere bruker deres feriesteder,» sier Shamir. Et ferieopphold er heller ikke til hinder for at livet i Norge kan opprettholdes: «Jeg er vant til Norge nå. Å dra ned en måned eller to på ferie er noe helt annet,» konkluderer Raoul (58), en annen av Shamirs landsmenn.

4.3 Bostedsløsninger – i dag og i framtiden

Preferanser for framtidige bostedsløsninger vil være påvirket av erfaringer og tradisjoner som man er oppvokst med. Verken i Vietnam, i Pakistan eller på Sri Lanka fins det noen offentlig utbygd eldreomsorg av betydning. Ingen av informantene har i følge eget utsagn noen gang besøkt eldre som bor på institusjon i hjemlandet, eller vet om steder/ bygninger hvor eldre kan bo og få omsorg og pleie. De har heller ikke hørt om noen som har benyttet seg av slike tjenester i deres hjemland, skjønt noen av intervjupersonene har sett på fjernsyn «at det er begynt å komme slike steder i vårt land også, i de største byene».

Da informantene forlot sitt hjemland forlot de fleste også sine foreldre. Noen ble senere gjenforent med dem. Ingen av informantene har likevel opplevd at mor eller far ble boende alene. Alle hadde søsken som tok seg av foreldrene, og som foreldrene vanligvis delte hushold med. «Nei, jeg er aldri

urolig for at han skal bli alene,» svarer en av kvinnene fra Pakistan på spørsmålet om det bekymrer henne at hennes far nå er blitt enkemann. Hun har en søster og to brødre i hjemlandet. Ingen av informantene har heller aldri opplevd at andre i deres familie, er blitt boende alene. Hassan (66) husker en gammel mann som ikke hadde familie. Han tok Hassans bror tok seg av.

Men preferanser for bostedsløsninger vil også være påvirket av hvilke alternativer som fins. Separat bosetting for de ulike generasjonene i en familie forutsetter tilgang på boliger, samt et visst system for offentlig utbygd eldreomsorg og alders/pensjonsrettigheter. I det norske samfunnet fins dette, om enn kanskje ikke i en grad som mange kunne ønske seg. Generelt utmerker Skandinavia seg med en svært lav andel flergenerasjonshushold sammenlignet med andre land (Sundström, 1994). Hva gjør dette bakteppe av erfaringer fra hjemlandet kombinert med tilværelsen i Norge, med informantenes ønsker og perspektiver på framtidig bosituasjon?

Per i dag har mange av informantene hjemmeværende barn (under 20 år), noen få ektepar bor alene, mens en del bor i flergenerasjonsfamilier. Nedenfor ser vi først hvordan informantenes opplever sin bosituasjon i dag og deretter hva de tenker om framtidige bostedsløsninger.

Noen få bor alene

Å bo alene er uvanlig i dette utvalget. Kun tre personer (to fra Vietnam og en fra Sri Lanka) gjør det.

Jing (50) er nylig skilt og barnløs. Hun har to søstre i samme by. De ser hverandre jevnlig, men Jing regner med å fortsette å bo alene i framtiden. Det uroer henne litt, ikke minst bekymrer hun seg for relasjonen til sine tantebarn. Hun mener omsorg og interesse fra dem vil avhenge av hennes økonomiske situasjon: «Det er ikke sikkert de kommer på besøk hvis jeg ikke har noen penger å gi dem,» sier Jing, som har en nokså sparsom inntekt som deltidsansatt i varehandelen.

Anna Lee (62) har bodd alene siden hennes fosterbarn, som er hennes tantebarn, ble voksne og flyttet ut. Men hennes niese bor bare et par kvartaler unna og kommer daglig innom til felles middag. «I Vietnam pleier vi ikke å bo alene, vi bor sammen med familien. Men når vi kom til Norge, så flytter de ut. De er vokst opp her og de vil ikke bo sammen...,» forklarer Anna Lee. Hun innrømmer at det tok en stund før hun vennet seg til å bo

alene, men nå er konklusjonen: «Det er greit for meg. Jeg har det bra og er frisk og trenger ikke å bo sammen med noen».

Etter å ha bodd hos sin sønn siden hun kom til Norge fra Sri Lanka for 12 år siden, flyttet Anu (66) for seg selv for et par år siden. Sønnen valgte å knytte seg til en annen religiøs denominasjon enn den familien og Anu selv alltid har tilhørt og det førte til en konflikt mellom dem. «Det var en vanskelig tid,» forteller Anu, men hun ønsket ikke å lage oppstyr og flyttet «uten å bruke store ord». Nå er Anu godt tilfreds med sin situasjon. Det er fredelig. Hun velger fjernsynsprogram selv og går til messe når hun vil. «Jeg bor bra. Jeg lager mat, trener og syr litt. Folk kommer på besøk, ringer eller jeg ringer dem. Jeg liker å lage mat og å være gjestfri. Jeg har det bra! Hadde jeg bodd hos sønnen min hadde jeg ikke fått låne telefonen. Den er opptatt hele tiden,» forteller hun til allmenn latter i fokusgruppen.

Heller ikke å bo alene som ektepar er vanlig blant informantene i dette utvalget. Bare noen få gjør det. Bavi og Vasiharan (på henholdsvis 63 og 72 år) flyttet inn til sin sønn i Oslo fra et annet sted i Norge, men etter kort tid etablerte de seg i leiligheten hvor de nå bor: «Vi ville bo for oss selv» sier Vasiharan. «I hvert fall så lenge vi klarer oss,» føyer han til og forklarer at også på Sri Lanka har tidene forandret seg «Nå når barna gifter seg der nede, vil de leve for seg selv». Men blir en av dem alene, oppstår en annen situasjon. «Jeg kan ikke lage mat, skjønner du,» forklarer Vasiharan smilende og utelukker tydeligvis muligheten for bokstavelig talt å overleve alene.

Kanga (57) bor alene sammen med sin kone og har foreløpig ingen planer om å forandre på det. Men når de blir eldre vurderer de å flytte sammen med et av barna (som bor i samme by) eller i hvert fall nærmere, forteller Kanga.

Andre bor sammen med sine voksne barn

Noen informanter bor sammen med sine voksne, gifte barn (tabell 3.2). Utgangspunktet for å bo sammen varierer. Hovedskillet går mellom de som har flyttet sammen med sine barn når de ble gamle, og de som etablerer seg i felles hushold med sine barn før de er gamle og mens barna er i etableringsfasen. Til den første kategorien hører informantene fra Vietnam og Sri Lanka, mens informantene fra Pakistan hører til den andre.

Det kan også være variasjoner innenfor de ulike kategoriene. Noen foreldre kom til Norge for lenge siden og har levd her i mange år. De er ikke nødvendigvis så språkmektige, men har likevel et visst kjennskap til det norske samfunnet og erfaring med å leve i Norge. Dessuten har de pensjonsrettigheter. De eldre kvinnene fra Vietnam er eksempler på det. Hua (78) kom til Norge med mann og barn for mer enn 20 år siden, og har alltid senere bodd sammen med ett av barna. Nå deler hun husvære med sin eldste datter. De har felles kjøkken og stue, men spiser sjelden sammen. Det er fordi de liker forskjellig mat, forklarer Hua. En periode vurderte Hua å flytte for seg selv. Hun ønsket seg «et eget liv, men i nærheten av minst et av barna». To ganger fikk hun tilbud om toroms leilighet fra kommunen, men avslo. Døtrene snakket henne fra det, forteller Hua og innrømmer også at det ville være litt flaut å bo alene. Andre ville ha kommet til å prate om det og spørre henne og hun ville blitt nødt til å si hun likte å bo for seg selv, enten det var sant eller ikke. Det er dessuten økonomiske fordeler med å bo sammen, forteller Hua. Til tross for at hun bare har minstepensjon sparer hun en god del penger i løpet av året som hun fordeler på barna. For noen år siden fikk de 100 000 kroner hver.

Andre foreldre er kommet til Norge på sine eldre dager. De har mistet sin ektefelle og har fått opphold på grunnlag av familieforening. Samtlige av de tamilske informantene over 50 år som bor sammen med sine voksne barn har fulgt dette «karrieremønsteret».

Noen er godt tilfreds med denne bostedsløsningen. Jeeva (74) og Raja (72) synes det er uproblematisk å bo sammen med sine respektive døtre og deres familie. Om formiddagen når den unge generasjonen er opptatt på jobb, lever de sitt eget liv. Det kan være ensomt innimellom, men nå er Jeeva begynt på norskkurs. Om ettermiddagen snakker de to bestefedrene gjerne litt med barnebarna, og Jeeva hjelper sine med engelskleksene. Ellers går de to stort sett til dekket bord.

Amela (67) klager heller ikke, hun er tilfreds. De fem første dagene i uken bor hun hos sin sønn hvor hun passer barn. I helgene flytter hun til datteren. Slik har hun hatt det i flere år og har tilsynelatende ingen innsigelser mot en slik «delt løsning». Kamela (70) pleide å bo sammen med sin sønn, men flyttet for et par år siden til en inngiftet slektning. Hva som var grunnen til flyttingen går hun ikke inn på.

For andre kan samlivet med den unge generasjonen by på store utfordringer. Da Vanilla (63) kom til Norge trodde hun svigersønnens alkoholproblemer var over, men det var de ikke. Slik situasjonen er nå synes hun ikke hun kan flytte. Hun har dessuten ansvaret for å passe barnebarnet når datteren er på jobb. Men så snart det blir en ordning på de unges samlivsproblemer ønsker Vanilla å få noe for seg selv, helst en liten leilighet i nærheten.

Kuna (71) bor hos sin sønn og har også opplevd hvordan felles hushold med den unge generasjonen kan føre til involvering i deres konflikter. Sønnens ekteskapsproblemer og senere skilsmisse var en stor påkjenning for Kuna. Svigerdatteren fortalte sin familie og venner at det var Kuna som ødela ekteskapet med sønnen, fordi Kuna var så dominerende og bestemte alt.

Ramu (69) har bodd hos sin sønn siden han kom til Norge fra Sri Lanka for knapt fem år siden. Han har hybel i kjelleren med eget bad og toalett. Måltidene spiser han sammen med familien. Når Ramu skal fortelle hva han tenker om egen framtid og bostedsløsninger, blir det en lang pause. «Jeg tror de vil prøve å bli kvitt meg,» sier han stille. Han og hans svigerdatter går dårlig sammen. «Jeg tror hun opplever meg som en byrde, men jeg vet ikke. Hun sier aldri noe,» forklarer han. Faktisk snakker de to aldri sammen, og har ikke gjort det på snart to år: «Alle beskjeder går gjennom sønnen eller barnebarna». Ramu setter sin lit til sønnen; at han vil fortsette å støtte sin far. Det er på den måten Ramu vanligvis får sin vilje og sine ønsker i gjennom, for eksempel denne dagen (for intervjuet). Han var avhengig av en tjeneste fra svigerdatteren, tok det opp med sønnen og oppgaven ble utført. Ramu merker at svigerdatteren er redd for å motsi sin mann. Da Ramu oppnådde rett til alderspensjon for en tid siden spurte sønnen om han ikke ville flytte for seg selv. «Da drar jeg heller tilbake til hjemlandet,» svarte Ramu. Siden har ikke temaet vært nevnt. Ramu sier han er innstilt på å flytte i egen leilighet så snart han har lært seg norsk. Men det går langsomt, foreløpig kan han bare noen få ord.

Ingen av informantene med pakistansk bakgrunn har foreløpig mistet sin ektefelle. Noen har etablert seg i flergenerasjonshushold, fortrinnsvis sammen med sin (yngste) sønn, selv om det også kan bo andre voksne barn hjemme. Afsan (56) er tilfreds med løsningen som hennes familie har funnet.

Mannen og sønnen (Afsan holder seg selv utenom) kjøpte et hus, hvor de alle bor, inkludert Afsans voksne ugifte datter. Afsans svigerdatter, som relativt nylig flyttet til Norge fra Pakistan, venter barn i nær framtid.

Svigerdatteren er ofte krumtappen i det patrilineære familiesystemet, hevder Moen (2008: 72). At sønnens ektefelle er sosialisert til denne ordningen gjør derfor sameksistensen mellom generasjonene enklere. Afsan gir uttrykk for at hun er godt fornøyd med sin sønns utkårede, men påpeker uoppfordret at «hun er veldig, veldig ulik datteren min som er født og oppvokst i Norge». «De er flotte på hver på sin måte,» skynder Afsan seg å legge til.

Erfaringene med å leve i samme hushold beskriver Afsan slik:

Det går veldig bra. Det er ikke sånn helt delt, men vi har god plass, rekkehus i 3 etasjer. Vi går ikke inn i hverandre. Jeg skjønner jo og at man skal ikke blande seg for mye inn ... Ikke har vi tid til det heller. Om morgenen er det opp, og fra klokka 17 begynner vi å komme hjem. Først jeg eller datteren min, deretter svigerdatter og mannen min, og til slutt kommer sønnen min i 19–20-tiden. Jeg og min mann spiser sammen. Hvis alle er hjemme, spiser vi samtidig. Etterpå går de ofte inn på rommet sitt, eller vi sitter en times tid og ser på Tv. Vi har veldig lite tid og går ikke i hverandre.

På spørsmålet om hun regner med at familien kommer til å fortsette å bo slik, svarer hun: «Ja, håper det. Det er ikke tvang fra min side. Det vet de og. Vi har pratet veldig mye om dette».

Rias (57) og Ikra (50) tar utgangspunkt i samme modell som Afsans familie. De har nylig kjøpt hus hvor den yngste sønnen er medeier. Huset er romslig med en kjelleretasje hvor det kan installeres kjøkken, «hvis det ikke går så bra å ha et felles,» føyer Rias og sikter til situasjonen som oppstår når hans sønn gifter seg. Ennå vet ingen hvem svigerdatteren blir.

Framtiden – alene eller sammen med barna?

Ønsker informantene å bo sammen med sine barn når de blir eldre, slik tradisjonen er i deres hjemland? Eller vil de snarere, slik Sundström (1994) uttrykker det, «gripe sjansen» og flytte for seg selv nå som de lever i et land hvor de materielle levekårene og sosial ordninger gir mulighet for det?

Noen informanter er helt klare på at de foretrekker å bo for seg selv framfor sammen med sine barn, også om det innebærer å bo helt alene. Alle

det gjelder er fra Sri Lanka. Pathimini og Vanilla er begge i 60- åra og med i samme fokusgruppe. «Jeg håper jo å få noe for meg selv en gang,» svarer Pathimini med et smil på spørsmålet hva hun ønsker for framtiden. «Jeg er rundt og titter etter leilighet nesten hver dag,» forteller Vanilla. Sosialkontoret har lovet å gi støtte til husleie, men objektet må hun selv finne. Ingen av dem behersker norsk, men særlig Pathimini er ivrig etter å lære språket og går på kurs. Martha som er i samme gruppe som Anu, den eneste «eneboeren» blant informantene fra Sri Lanka, ler og sier at hun misunner Anu som bor alene. Slik vil hun også bo når hun blir gammel, slår hun fast. «Jeg liker meg alene. Jeg vil ikke plage mine barn. De kan komme på besøk,» sier hun med overbevisning.

Andre har en ektefelle å bo sammen med, men foretrekker at generasjonene bor hver for seg. Representanter for denne oppfatningen fins i alle tre utvalgene:

Hong (50) og kona, begge fra Vietnam, flyttet nylig inn i nytt stort hus. Hong understreker at han ønsker å bo hjemme lengst mulig. Hvis han kommer til å trenge hjelp, håper han å få det både fra kommunen og fra barna. Men å bo sammen med barna vil han ikke. Drømmen er å overlate huset til en av dem og selv flytte i en «kårleilighet» i nærheten. «Jeg vil bo for meg selv, i en annen leilighet, også om jeg skulle bli alene. Jeg vil bo alene så lenge jeg kan, ikke hos mine barn,» avslutter han.

«Det blir nok å bo alene, jeg og kona. Å bo med barna ... Det blir litt vanskelig, men å gå på besøk ... Jeg vet ikke, de bestemmer. De er jo store barn ...,» sier Akis (57), som har en svigerdatter (Maria) som røper at hun og mannen har andre planer (jf. kapittel 6). Arvin (58), «kollega» i samme gruppe, deler oppfatningen som Akis presenterer: «Jeg vil bo sammen med min kone, ikke sammen med barna mine. De kan bo for seg selv. Jeg vil ikke plage barna ... jeg vil bo alene,» sier han på litt haltende norsk og med trykk på hvert «ikke».

«Vi er oppvokst med 'joint family', vi tror på Koranen. Den sier 'dere skal være sammen',» slår Akthar (63) fast. Men slik han tolker påbudet betyr det likevel ikke nødvendigvis «under samme tak, men samlet». Og det er nettopp slik Abdul foretrekker det: «Det er bedre å bo hver for seg, bedre for alle sammen. Man kan heller komme på besøk – hver dag. Et hvert

menneske har en privat side. Når det er tid for å sove, da går man hjem». Neuman (63) som deltar i samme fokusgruppe som Akthar, er enig – alle ting tatt i betraktning. «I Pakistan, der har vi stor plass, kanskje 7–8 rom. Men her, her er det umulig,» sier han, men legger til at hans kone ikke liker å være alene. Hun vil helst være sammen med barna hele tiden.

Noen av informantene som foretrekker separate bostedsløsninger, gir likevel uttrykk for at de har en «*plan B*» dersom ektefellen skulle falle fra.

«Jeg ville ikke like å bo uten andre i huset,» sier Latha (57). Vashiran har allerede slått fast at han ikke kan overleve på egenhånd med sine begrensede kokkekunster. Blant sine fire barn, tror han at han ville komme til å flytte til sønnen som bor i Tyskland. «Han er høfligst og viser mest respekt for sin far,» konstaterer Vashiran (72). Bavi derimot, regner med å flytte inn til sin datter om hun skulle bli alene.

Det er ingen av de som bor alene eller bare sammen med ektefellen, som postulerer et framtidsalternativ som innebærer at de skal tilbringe alderdommen i samme hushold som deres barn. Tvert imot er de fleste påpasselig med å påpeke at det er barna som til slutt avgjør det: «Jeg vet ikke jeg. Alene eller sammen med en av dem, dersom det er greit for dem,» sier Hoch (50) som har tre sønner som ennå er i tenårene. Selv synes han det hadde vært hyggeligst at de to generasjonene bor sammen, særlig hvis han blir alene. Hoch skynder seg likevel å tilføye: «Man kan ikke vente det av dem som vokser opp i Norge. Systemet er ikke slik her».

Ali (50), Muhammed (70) og Rahoul (58) er i samme fokusgruppe. Alle tre har barn som nokså nylig er gift med ektefeller som er oppvokst i Pakistan. De unge parene bor fortsatt hjemme. På spørsmålet om hva de foretrekker når det gjelder framtidig bostedsløsning, svarer alle det samme: Barna bestemmer. «Det er klart at foreldrene tenker på sin måte når de kommer i den alderen. Men de vet at når barna gifter seg, har de sine egne aktiviteter ... De kan ikke kreve det,» mener Rahoul.

For deres landsmann Hassan (66), synes spørsmålet om han ønsker å bo sammen med sine barn eller ikke, å skape nokså sterk indignasjon: «Det er opp til samfunnet, jeg bestemmer ingenting,» sier han og gjentar svaret tre ganger uten å ville utdype det.

4.4 Har barn plikt til å ta seg av sine foreldre?

Informantene kommer fra land hvor forsørgerplikt for foreldrene er en utbredt praksis. Grunnlaget for denne plikten er normen om gjensidighet (Daatland, 2008: 137). I Norge eksisterer ingen forsørgerplikt overfor voksne personer. Ansvar et ble fjernet fra lovverket midt på 1960-tallet (Daatland og Herlofsen, 2004: 36). Nedenfor skal vi se hva slags oppfatning informantene har når de gjelder barns ansvar for sine foreldre.

Normen om gjensidighet synes å finne gehør hos mange av intervju-personene, uavhengig av religiøs tilknytning. Hua (78) og Anna Lee (62) er begge troende og aktive i den katolske menigheten. «Ja, det er en plikt, barn må passe på sine foreldre, så mye de orker eller greier. De står i de ti bud. I Vietnam er det kulturen og tradisjonen,» sier Hua (78) og legger til at hun synes det er en bra ordning.

Anna Lee (62) på sin side, mener at plikten også omfatter hennes niese, som bodde hos henne store deler av sin oppvekst: «Jeg mener at barn har plikt overfor foreldre. Foreldrene passet på barna da de var små, de hadde ansvar og ofret mye for dem helt til de ble store. Nå er de voksne og foreldrene gamle. Da har barna plikt til å passe dem. For eksempel hvis de flytter ut, så må de ringe eller gå på besøk hvis de har tid; se hvordan det går med dem. Min niese ... jeg har vært nesten som mor for henne, så hun har plikt til å passe på meg og hjelpe meg,» resonnerer Anna Lee. Det er likevel ikke noe krav at barn bosetter seg i samme by eller på samme sted som sine foreldre, mener Anna Lee: «Nei, det synes jeg ikke. Det er vanskelig på bo sammen. Hvis de har fått jobb i Oslo eller et annet sted, kan de ikke bo her. Men selv om de bor langt unna, må de ringe ofte og spørre, snakke med dem ... Og bor de i samme by, ja, da må de komme og hjelpe. Det er en plikt,» avslutter Anna Lee og hevder at dette også gjelder om foreldrene er pleie-trengende.

Shamir (59) fra Pakistan er heller ikke i tvil om en troendes plikter: «Det er vår kultur. Barna *må* gjøre det. Det står i Koranen, i Bibelen også. En som hjelper mor og far, får hjelp fra sine barn når tiden kommer,» slår han fast.

Plikten er heller ikke det eneste argumentet for at barn bør hjelpe sine gamle foreldre. Kvaliteten på omsorgen tilsier også det. «Blod er tykkere enn

vann. Familien passer bedre på enn fremmede. De gir mer omsorg,» konstaterer Hua. Det er en oppfatning flere av mennene med pakistansk bakgrunn deler: «Sykepleiere og hjelpepleiere, de er ansatt. De er betalt for det. De har ikke det varme blodet og de følelsene som en som er glad i deg har. De tenker på timene, på inntekten,» hevder en av dem. Hassan er helt klar på at omsorg ikke kan kjøpes. «Den omsorg som min kone kan gi meg, kan ikke annet tjenestepersonell gi. Familien gjør det gratis, følelser kan man ikke kjøpe». Hassan drømmer å «revolusjonere» norsk eldreomsorg. Han vil trekke familien mest mulig inn i omsorgen, sier han.

Rahoul er opptatt av permisjonsrettigheter for de som påtar seg å stelle gamle foreldre. «Hvorfor kan vi ikke få samme ordning for dem som for de som er hjemme med små barn? Jeg synes kommunen skal betale barna like mye for å passe sine foreldre som det barna får i lønn», mener Rahoul, uvitende om at han befinner seg i forkant av det som om kort tid kan bli et høyst aktuelt tema på den politiske dagsorden¹⁷. Rahouls svigerdatter er utdannet advokat fra hjemlandet. Om hun skulle få en jobb med årsinntekt på 540 000 kroner, bør hun betales like mye om hun velger å pleie sine (sviger)foreldre en periode, spør jeg. Ja, mener Rahoul, men legger til at han betrakter den typen omsorgspermisjonsordninger som en relativt kortvarig løsning. «Fra én dag til tre måneder,» antyder han.

4.5 Oppsummering

Knappt noen av informantene over 50 år tror de kommer til å flytte tilbake til hjemlandet når de blir gamle. Dels skyldes det forhold i hjemlandet, dels tilknytningen de har opparbeidet til Norge.

For noen utgjør den politiske situasjonen i hjemlandet en hindring. For andre er det praktiske, institusjonelle problemer i hjemlandet som dårlig infrastruktur, mangelfullt helsevesen og kriminalitet, som gjør det lite fristende å vende tilbake. Ytterligere andre har ikke lenger noen å reise til og føler seg fremmede i landet de en gang forlot. Viktige relasjoner er opphørt

¹⁷ Regjeringen Stoltenberg fremmet i 2009 et forslag om «rett til permisjon i inntil 10 dager for å yte omsorg for nære pårørende» (Aftenposten 10.10.09).

eller har forandret seg. Ja, for enkelte er selv klimaet de vokste opp med blitt en plage etter så lang tid under nye himmelstrøk.

Tilknytningen til Norge skyldes først og fremst at barn og barnebarn bor her. De utgjør ofte størstedelen av det sosiale nettverket, skaper dynamikk i dagliglivet, og representerer de viktigste holdepunktene i informantenes framtid og alderdom. Mange legger også vekt på helsevesen og velferdsordninger som grunner til å bli værende. Informantenes svar stemmer godt med resultatene fra andre studier. Når Vermeulen og Penninx (2000) diskuterer årsaken til at så få av de som emigrerer til Holland reiser tilbake til sine hjemland til tross for at mange har sterke ønsker om det, trekker de fram den sosiale og medisinske standarden i det nye hjemlandet som en viktig forklaring.

Få vurderer transnasjonale løsninger som går ut på å bo noen måneder i Norge og noen måneder i hjemlandet, som særlig realistisk. Det forutsetter for det første penger og helse. For det andre gjør forskjeller i levestett og klima en slik fram- og tilbake-tilværelse krevende. Alternativet for de fleste synes å være lengre ferieturer så lenge helsa holder. Når den ikke lenger gjør det, vil Norge etter all sannsynlighet være landet informantene foretrekker å stasjonere seg i.

Familien får ofte enda viktigere rolle i en migrasjonssituasjon enn ellers, men det kan også øke presset på familien (Baksi, 1999, Moen, 2008). Bare tre informanter bor alene. Heller ikke blant de som er ektepar er det vanlig å bo alene. Nesten halvparten av informantene bor i flergenerasjonshushold sammen med sine voksne, etablerte barn. Premissene for disse bofelleskapene varierer, men de fleste dreier seg om enslige, gjenlevende foreldre som er kommet til Norge i høy alder (informantene fra Vietnam og Sri Lanka). Migrasjon som skjer sent i livet er ofte forbundet med isolasjon, psykologisk stress og med helseproblemer. For mange representerer migrasjonen en så dramatisk endring i livet at det kan få de eldre til å oppgi sin autonomi og bli avhengig av sine barn. At rollene reverseres vil igjen kunne føre til generasjonskonflikter (Emami & Torres, 2005). Også i utvalget synes det å være generasjonskonflikter

Flergenerasjonshusholdene i utvalget synes noen ganger å fungere bra, andre ganger framstår de som skjøre og konfliktfylte. Som husholdsmedlem

blir de eldre delaktig i den unge generasjonens dagligliv og samliv. Det medfører risiko for ufrivillig å bli trukket inn i konflikter og også risikere å selv bidra til problemet. Enkelte av flergenerasjonshusholdene inneholder kimer til uoverensstemmelser som kan komme til å føre til omrokninger i husholdstrukturen. Mest sannsynlig må den eldre generasjonen flytte ut. I Emamis og Ekmans' (1998) studie av 30 iranere som innvandret til Sverige etter at de var blitt eldre, hadde de fleste flyttet ut av felleshusholdet med sine voksne barn etter tre år i landet. Alle begrunnet flyttingen med at hjemmesituasjonen var uholdbar. Noen hadde likevel vanskelig for å akseptere atskillelsen, særlig gjaldt det mennene. Generelt synes mødre å være mindre tilbøyelige til å kreve gjenytelser fra sine barn enn fedre (Daatland, 2008: 139).

Når det gjelder framtidige bostedsløsninger sier noen informanter at de foretrekker å bo for seg selv framfor å «plage» sine barn. Representanter for denne oppfatningen fins i alle de tre gruppene, men er mest utbredt blant informantene fra Sri Lanka. For noen gjelder ønsket om separate bostedsløsninger bare så lenge de er to, mens de betrakter situasjonen annerledes hvis ektefellen dør. Andre håper å kunne bo sammen med sine barn når de blir gamle, men er påpasselige med å føye til at det er barna som bestemmer dette.

Normen om gjensidighet står sterkt i utvalget: Barna plikter å yte noe til gjengjeld for det de selv har mottatt. Både de som baserer sin tro på Bibelen og de som tar utgangspunkt i Koranen mener de finner belegg for denne oppfatningen i sin religion.

5 Kjennskap til tjenestene og viljen til å bruke dem

5.1 Innledning

Det er et overordnet politisk mål at alle skal ha samme rett til offentlige tjenester. Kommunene må derfor tilby tjenester som reflekterer brukernes kulturelle og religiøse bakgrunn (Stortingsmelding nr. 28, 1999–2000, Stortingsmelding nr. 25, 2005–2006). Myndighetene plikter også å informere om hva slags hjelp kommunene kan gi. Informasjonen skal være tilpasset «de individuelle forutsetningene hos mottakeren». Målet er at brukeren skal få informasjon på en måte som gjør at han eller hun blir i stand til å utøve sin medvirkerrett (St.meld. nr 45, 2002–2003: 49).

Å kjenne til eksisterende tjenestetilbud kan gi økt opplevelse av trygghet i tilværelsen og kontroll over livet. Det gjør det enklere å planlegge egen framtid og etterspørre mer eksakte opplysninger om hvordan et tilbud fungerer i praksis. En vanlig forklaring på at innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn benytter visse typer tjenester mindre enn andre er ofte mangelen på informasjon (SOU, 1997: 76, Hansen & Siganos, 2009).

Undersøkelser viser at omsorgspreferanser varierer betydelig fra et land til et annet og at preferansene påvirkes av hva slags tjenester som er tilgjengelig. Personene som er intervjuet i dette prosjektet kommer fra land med dårlige utbygde offentlig omsorgstjenester og med lange tradisjoner for familieomsorg. Mange av dem har imidlertid bodd i Norge i flere tiår og har derfor kanskje tilpasset preferansene til en ny virkelighet. I den norske befolkningen foretrekker flertallet offentlige omsorgstjenester framfor hjelp fra pårørende. Det gjelder eldre i minst like stor grad som yngre (Daatland og Herlofsen, 2004). Hvordan forholder informantene seg til dette spørsmålet? Ønsker de å motta pleie- og omsorgstjenester fra kommunen eller håper de at barna skal hjelpe dem?

Hjemmetjenesten og institusjonsomsorgstjenesten er hjørnesteiner i kommunenes pleie- og omsorgstilbud. Det er derfor særlig interessant å vite

om informantene kjenner disse tjenestene og hva slags holdning de har til å bruke dem. Tidligere studier tyder på at hjemmetjenesten tidvis opplever det vanskelig å nå fram med sine tilbud til brukere med ikke-vestlig bakgrunn (Nergård, 2008) og at barrieren for å benytte seg av sykehjemsplass er enda høyere (Kannick, 1997). Kapitlet handler om disse temaene, men det handler også om hva informantene tenker om å bli gammel i Norge og om kontakten med nordmenn. Fokuset er rettet mot de over 50 år.

5.2 Informasjonsressurser

Å vite at en tjeneste fins representerer en trygghet, selv om det ikke er ensbetydende med innsikt i hvordan tjenesten virker eller hva som skal til for å utløse den. Tilsvarende kan mangel på innsikt og forståelse for hvordan en tjeneste fungerer, føre til uklare og overdrevne forventninger om hva slags hjelp man kan regne med og har krav på.

Det er flere faktorer som kan virke inn på informantenes informasjon om omsorgstjenestetilbudet; botid, språkferdigheter, integrasjon i arbeidslivet og utdanning. Utdanning var ikke et tema i intervjuene, men det hendte ofte at opplysninger om dette kom fram. Særlig gjaldt det barnas utdanning. Mange informanter synes å ha familieressurser som vanligvis er høyt korrelert med tilgang på informasjon. Intervjupersonene forteller om døtre og sønner som går på sykepleiehøgskole, leser jus, studerer medisin eller økonomi, mens andre har barn som er ingeniører, datateknikere, kommunalkandidater eller førskolelærere.

At voksne barn ofte får rollen som «agenter» på vegne av sine aldrende foreldre (Lingsom, 1994), inkludert hjelper dem med å få de offentlige ytelsene de har krav på (care management) (Daatland, 1983), er ikke uvanlig. Eldre innvandrere, særlig de som er kommet til landet i høy alder, har ofte lite erfaring med det norske samfunnet og behersker språket dårlig. De vil derfor være enda mer avhengig av sine barns kompetanse og vilje til å virke som «agenter» enn andre eldre.

Mange av informantene har nære pårørende som jobber i helsesektoren og noen er ansatt der selv. Tabell 5.1 viser hvor mange det gjelder. Oversikten er ikke fullstendig. Først og fremst gjelder det den tamilske gruppen.

Det kan derfor være flere enn det som går fram av tabellen. Nære familie-medlemmer vil her si barn, søsken eller svigerbarn/svigersøsken.

Tabell 5.1: Hvor mange av informantene over 50 år som jobber i helsesektoren eller har nære pårørende som jobber der.

Gruppe	Jobber selv i helsesektoren	Nært familiemedlem jobber i helsesektoren	Totalt antall personer over 50 år
Vietnamesisk	2	4	7
Tamilsk	1	7	16
Pakistansk	0	5	13

Å jobbe i helsesektoren fører ikke nødvendigvis til detaljkunnskap på alle områder av denne store og sammensatte virksomheten, men for noen vil det være en ressurs som kan mobiliseres i påkomne tilfeller, for eksempel til å innhente mer informasjon.

Flest forbindelseslinjer til helsesektoren har informantene fra Vietnam og Sri Lanka, færrest har intervjupersonene fra Pakistan. Med unntak av én person, har alle informantene fra Vietnam (de over 50 år) nære familie-medlemmer som jobber i helsesektoren. To jobber der selv. I gruppen fra Sri Lanka er én av informantene selv ansatt i helsesektoren, mens fem har døtre/svigerdøtre som arbeider som syke- eller hjelpepleiere. Ingen av de aktuelle informantene fra Pakistan jobber i helsesektoren, men tre av familiene har barn som studerer medisin¹⁸.

Til sammen utgjør de som selv er ansatt i helsesektoren eller har nære pårørende som er det, en betydelig andel (nesten halvparten) av informantene over 50 år (jf. høyre kolonne i tabell 5.1).

Hvor godt informert opplever informantene selv at de er?

Informantene fordeler seg grovt sett i to hovedgrupper: De som opplever seg som informert eller kjenner seg trygge på at de vil kunne innhente nødvendig informasjon om de skulle få behov for det, og de som føler seg usikre og spørrende til hva som fins av tjenester. Det kan synes å være flest av de første. Det stemmer i så fall med resultatene fra andre undersøkelser (Bråthen mfl., 2007).

¹⁸ Fem av informantene er pårørende til disse tre personene.

Shamir (59) har snart bodd i Norge to tredeler av livet sitt. På spørsmålet om han føler at han og hans kone kjenner norsk helsevesen godt nok til å vite hvor de skal ringe og hvilke instanser de skal ta kontakt hvis de trenger hjelp, svarer han: «Det gjør vi. Og hvis jeg ikke vet det, vil gutten min hjelpe oss med en gang eller datteren min». Også Afsan (56) opplever at hun er godt kjent med det norske helse- og omsorgsapparatet. Og skulle det skorte på informasjon har hun i likhet med Shamir usvikelig tillit til sine barns kompetanse og vilje til å hjelpe: «Jeg føler at jeg vet mye, og det jeg ikke vet kan jeg spørre barna mine om». Ekteparet Rias (57) og Ikra (50) har lenger fartstid her i landet enn i Pakistan og sier de føler seg trygge på at de vil få den hjelpen de trenger. Tilsynelatende ubekymret for fremtiden er også Amu (65) og flere av hennes medsøstre fra Sri Lanka. De regner med å motta de kommunale tjenestene de har krav på, og Amu «tror ikke det blir noen spesielle problemer».

Men for noen fortøner situasjonen seg annerledes: Anna Lee (62) fra Vietnam, er en av de få informantene som lever alene. Hun er usikker på hvor hun skal henvende seg først dersom hun får behov for bistand. Hun har likevel en nokså klar formening om at det fins tilbud og at noen vil ta ansvar for henne: «Jeg vet ikke, men jeg tror kanskje kommunen hjelper dem som ikke har noen andre til å hjelpe seg,» sier hun dvelende.

«Vi vet ikke hvor vi skal ringe hvis vi blir syke. Er det 112, 113 eller 110?» spør Vashiran (72) fra Sri Lanka og kan ikke skjule sin frustrasjon. Han og kona konkluderer likevel nokså raskt med at i en slik situasjon ville de vært helt avhengig av å kontakte sin sønn som snakker perfekt norsk.

«Det er lite informasjon om tjenestene,» hevder Neuman (63) og Akthar (63), og sikter til pleie- og omsorgsdelen. Begge har bodd i Norge i snart førti år, er engasjert i frivillig arbeid i det pakistanske miljøet. Muligens snakker de derfor vel så mye på vegne av andre som seg selv. «De får ikke hjelp,» sier Athar og viser til venner og bekjente han har forsøkt å gi råd. «Hvorfor vet ikke jeg,» legger han til med et megetsigende uttrykk, som tyder på at han har sine teorier.

Neuman og Akthar kaller seg «hverdagspolitikere,» og hevder at det offentlige pleie- og omsorgstilbudet har alvorlige mangler. De opplever at behovet for assistanse og oppfølging blant eldre mennesker i deres miljø er

stort. Mange sitter alene mens barna er på jobb. Neuman og Akthar tror treffsteder i nærmiljøet for disse pakistanske eldre vil være til stor hjelp og bidra til å bryte isolasjonen. Men det bør også inkludere tilbringertjeneste fordi mange eldre er ukjente med omgivelsene og redde for å gå ut om vinteren, forklarer de. Akthar mener det bør være det offentliges ansvar å sørge for denne transporten.

5.3 Kjennskap til tjenestene

Romøren (2001: 99) skiller mellom tre faser i omsorgen for eldre: Hovedstøttefasen, opptrappingsfasen og institusjonsfasen. Informantene fikk to spørsmål som tydeligst refererer til de to siste fasene i Romørens inndeling. Slik lød det første: «Hvis du skulle bli dårlig og trenge hjelp til rengjøring, husvask, matlaging eller lignende, hvem ville du helst skulle hjelpe deg, barna dine eller ansatte fra kommunen?» Mens det neste spørsmålet var: «Hvis du skulle bli så dårlig at du trenger hjelp til å dusje, kle på deg og gå på toalettet, og kanskje også til å spise; hvem ønsker du da skulle hjelpe deg?»

Spørsmålsformuleringen passer ikke helt til det eksisterende tjenestetilbudet siden det første i så stor grad dreier seg om behov for praktisk bistand (men forårsaket av sviktende helse). Tilbudet av hjemmetjenester er begrenset på dette området og avhenger dessuten av inntekt. Situasjonen som spørsmål 1 refererer til har likevel størst likhet med en situasjon som kan utløse ressurser fra hjemmetjenesten, mens spørsmål 2 refererer til en situasjon som (under nærmere bestemte omstendigheter) kan gi plass på sykehjem.

Nesten alle har hørt om hjemmetjenester og få har innvendinger mot å bruke dem

Med noen få unntak har alle informantene hørt om hjemmetjenesten. Jeeva (73) hører med til unntakene: Han var ikke klar over at man kan få hjelp hjemme, men så har han bare bodd i Norge et par år. «Jeg tror jeg har hørt om det,» mener Kuna (72), som har fire års fartstid i landet.

Flere gir likevel uttrykk for at de ikke vet særlig mye om hva ordningen går ut på. «De kommer hjem til deg, det er det eneste jeg vet,» sier Jing (50). «De driver med medisiner,» forklarer Akthar (63). «Man kan visst få hjelp til husvask,» antyder Saera (63) og hennes mann Josef (64) mener det måtte

være fint å få. Kamela (67) tror hennes sønn jobber i hjemmetjenesten og at det var dem hun fikk hjelp av da hun skadet beinet en gang.

Noen har selv mottatt hjemmetjenester: Etter Subas (56) hjerneslag var hjemmetjenesten på pletten, Josef (64) hadde et sår han fikk hjelp til å pleie og Rajan (72) får ukentlige levert doseringsskrinet sitt på døra av hjemmetjenesten. Andre har opplevd at naboer eller kjente har fått hjemmetjenester. I første etasje i blokka hvor Hua (78) bodde før, var det et gammelt ektepar som fikk daglig besøk fra hjemmetjeneste i flere år. Det gjorde det mulig for dem å bli boende hjemme, forklarer Hua. Sist, men ikke minst er det flere som har familiemedlemmer som jobber innenfor hjemmetjenesten. «Min datter er ansatt der,» forteller Vanilla (63).

Det er få informanter som har innvendinger mot å bruke hjemmetjenesten og noen er svært begeistret for ordningen. «Det er flott å få hjelp hjemme,» sier Anu (65). «Det er et godt tilbud,» mener Kanga (57) som selv er ansatt der. Begge er fra Sri Lanka. «Veldig bra,» mener ekteparet Rias (57) og Ikra (50) fra Pakistan. Selv satser de likevel på å få dekket det meste av sine framtidige hjelpebehov av sønnen og hans tilkommende kone, hvem nå det måtte bli. De har nylig kjøpt hus sammen med sin sønn.

Rias og Ikra er nokså representative, ikke bare for informantene fra Pakistan, men også for de andre to gruppene: Hjemmetjeneste er bra, men mange ønsker likevel «å starte med å spørre barna». Rahoul (58) er glad for at det fins hjemmetjeneste, men for ham er den optimale løsningen at barna eller andre i familien bistår – mot betaling fra kommunen. Hassan (66) er skeptisk til offentlige omsorgstjenester. Profesjonell og «betalt omsorg» kan etter hans mening aldri bli så god som den omsorgen pårørende eller personer som står mottakeren nært, kan gi. Om Hassan ser noen parallell eller betenkeligheter med at pårørendes omsorgsinnsats lønnes (og blir «betalt omsorg») er uvisst, men neppe sannsynlig. Hassan er en ivrig forkjemper for å bringe familien mer inn i den norske eldreomsorgen.

Anne Lee (62) fra Vietnam, er glad for at det fins hjemmetjeneste, men sier rett ut at hun håper hennes niese vil hjelpe henne så lenge som råd. Det samme gjør hennes medsøstre fra hjemlandet, Hua (78) og Trang (76). «Datteren min kan hjelpe meg så lenge hun orker. Hvis ikke kan jeg få hjelp fra hjemmetjenesten,» mener Hua som også er opptatt av å spare kommu-

nens ressurser til de som trenger dem mest: «Det er veldig bra å få hjelp fra hjemmetjenesten, men mye bry for dem». «La dem som trenger det mest, få hjelp!» lyder Trangs oppfordring.

«Jeg vil først spørre barna, men det avhenger av hvordan de har det, deres problemer, hvor mye de har å gjøre. Det er vanskelig å si,» sier tamilske Latha (57) når hun skal gjøre rede for hvem hun helst vil ha hjelp fra hvis hun skulle komme i en situasjon som ligner på den som er skissert i spørsmål 1.

Alt i alt synes informantenes innstilling til hjemmetjenester å være preget av pragmatisme. En grunn til det kan være at behovet for tjenester foreløpig er på behagelig avstand og at informantene derfor ikke reflekterer så mye over eventuelle ulemper som ordningen kan ha. Kun én nevner for eksempel problemet med «riktig kjønn» for de ansatte, som er en utfordring hjemmetjenesten ofte møter hos brukere med muslimsk bakgrunn (Nergård, 2008). Den dagen behovet for hjemmetjenester oppstår, kan det likevel tenkes at både denne og andre problemstillinger dukker opp.

For andre blir kanskje bruk av hjemmetjenester et trinn i omsorgspyramiden som de hopper over fordi de får hjelp fra barn som bor like ved eller i samme hushold. Hansen og Siganos (2009) mener dette er en viktig grunn til at ikke-vestlig innvandrere mottar langt mindre praktisk hjelp enn sine danske jevnaldringer. Mange av informantene begrunner valget av flergenerasjonshushold nettopp med fordelene det gir i forhold til å utveksle tjenester.

Nesten alle har hørt om sykehjem og noen har sett det på nært hold

Å bli kjent med og erfare ulike institusjoner som fins i et samfunn tar tid. I så godt som alle norske kommuner fins det et alders- eller sykehjem. Dreier det seg om ei bygd, er institusjonen ofte materialisert i form av en større bygning midt i sentrum. På tettsteder eller i byer kan sykehjemmet ha en mer anonym tilværelse, men er likevel en institusjon svært mange kjenner til og en bygning de vil kunne peke ut eller beskrive veien til om de blir spurt. Mange etnisk norske familier har minner fra besøk hos slektninger eller andre kjente som har tilbrakt siste delen av sitt liv på sykehjem.

For informantene derimot, er situasjonen en annen. Ingen av dem har noen gang sett en bygning «som er sykehjemmet» i sitt eget hjemland. Heller aldri har de opplevd at familiemedlemmer er blitt innlosjert på særskilte hjem for eldre. Enkelte har hørt at det fins slike ordninger og institusjoner, men det er alltid i storbyene og alltid langt borte fra deres lokalmiljø. «Jeg tror det er begynt å komme i vårt land også, jeg har sett det på fjernsyn,» sier Afsan fra Pakistan.

Noen få av informantene har rukket å stifte bekjentskap med norske aldersinstitusjoner. Rajan (72) var på korttidsopphold på sykehjemmet i bydelen i fjor sommer. Resten av familien, inkludert sønnen og svigerdatteren som han bor hos, dro i bryllup på Sri Lanka. Rajans helse gjorde det umulig å være med. «Kjedelig» er hans oppsummering av oppholdet. Lysten til å flytte tilbake er ikke stor, medgir han.

Andre har vært på besøk hos noen de kjente som bodde på sykehjem. Både Hua (78) og Anna Lee (62), begge fra Vietnam med mer enn 20 års botid i Norge, har gjort det. Det samme har Akthar (63) fra Pakistan. For noen år siden pleide han å besøke en gammel, norsk mann som bodde på sykehjem. Akthar tilbrakte ofte flere timer hos sin venn og hjalp ham med gåtreeningen. Mannen hadde egne barn, men verdsatte Akthars besøk så høyt at han en dag sa: «Det er du som skulle vært sønnen min,» forteller Akthar.

En tredje gruppe er de som jobber på sykehjem eller har barn som er ansatt der: «De kommer til å behandle meg slik jeg gjør med pasienten nå,» mener Lee (51). «Datteren min jobber der og jeg har en følelse av at de gamle har det bra, at de har det fint. Det er inntrykket jeg har,» forteller Vanilla (63).

To personer har opplevd å ha foreldre (mødre) som tilbrakte den siste tiden av sitt liv på et norsk sykehjem. Begge personene er fra Sri Lanka. For en av mødrene varte oppholdet i mer enn ti år. Slik beskriver informantene denne erfaringen:

Vi greide ikke med det. Mor hadde en sykdom og brukte bleier. Vi hadde begge full jobb og barna var på skolen, Vi klarte det bare ikke. Mor trivdes på sykehjemmet. Vi besøkte henne og lagde mat som vi tok med.

Men å sende mor på sykehjem gikk ikke upåaktet hen i det tamilske miljøet, som informanten tilhører:

Vi prøvde å ikke tenke på de andre eller hva de sa. Etter hvert er det mange som sender sine eldre på sykehjem. En av dem som spurte meg vantro den gangen om jeg virkelig ville sende moren min på sykehjem, sendte selv sin mor på sykehjem noen år senere. Folk tenker ikke, de bare snakker. Senere, når de kommer i samme situasjon selv, skjønner de hvorfor.

Subas (56) mor ble boende hos Subas søster da hun kom til Norge. Etter som morens helse ble dårligere måtte søsteren til slutt be om hjelp fra hjemmetjenesten. Men Subas søster var i full jobb og det varte ikke lenge før moren måtte på sykehjem. Der bodde hun i fem uker før hun døde. Ennå fyller minnene Suba med stor sorg: «Det var en tung tid for oss alle. Mor var svært lei seg og gråt mye på sykehjemmet,» forteller hun. Suba har selv store helseproblemer, men brukte TT-kortet sitt og besøkte moren nesten hver eneste dag hun var på sykehjemmet.

Innstillingen til å bruke sykehjem ...

Å ha opplevd at ens egne foreldre har endt sine dager på en aldersinstitusjon, gjør det vanskeligere å forvente at egne barn skal stille opp. Men det kan også den motsatte erfaringen; den som har ytt omsorg og kanskje pleie til nære pårørende, ønsker kanskje ikke å påføre sin familie tilsvarende ansvar. Kvinner er vanligvis mer engasjert i uformell omsorg for eldre enn menn. Undersøkelser viser at kvinner er mer positive til offentlig omsorg enn menn og redde for å pålegge barna omsorgsbyrder (Daatland, 2008.).

I hvilken grad forventer informantene at barna deres stiller opp dersom de som foreldre skulle komme i en situasjon hvor de trenger hjelp til personlig hygiene og kanskje også pleie og tilsyn (jf. spørsmål 2)?

Noen er usikre på hva de kan forvente

«Det avhenger av hva slags situasjon barna befinner seg,» påpeker særlig de tamilske kvinnene. Kuna (72) kom fra Sri Lanka for 4 år siden og håper at sønnen og svigerdatteren kan bistå hvis hun blir syk og får behov for *litt* hjelp. Men skulle hun trenge *mye* hjelp ville det bli problemer, erklærer hun:

«De jobber, de må se etter barn». «Then it may come to a conclusion of sykehjem,» slår Kuna fast og bruker for første gang i samtalen et norsk ord. Hennes sønn har fortalt om sykehjem, men hun har aldri sett det på nært hold. Hvis Kuna får velge mellom hjemmetjeneste og opphold på institusjon, er hun for øvrig ikke i tvil om hva hun foretrekker. Det er sykehjem, da slipper hun å være alene hele dagen.

Latha (57), fra samme land som Kuna, håper også på hjelp fra barna, men er usikker på hvor mye hun kan regne med. «De har sagt at de gjerne vil hjelpe så lenge de kan. Men hvis vi blir for dårlige, da vet de ikke ... De har jo også barn og familie ...». «Vi kan spørre om hjelp fra barna. Men vi vet ikke om de gir oss noe hjelp. Vi kan ikke forlange det,» slår Pathmini (66) og Vanilla (63), hennes medsøstre fra hjemlandet, fast. «Vår kultur er at barna passer på foreldrene, men nå begynner det å bli litt annerledes. Vi informerer dem om at det kan bli litt vanskelig,» forteller en av dem som engasjert i arbeidet for de tamilske eldre. Fremdeles er det uvanlig at de gamle bor for seg selv, men han vet om to-tre ektepar som har flyttet i omsorgsbolig.

Andre er klare på at de foretrekker hjelp fra det offentlige

Noen er helt klare på at de foretrekker offentlige omsorgstjenester hvis de ikke greier seg selv eller deres ektefelle er i stand til å hjelpe dem. «Når jeg blir gammel ønsker jeg å bo hjemme, ikke flytte på sykehjem. Men hvis min kone dør før meg og jeg ikke klarer meg alene, da må jeg flytte på sykehjem,» konstaterer Hong (50), opprinnelig fra Vietnam. Han kjenner institusjonen godt ut fra sin mangeårige arbeidserfaring i bransjen.

«Hvis kona dør vil jeg på eldresenteret,» slår Arvin (58) fast og mener utvilsomt sykehjem. Arvin er fra Sri Lanka. «Jeg vil ikke bo sammen med barna, det er veldig, veldig viktig,» føyer han til, med trykk på «ikke» og «veldig». «Jeg også ... Jeg tenker også slik,» supplerer Akis (57), medlem i samme fokusgruppe, «man må ikke lage vanskeligheter for barna». Jeeva (74) har bodd i Norge bare to år hos sin datter, men er helt klar på at han ikke ønsker «å plage den unge generasjonen». Om helsa skulle bli virkelig dårlig, «da blir det sykehjem,» konstaterer han.

Heller ikke Suba (56) nøler med sin beslutning, tross dårlige erfaringer med sin mors opphold på institusjon. Drømmen er å være selvhjulpen og

selvstendig så lenge som mulig, men det må bli sykehjem dersom hun ikke «klarer ting selv,» konstaterer hun. «Det er vanskelig for andre å ta vare på en, man kan ikke forvente det i dette landet. De har ikke tid, det er veldig mye stress,» sier Suba, uten å lyde bitter.

«Vår mentalitet er å ikke sende foreldre på sykehjem,» postulerer Rias (57), med sin kone Ikras (50) fulle tilslutning. Men ekteparet som er fra Pakistan, utelukker ikke at det kan bli alternativet for dem. «Det kommer an på situasjonen. Hvis det blir for stor belastning for barna, da er det bedre ... En syk person som har mye vondt ... Det blir også et problem for dem han eller hun bor sammen med. Så hvis man blir såpass syk, da er det bedre å reise på sykehjem,» resonnerer Rias. Ikra er enig og føyer leende til: «Kanskje vi kan få et rom sammen!»

Mens en del håper at barna trår til ...

Mange håper og noen sier rett ut at de forventer at barna stiller opp og hjelper dem, også om deres helse skulle blir sterkt svekket. «Drømmen er at barna mine skal hjelpe meg,» sier Hua (78), men føyer likevel raskt til «hvis de ikke kan, må det bli sykehjem». Nibarnsmoren Trang (76) synes sykehjem er en «veldig, veldig bra ordning». Hennes datter jobber der. Selv foretrekker hun hjelp fra barn og barnebarn: «De kan bytte på det slik at det er folk her hele tiden. Kommunen kan heller bruke ressursene sine på de som ikke har familie,» mener hun.

«Barna kan hjelpe, selvfølgelig,» slår Shamir (59) fast, også han far til en tallrik flokk på sju. Og Shamir har tillit til at det vil de gjøre: Skulle en situasjon oppstå at han eller hans kone blir avhengig av hjelp, er Shamir «hundre prosent sikker» på at den eldste sønnen vil hjelpe dem. Og gjør han ikke det, er Shamir like sikker på at hans datter vil trå til. Skulle hun av en eller annen grunn ikke ha anledning, er Shamir igjen «hundre prosent sikker» på at den neste sønnen vil stille opp. Ja om det så innebar at han måtte bryte med sin kone. «Da ville han si 'ha det, jeg drar for å hjelpe mor og far',» agerer Shamir og ler. «Det er mange jeg ikke stoler på, men på barna mine stoler jeg fullt og helt,» avslutter han.

Også Afsan (56) har usvikelig tillit til at hennes to barn vil «vise henne respekt,» som hun uttrykker det. «Det trenger ikke å bety at de skal passe på

meg. Jeg har vært her i mange år, har jobbet og kjenner det norske samfunnet. Jeg vet veldig godt hvordan livet her er og kan ikke ha for store forventninger til dem. Jeg vet at de jobber hele dagen. Men inntil nå har jeg ingen bekymringer. Hvis jeg blir veldig syk og dårlig ... Hva som skal skje med meg da? Jeg er sikker på at de finner en god løsning. Det vet jeg. Det er jeg veldig sikker på,» konkluderer Afsan.

Hassan (66) er grunnleggende skeptisk til norsk eldreomsorg. Han forteller hvordan han som smågutt opplevde at hans farfar døde hjemme, mens han og de andre ungene var ute og lekte. Det er den gode måten å avslutte livet på, mener Hassan, som unngår å svare direkte på spørsmålet om hvem han ønsker skal hjelpe ham hvis han trenger omfattende assistanse. Men hans generelle synspunkt etterlater liten tvil om at preferansene går i retning av barna. Også Ali, Rahoul og Muhammeds synes det er en god ordning at barn yter omsorg og pleier sine foreldre – mot vederlag fra kommunen.

Når helsesituasjonen krever kontinuerlig tilsyn ...

Hva hvis den framtidige helsesituasjonen skulle bli så dårlig at informantene trenger tilsyn døgnet rundt; kan og bør barna klare å ta ansvaret for omsorgen da også? Jeg retter spørsmålet til dem som tydeligst gir uttrykk for at de foretrekker hjelp og omsorgstjenester fra sine barn framfor fra det offentlige.

«Jada, det kan de,» svarer Shamir leende, men skynder seg å legge til: «Ikke 24 timer, det er det ingen som kan, ikke på sykehuset heller. Da må man ringe. Men vi har telefon her også. Vi kan ringe døtrene våre og sønnen vår i Nittedal. Og hvis de nekter ... Ja, da må vi på gamlehjem,» avslutter Shamir og nærmest hikster av latter. Han har åpenbart vondt for å tro at det blir aktuelt for hans vedkommende.

Også Hassan holder fast ved sitt: barn kan og bør hjelpe. I situasjon med behov for kontinuerlig omsorg må man selvsagt være flere, understreker han: «Det er ikke den samme personen som er til stede døgnet rundt. Det er det ikke i Pakistan heller. Man bytter på det, folk kommer og går,» sier Hassan, som mener at også barnebarn i 18-19-års alderen må trå til, «hvis de er ordentlige,» presiserer han. Ikke slik at det skal ikke gå ut over

skolegangen, «de unge skal gjøre det i stedet for å gå ut om kvelden,» forklarer han.

Selv om noen av informantene «stritter imot» å overlate ansvaret for pleie- og omsorgstjenester til det offentlige, nøler ikke Kanga (57) med å spørre om den framtidige utviklingen: «De kommer til å bruke aldershjem, dagsenter og sykehjem. De gjør det. Vi forsøker å forberede dem. I løpet av ti år vil mange av dem komme på sykehjem». Kanga har lang erfaring som frivillig «eldrearbeider» i det tamilske miljøet og vet om 4–5 ektepar som har flyttet fra barna til omsorgsbolig.

5.4 Drømmesykehjemmet

En institusjon som et sykehjem representerer et fellesskap. Fysisk nærhet til personer man kjenner liten sosial og kulturell samhörighet med og som man heller kanskje ikke kan snakke med, vil lett oppleves som det motsatte av fellesskap. Det understreker posisjonen som fremmed og gir følelsen av å være alene. I Handlingsplan for eldreomsorgen (St.meld. nr. 50, 1996–1997: 30) er regjeringen opptatt av at alle mennesker, også eldre, har behov for å være sammen med personer som de kan dele erfaringer og opplevelser med. Myndighetenes ambisjon er derfor å legge forholdene til rette slik at beboere med felles referanseramme i forhold til språk, kultur og religion, kan bo sammen.

For å finne ut hva informantene tenkte om dette ble de presentert for følgende utfordring: Hvis du tenker deg muligheten for at du en gang i framtiden kommer til å bo på sykehjem, hvordan ønsker du at dette sykehjemmet skal være? Svarene presenterer jeg nedenfor.

Sammensetningen av beboere

Blant de sidene ved dette framtidsalternativet som informantene er aller mest opptatt av, er hvem deres medbeboere blir. Det er ofte det første de nevner.

Noen føler seg så integrert i det norske samfunnet at de ikke tror det blir noe problem, uansett hva slag sykehjem de måtte komme på. «Kona mi og jeg, vi kjenner norsk kultur. Vi kan bo sammen med de norske. Det er ikke et så stort problem for oss som for mor og far. Vi tilpasser oss,» sier Lee (51), som har bodd i landet akkurat litt lenger enn han bodde i Vietnam (26

år i Norge). Lee mener det betyr mer hvordan han liker de andre beboerne enn hvor de er fra. Et sykehjem bare for personer fra Vietnam er i alle fall ikke nødvendig for hans skyld, slår han fast. «Jeg krever ikke at det bare skal være pakistanske beboere. For meg betyr det ikke så mye,» hevder også Afsan (56) fra Pakistan, som har mer enn tretti års fartstid i Norge.

Men Lee og Afsan er unntak. Så godt som alle de andre informantene er opptatt av å ha i hvert fall *noen* medbeboere fra hjemlandet. Mange innser at deres norskkunnskaper er begrenset og frykter for bli isolert hvis de kommer et sted hvor ingen andre brukere snakker språket deres. Også de som behersker norsk godt i dag er usikre på om de fortsatt vil gjøre det i framtiden. «Uansett er det noe spesielt med å kommunisere på morsmålet,» mener Hong (50) som har bodd i Norge 3/5 av sitt liv og behersker språket meget godt.

Suba (56) og hennes tre medsøstere fra hjemlandet har nokså lik oppfatning av hvordan de ønsker at sykehjemmet «deres» skal være. «Jeg vil at de skal plasserer to–tre tamilske pasienter sammen,» sier Suba. Hennes mor var den eneste fra Sri Lanka på sykehjemmet hvor hun bodde, og det var svært vanskelig. Hun følte seg ensom og ble deprimert, forteller Suba.

Språket kan bli et problem, innser Kuna (72), og mener «det er mye bedre om det er noen andre tamilske beboere på sykehjemmet, «en eller to» er hennes beskjedne anslag. «Vi har lyst til å lære norsk og kommer til å fortsette med det, men vi vil likevel gjerne ha noen der som vi kan snakke tamilsk med,» sier vitale og lærelystne Pathimini og Vanilla som begge er godt opp i 60-åra og ivrige norskkursdeltakere.

Selv om det er et utbredt ønske å møte medbeboere fra hjemlandet når og om informantene flytter på sykehjem, er flere ivrig til å påpeke at det bør være en «blanding» av beboere: «Tamilske og nordmenn,» slår Anu fast med trykk på bindeordet. Slik forklarer hun standpunktet sitt: «Nordmennene har gitt oss alt. De gir meg 5000 kroner hver måned. Jeg har skaffet meg kjøleskap, komfyr og alt jeg trenger. Jeg er dypt takknemlig til nordmenn, så jeg vil gjerne ha dem med».

«Det ville være fint med noen andre fra Pakistan,» mener Rias (57) og Ikra (50), men Rias føyer leende til at det ikke bør være for mange. «En blanding av personer er best,» konkluderer ekteparet.

«Hvis jeg må bo på sykehjem, ser jeg for meg at det ikke skal være bare nordmenn der, ikke bare vietnamesere heller, men mange nasjonaliteter,» håper Jing (50), som kommer fra Vietnam.

Sykehjem bare for landsmenn?

For noen få representerer et sykehjem for beboere med samme nasjonalitetsbakgrunn som de selv, det optimale alternativet. Hong (50) er en av dem: «Jeg tenker mye på kulturen. Uansett hvor lenge du har vært i Norge eller hvor godt du snakker norsk, så dreier det seg om forskjellige kulturer. Når vi blir gamle vil vår psykiske tilstand forandre seg. Da trenger vi noen som forstår vår kultur, som respekterer oss på riktig måte, på en vietnamesisk måte». Hong tror likevel ikke det er mulig å realisere ideen om et vietnamesisk sykehjem. Dertil er det for få, i hvert fall i byen hvor han bor.

Også øverst på Jeevas (74) ønskeliste står «tamilsk sykehjem: «I would prefer to go to a Tamilien nursinghome, but if it is not available I can manage ...,» sier Jeeva som behersker engelsk flytende. Han får støtte fra en av sine medsøstre fra hjemlandet: «Vi klarer ikke å snakke norsk den siste tiden,» mener Martha (44), som sliter med norsken. Amela (70) og Kamela (67) er enige.

Generelt vinner likevel ideen om separate løsinger liten gjenklang blant informantene, tvert imot vekker den snarere motstand hos flere: «Hvis alle er fra Pakistan, da blir det akkurat det samme som i Pakistan. Det synes ikke jeg er så lurt,» sier Rias (57) og ler. «Da blir det problemer; med hygiene, med regler og så videre». «Nei, nei, nei,» er Rahouls (58) reaksjon på ideen om et eget sykehjem for brukere fra hans hjemland. Men egne avdelinger derimot, synes han er en god ide. «Et sykehjem for pakistanere, det frykter jeg fort kan få et B-stempel,» sier en annen av Rias og Rahouls landmenn.

Resultatene stemmer godt med erfaringene fra andre studier. I Akaoma og Öhlander (2005:40) studie som omfatter 30 informanter gjaldt det kun et fåtall. I følge den svenske offentlige utredningen om «Invandrare i vård och omsorg» (SOU, 1997:76:33) fins det nesten i alle grupper noen som ønsker omsorgstjenester på sitt språk eller separate omsorgsløsninger, men disse utgjør sjelden noen majoritet i gruppen.

Andre ønsker til drømmesykehjemmet

Mange er opptatt av at noen i personalet må beherske deres morsmål. For Akthar og Rahoul, begge engasjert i frivillig arbeid for eldre fra Pakistan, er dette en av hjertesakene: «Kommunikasjon er veldig viktig, det å ha noen som snakker samme språk,» mener Akthar. «Vi trenger tospråklige sykepleiere. Jeg snakker ikke bare om de pakistanske, men om alle innvandrergupper,» sier Rahoul med ettertrykk.

De to informantene som har opplevd å ha foreldre på sykehjem har erfart ulempen ved å ikke ha noen pleiere som behersker brukernes morsmål. «Det hjelper mye å ha ansatte fra hjemlandet,» mener Suba. Hun sikter dels til at det kan erstatte noe av savnet etter medbeboere fra hjemlandet, dels til at det er viktig for kvaliteten på tjenesten. Subas mor var mentalt helt oppgående da hun kom på sykehjemmet, men hun forsto ikke norsk. Suba mener det førte til at moren ikke alltid fikk den hjelpen hun trengte. «De ville trives bedre hvis de var flere. For mor var det en fordel at det jobbet noen fra Sri Lanka der. Hun snakket flytende engelsk, men likte beste å bruke sitt eget språk,» sier den andre personen som har opplevd å være pårørende til en sykehjemsbruker.

Men for andre betyr ikke personalsammensetningen så mye. Lee, som ikke synes det spiller noen rolle hvem andre som er på sykehjemmet han eventuelt skal bo på, er heller ikke opptatt av hvilket land pleierne er fra. «Det er kvaliteten som teller,» mener han, som har flere års erfaring som sykepleier på en aldersinstitusjon. Heller ikke Kuna (72) bekymrer seg tilsynelatende for hvor personalet kommer fra eller hva slags språkbakgrunn de har: «Det spiller ingen rolle om de ansatte er norske eller tamilske, de behandler alle på samme måte».

Andre ønsker som informantene har til institusjonen de eventuelt skal tilbringe deler av sin alderdom på, er muligheten for å utøve religiøse ritualer. «Jeg vil kunne gå til messe,» slår katolske Anna Lee fast. «Når folk blir eldre vil de gjerne komme nær til Gud. Det må være et sted hvor man kan holde på med religiøse greier, be og så videre ...,» påpeker Rias og Ikras som er muslimer.

Mat står også sentralt på informantenes ønskeliste: Det er en viktig ingrediens i hverdagen og en måte å vise respekt på, mener Afsan. Når hun

skal presisere hva hun mener med «å ta hensyn til at vi har en muslimsk dame på avdelingen,» er mat det første hun nevner. «Vi (muslimer) er veldig skeptiske til mat. Jeg også. Ikke svinekjøtt selvfølgelig, men vi spiser heller ikke vanlig kjøtt. Da jeg lå på sykehus ønsket jeg at de skulle forandre litt på det,» forteller hun. Mye tyder på at hun oppnådde dette, i hvert fall beklager hun seg ikke over resultatet. «Ikke alkohol så klart, ikke i maten heller,» understreker Ikra.

Å skille menn og kvinner er et tema en del av de pakistanske informantene er opptatt av: «Ikke mannfolk! Nei, de skal ikke røre meg i det hele tatt. Det vil jeg ikke!» utbryter Afsan spontant når hun skal gjøre rede for drømmesykehjemmet sitt. Hun bekymrer seg likevel ikke, men antar at når hun eventuelt får behov for sykehjems plass «da vet de mer. Da har det vært muslimer her lenge». «Det ville være fint om vi kunne ha en korridor med kvinner og en med menn,» mener Ikra. Sharmir ville tatt imot hjelp fra en kvinne, men bare hvis ingen annen kunne bistå ham. «Det er en må-situasjon,» forklarer Shamir.

5.5 Er Norge et godt land å bli gammel i?

Tilfredshet med livet avhenger ofte av relativ posisjon. Hvis innvandrerne synes de kommer dårligere ut enn majoritetsbefolkningen på viktige områder av livet, kan det gi grunnlag for misnøye selv om deres levestandard kanskje er langt høyere enn det den ville vært om de var blitt boende i hjemlandet. Men resultatet kan også være motsatt: Innvandrere kan være mer tilfreds med en relativt sett dårlig posisjon fordi de henter referansene for vurderingen fra hjemlandet. Alle intervjuene sluttet med spørsmålet «Synes du Norge er et godt eller et dårlig land å bli gammel i?» Informantgruppenes levekår og grad av integrering i det norske samfunnet varierer (kapittel 1.4). Kanskje har de derfor forskjellige oppfatninger av hvordan deres nye fedreland er. Nedenfor ser vi nærmere på dette.

Det mest iøynefallende med svarene er den overveldende positive holdningen informantene har til sitt nye fedreland. Det er nesten ikke ende på begeistring: «Norge er best i verden!», utbryter Hua (78), som mener å kunne begrunne påstanden empirisk, hun har nemlig søsken både i USA og Nederland. De andre fra Vietnam deler langt på vei Huas oppfatning og

mange legger vekt på verdien av økonomisk trygghet. «Norge er et fritt land og det er veldig bra å bo her. Det gode er at hvis du ikke har jobb, så får du hjelp. Og hvis du blir gammel, kommer kommunen og hjelper deg. I Vietnam er de ikke så nøye med gamle folk, selv om jeg tror det er litt bedre nå enn før,» mener Anna Lee (62). «Veldig bra, man slipper å tenke på økonomi. De fleste nordmenn er hjelpsomme, koselige og veldig snille,» mener Trang (76). Hun sukker når hun forteller hvordan man i hjemlandet hele livet forsøker å spare litt til alderdommen, men ikke alltid klarer det. «Jeg synes Norge er et veldig godt land å bo i, enten man er ung eller eldre. Her får man minstepensjon, selv de som ikke har vært i arbeid gjør det. Jeg som har jobbet i mange år regner med å få god økonomi når jeg går av. Jeg blir ikke avhengig av mine barn,» konstaterer Hong (50) tilfreds.

Begeistringen for det nye fedrelandet er ikke mindre blant informantene fra Sri Lanka: «Bra land, veldig bra land,» nærmest jubler Akis (57) og legger til: «Kjærlighet og hjertelighet. Fint helsesystem. Snille og hjelpsomme mennesker. Da jeg kom hit var jeg syk og måtte på Rikshospitalet. Tusen takk! Tusen takk til nordmenn! Excellent! Alt er kjempefint her. Jeg tror 200 års selvstendighet har gjort dere godt!». «Kollegaene» i samme fokusgruppe istemmer langt på vei: «Veldig bra. Norge er kåret til beste land i verden de tre siste årene. Det er lite kriminalitet her,» opplyser Arvin (58), mens Jeeva (74) som bare har to års erfaring med «land og folk,» synes ting ser riktig bra ut så langt.

Det samme gjør deres medsøstre fra hjemlandet: «Norge er et godt land. Vi takker Gud for at Han sendte oss hit, men jeg gruer meg for kulda,» sier Latha (57), men kan ikke la være å nevne det som alltid skaper skår i gleden: «Vi har barn og barnebarn som lever der nede. Jeg tenker på dem nesten hele tiden og jeg mister freden inne i meg». «Norge er et godt sted å bo. Vi har frihet, ingen krangler, et velsignet land,» er karakteristikken til de andre to i Lathas fokusgruppe. «Kjempefint!», sier Vanilla (63) om sitt nye hjemland og Pathmini (66) gjentar etter henne: «Kjempefint!» «I Norge tar man alt positivt, med et smil. Man er mer hjelpevillig enn på Sri Lanka og tar vare på eldre. Systemet for eldreomsorg er meget bra,» oppsummerer Kuna (72) etter fire år i landet. Også Rajan (70) trekker fram eldreomsorgen som et pre: «In short, Norge is a good country, they are looking after you». Vinteren

derimot, liker han ikke. Kamela (67) sammenligner Norge med Canada hvor hennes søster bor og konkluderer med at Norge er best. Ja, best i verden, mener Kamela. «Legene er snille og alle er hjelpsomme, og når vi er 67 betaler de pensjon. Det eneste problemet er at det er veldig kaldt, ellers er alt bra!», sier hun.

Også mange av de pakistanske informantene gir uttrykk for tilfredshet med tilværelsen i Norge. Gode rammebetingelser, ja, men like viktig er egeninnsats, mener Afsan (56) som mener å ha erfart at det har båret frukter: «Jeg er fornøyd, først og fremst fordi jeg ikke stoppet der jeg var. Barna mine har det veldig bra, bra framtid». «Det er et veldig godt land å bli gammel i,» slår Rias fast, og hans kone Ikra nikker bekreftende. «Det er trygt. I vårt land er det ikke nok vann, ikke nok strøm, ikke nok mat. Og hvis det er nok mat er den ikke ekte, men en blanding. Det er mange fattige mennesker i vårt land. Hvis man reiser, for eksempel fra landsbyen til byen, kan man bli stoppet og ranet».

«Jeg synes alt er bra. Jeg har ingen klager,» istemmer Shamir, som likevel ikke ønsker å diskreditere sitt hjemland: «Pakistan er også et veldig bra land, men det er dårlig med arbeid og lønninger der. Alt er dyrt, man kan ikke leve godt. Her er bra lønn og man kan leve godt». Hans kone Aisha (58) har bodd i Norge mer enn 20 år, men begynte på språkkurs først for tre år siden: «Ja, Norge er et bra land. Der nede er jeg hjemme hele tiden, ikke ute. Det er ikke mange ute der, man kan ikke reise alene. Her får du lege hjem til deg og apoteket er åpent om kvelden. Det er bedre for eldre mennesker å bo i Norge,» konstaterer hun, glad for å ta i bruk sine nyervervede språkferdigheter, selv om de ennå er mangelfulle.

«Det er veldig fint å bo her. Komfortabelt, penger, bil, hus og jobb og hyggelige folk». Slik oppsummerer Rahoul (57) sin tilværelse i Norge, snart tretti år etter at han kom. Han ser lyst på framtiden: «Jeg synes det er veldig fint å bli eldre her. Hvis jeg hadde bodd i mitt hjemland ville det blitt mye problemer, først og fremst med helsa. Når man blir eldre trenger man lege og medisiner og alt det der. For det første er det ikke noen kvalifiserte leger der nede, i hvert fall ikke i landsbyen. Der er det nesten ingenting. Du må dra til byen 30–40 km. Det tar 1,5–2 timer å kjøre. Men det er heller ikke så enkelt, kanskje blir du ranet. Det er ikke trygt. Og medisinen de skriver ut

kan du ikke alltid stole på. Det er veldig stor forskjell på helsevesenet i Norge og i Pakistan, veldig stor forskjell på behandling og sånt,» avslutter Rahoul.

Noen informanter har likevel et litt mer kritisk blikk på sitt nye fedreland. Alle er menn med pakistansk bakgrunn: «Norge er et bra land, bra system, men folk er litt bortskjemte,» mener en av dem. Det er først og fremst alle skilsmissene og barneoppdragelsen han er skeptisk til. «Barna får dårlig opplæring fordi foreldrene ikke har tid å lære dem respekt». Rahoul (58), Athar (63) og Hassan (66) har alle høy utdanning fra hjemlandet, men alle har jobbet det meste av tiden som ufaglært her i landet. Det er mye ved Norge de tre setter pris på. De synes likevel ikke å dele den samme begeistringen som de andre informantene uttrykker. En av deres innvendinger er at det ennå mangler mye når det gjelder helsetjenester og eldreomsorg. Rahoul og Athar er for eksempel skuffet over at ikke eldretreffene som de er engasjert i får mer ressurser og et romsligere sted å være.

Hassan på sin side, er dypt indignert over det han kaller majoritetens undertrykking av enkelte etniske grupper, deriblant pakistanere. Samtidig er han opptatt av at integrering er en toveisprosess og nøler ikke med å kritisere sine landsmenn for å bidra lite til denne prosessen. «Mange pakistanere er *veldig* passive. De liker ikke egenandeler. De gjør ingenting selv,» mener Hassan og illustrerer det med et eksempel som han hevder er hentet fra virkeligheten: «Staten må leie et menneske som skal leie en buss for dem. Han eller hun planlegger en tur og inviterer dem gang på gang: 'Nå er det bare en uke igjen. Nå er det bare en dag igjen osv'. Og så må de ringe en time før: 'Nå går bussen, kan du være så snill å komme?',» ironiserer Hassan med referanse til sin egen jevnaldregruppe.

5.6 Kontakten med nordmenn

Blant faktorene som har betydning for informantenes opplevelse av sin alderdom er kontakt med majoritetsbefolkningen.

I følge levekårsundersøkelsen har seks av ti innvandrere en god norsk venn. Innflyttere fra Sri Lanka er blant de som skårer høyest (sju av ti) og vietnamesere blant de som skårer lavest (fire av ti). For personer med pakistansk opprinnelse er andelen gått tilbake i løpet av de ti årene som er gått siden den forrige levekårsundersøkelsen, det til tross for at gjennom-

snittlig botid er økt. I følge (Blom og Henriksen (2008) har innvandrerne mindre kontakt med venner enn befolkningen som helhet.

Akaoma og Öhlander (2005:19) finner i sin studie fra Sverige at informantene (30 personer med innvandrerbakgrunn) hadde lite kontakt med majoritetsbefolkningen. Svenskene ble beskrevet som travle og «alltid opptatte». Kontakten dreide seg stort sett om kollegaer i arbeidstiden og offentlige myndighetspersoner.

Også informantene i denne studien synes å ha lite sosial omgang med etniske nordmenn. «Det er vanskelig. Jeg kjenner ingen,» sier en av informantene fra Vietnam, mens hun strever med å uttrykke seg på norsk. Noen har hatt norske venner før i tiden: «Da de var i arbeid hadde de jo norske venner selvfølgelig, men etterpå var det helt slutt,» forteller Than om sine foreldre som er femtiåra. Og noen hadde norske venner da de bodde andre steder i landet. Det er bare informanter fra Sri Lanka som har opplevd å flytte internt i Norge. Alle er endt opp i Oslo.

«Venner, nei ikke her, men på Vestlandet. Det er veldig bra mennesker der ... Her prater vi ikke, de har ikke tid,» sier Arvin (58) som flyttet til hovedstaden for vel ti år siden. Akis bodde i Nord-Norge før og har også erfart at overgangen til storbyen ikke var så enkel: «Bygdepeople er kjempe-snille, men de her i byen ... Jeg vet ikke ... Der oppe hadde jeg mange norske venner. De var veldig snille, vi pratet hjertelig, hver dag. Koselig. Jeg savner det ...». Akis' teori om tilhørigheten og fellesskapet han opplevde med folk i Nord-Norge er at hans kultur og den gamle norske bygdekulturen er mye av det samme. «De tok også vare på foreldrene og de gamle,» mener han. «We so much loved Måløy. We never locked the door, everything was safe. People were so friendly». Slik beskriver en annen av de tamilske informantene livet før han flyttet til Oslo, og avslutter med en nokså trist konklusjon: «It was a mistake that we moved. It was wrong of us».

Også for informantene i denne studien utgjør kontakten med kollegaer og med offentlige myndighetspersoner en viktig del av den sosiale omgangen med majoritetsbefolkningen. Men også naboer som har litt tid til overs kan representere en kjærkommen mulighet for kontakt og for å praktisere norskferdighetene.

Ekteparet Ikra (50) og Rias (57) fra Pakistan lovpriser den snille sjefen Rias hadde da ungene var små og Ikra ikke snakket norsk. Rett som det var måtte Rias av gårde for å være med til lege og på konferansetimer. Sjefen ytret aldri et negativt ord til dette. Latha (57) fra Sri Lanka jobber på en skole med 30 lærere og 600 elever. «De er veldig hyggelige mot meg. Ungene vinker og sier 'hei vaskedama' og lærerne spør 'er det bra med deg?',» forteller Latha.

Suba (56) og Kuna (72), begge fra Sri Lanka, går jevnlig til fysioterapi. Det er så å si ukas høydepunkt. Hyggelige ansatte får dem til å føle seg velkomne og gjør det lettere å bli inkludert i treningsgruppen. Kuna forteller stolt at hun er blitt spurt om å undervise de andre deltakerne i yoga. Deres medsøster fra hjemlandet Anu (66), kan ikke få rost læreren på norskkurset sitt nok. Henne kan man snakke med om alt, sier Anu gledesstrålende og forteller at læreren ringer hjem til elevene dersom de er borte noen dager.

I Anna Lees oppgang er det stor utskifting av beboere og de fleste av dem nøyer seg med et «hei» i forbifarten. Men med en av naboene utveksler Anna Lee «avis- og blomsterpassetjenester». Det er hyggelig og slik får hun også holdt norsken ved like. Anna Lee frykter at den skal gå i glemmeboka nå som hun er pensjonist. Anu (65) fra Sri Lanka er ivrig deltaker på norskkurs. Det er både hyggelig og nyttig for språkopplæringen når hun av og til kan utveksle noen ord med beboere i oppgangen. I etasjen over Martha og hennes familie, også de fra Sri Lanka, bor en gammel dame. Nå er Martha og ungene blitt så godt kjent med damen at de betrakter henne som en del av familien.

Men for mange er språket en hindring for kontakten med nordmenn. Trang (76) er ulykkelig fordi hun ikke kan snakke med naboene i oppgangen. Derfor skynder hun seg innenfor døren sin når de hilser og kanskje kommer med en hyggelig kommentar. Hun lovpriser dem likevel for deres vennlighet og har bedt sine barn fortelle naboene hvor stor pris hun setter på dem og hvorfor hun selv er så tilbakeholden.

5.7 Oppsummering

Intervjupersonenes opplevelse av å være informert er viktig både for å få tjenestene de har krav på og for å redusere bekymringen for framtiden.

Mange betrakter seg som godt informert og mener de er i stand til å *skaffe seg mer informasjon* om det skulle bli nødvendig. Andre synes ikke de vet nok om kommunens tjenestetilbud. Mangel på informasjon fører til uro for framtiden og kan gi følelsen av å ikke bli tatt på alvor. Det skaper også lett grobunn for mytedanning, fordommer og urealistiske forventninger til hvordan en tjeneste fungerer og fordeles. Både for de som yter tjenestene og dem som skal motta tjenestene er det uheldig.

Så godt som alle har hørt om hjemmetjenesten og få uttrykker motforestillinger mot å bruke den. Mange foretrekker likevel bistand fra sine barn og regner med å få det, i hvert fall så lenge det er snakk om *litt* hjelp. Også i befolkningen som helhet representerer uformell hjelp fra familien den viktigste hjelpekilden for eldre som bor hjemme og har «moderate behov» (Daatland, m.fl., 2009). Mange av informantene tar til ordet for at pårørende som påtar seg slike omsorgsoppgaver bør få lønn, aller helst slik at tapt arbeidsinntekt erstattes uavkortet. Kritiske innvendinger som mangel på kompetanse, profesjonalitet og ressurser hos omsorgsgiveren, er det ingen som uttrykker.

Gitt en helsesituasjon hvor informantene skulle få behov for omfattende hjelp til personlig hygiene, pleie og tilsyn, svarer mange straks at da ville de foretrekke hjelp fra kommunen framfor fra sine barn. Særlig gjelder det informantene fra Sri Lanka, men også i de to andre gruppene fins denne oppfatningen representert. At informantene legger større ansvar på velferdsstaten enn på familien når omsorgsbyrdene blir tunge, samsvarer også godt med opinionen i befolkningen for øvrig (Daatland og Herlofsen, 2004, Daatland, m.fl., 2009).

Men noen informanter mener at også situasjoner med omfattende behov for pleie og tilsyn for foreldrene, kan og bør håndteres innenfor familien. Løsningen er rullerende ordninger hvor ikke bare barn, men også andre i slektsnettverket mobiliseres. Det er særlig personer fra Pakistan som går inne for denne typen familieomsorg, men oppfatningen er også representert blant de andre informantene. Hvordan «turnusen» skal gå opp i familier som kanskje bare har ett eller to barn og begrenset nettverk, synes ingen å uroe seg for. Alle informantene som framhever denne løsningen har selv sammen mange barn. Men i følge Sundstrøm (1994) er fødselsrate

(number of off-spring) en av de faktorene som har størst innvirkningen på poolen av familieomsorgsressurser. (De to andre er andel gifte og arbeidsdeltakelse blant kvinner).

Intervjupersonenes ønsker for sykehjemmet de eventuelt en gang skal flytte inn på, er først og fremst mulighet for kommunikasjon og fellesskap. Nesten alle ønsker «i hvert fall noen» beboere fra hjemlandet; som de kan snakke med og gjenopplive fortiden sammen med. Mange behersker norsk dårlig og tror at behovet for å uttrykke seg på morsmålet vil øke når de blir gamle. Også de som behersker norsk godt, gjør det. Informantene er likevel ivrige til å understreke at de ønsker beboere fra andre land, inkludert etniske nordmenn, velkomne. Muligens fornemmer de at en multikulturell sammen-setning kan ha en positiv innvirkning på deres egen tilpasning og identitetsarbeid. I følge Ehn (1990), hvis referanseramme er barnehagen, er språklig og kulturell variasjon i et miljø i seg selv en påminning om at ulikheter eksisterer og at de er akseptert. I likhet med erfaringene fra andre studier, er det også her få som etterspør sykehjem eller avdelinger kun for beboere med samme landbakgrunn som dem selv. Ideen med separate løsninger kan likevel tenkes å få flere «tilhengere» på sikt, når den demografiske utviklingen gjør den typen løsninger mulig å gjennomføre i praksis.

Informantenes begeistring for Norge er stor. Det gjelder alle tre gruppene, skjønt det er noen flere kritiske røster blant intervjupersonene fra Pakistan. Personene fra Vietnam og Pakistan verdsetter særlig den økonomiske tryggheten som tilværelsen i Norge representerer. Det gjør også informantene fra Sri Lanka, men påpeker i enda større grad fraværet av vold og velsignelsen ved å ha frihet. Flere av informantene trekker fram eldreomsorg som en positiv side ved det norske samfunnet, ofte i kontrast til deres hjemland, hvor noen tror det kunne blitt vanskelig å tilbringe alderdommen. Også Emami og Ekamn (1998) fant i sin studie av eldre iranske imigranter i Sverige, at i tillegg til savnet etter barna, var frykten for å bli alene i et land uten institusjoner og tjenestetilbud for eldre, en viktig grunn til ønsket om å emigrere.

Blant intervjupersonene fra Pakistan derimot, er eldreomsorg et område flere er misnøye med. De opplever store hjelpe- og omsorgsbehov blant eldre i sitt eget miljø. Inaktivitet og isolasjon er en viktig del av problemet.

Ressurser til å drive lokale treffsteder hvor de eldre kan møte landsmenn og likesinnede ville være til store hjelp, mener informantene. Mye tyder på at dette kan være en klok integreringsstrategi. Personer som migrerer i voksen/høy alder opplever ofte kulturforskjellene mellom sitt gamle og nye hjemland sterkt. De er derfor spesielt utsatt for psykologisk stress og isolasjon. I tillegg sliter de ofte med språkproblemer og har begrenset sosialt nettverk. Det er urealistisk å tro at man skal hjelpe disse ut av isolasjonen ved å øke tilpasningen til samfunnet, mener Torres (1995 i Emami og Torres, 2000), som tar utgangspunkt i iranere som er flyttet til Sverige. I stedet bør myndighetene konsentrere seg om å hjelpe disse eldre til å integreres i sin egen etniske gruppe ved å sørge for anledning til å møtes regelmessig. Erfaringer fra England tyder på at eldre innvandrere ofte foretrekker virksomheter som frivillige har bygd opp, framfor tilbud fra det offentlige (SOU, 1997: 76: 25).

Informantene synes å ha få etnisk norske venner og lite kontakt med nordmenn. Kollegaer på arbeidsplassen og naboer som tar tid til å hilse og veksle noen ord, synes å være viktige bidrag til informantenes opplevelse av sosial integrasjon. Akaoma og Öhlander (2005) som fant tilsvarende i sin studie av 30 innvandreres forventninger til pensjonstilværelsen, beskriver dette som en type «utanförskap». I tillegg til språkvansker er det ofte kulturelle forskjeller som begrenser kontakten. Men «utanförskap» må ikke forveksles med å være ulykkelig. Om informantene ikke har så mye kontakt med majoritetsbefolkningen kan de likevel ha et velfungerende sosialt liv. Det har informantene i Akaoma og Öhlanders studie og det synes også intervjupersonene i denne studien å ha. Likevel er det verdt på merke seg at de ofte uttrykker et savn om mer kontakt. For mange er offentlige myndighetspersoner det viktigste bindeleddene til majoritetsbefolkningen, og møter med ansatte som preges av vennlighet og profesjonalitet synes å være en viktig grunn til det positive inntrykket mange informanter har av Norge.

6 De unges holdning til foreldreomsorg

6.1 Innledning

Det er en utbredt oppfatning at familien står svakere i dagens samfunn enn den gjorde før, og at båndene mellom den eldre og den yngre generasjonen og familiens omsorgsvilje er svekket. Noen mener velferdsstaten er en viktig grunn til endringen. Andre hevder at velferdsstaten har ført til at ansvarsnormene har forandret karakter, men ikke forvitret (Daatland og Herlofsen, 2004).

En komparativ analyse av holdningen til velferdsstat og familieomsorg i fem land (Israel, Tyskland, England, Spania og Norge) viser store forskjeller i synet på hvilket ansvar som tilskrives familien og hva som betraktes som det offentliges oppgave. I noen land (Tyskland og Spania) tillegges familien det primære ansvaret (og staten et subsidiært eller residuelt ansvar). I andre land (England og Norge) er det motsatt. Der legges det snarere vekt på å *beskytte* borgerne mot avhengighet av familien.

Også normene for familieansvar varierer betydelig fra et land til et annet. Ønsket om uavhengighet står sterkest i de nordiske landene. Gjensidighetsnormen, det vil si at foreldre har krav på gjengjeldelse for det de har gjort for sine barn, er eksempelvis langt mer utbredt i Sør-Europa enn i Norge, hvor man tillegger velferdsstaten størst ansvar. Det eksisterer følgelig ikke noe lovpålagt ansvar mellom voksne personer i de nordiske landene (Daatland og Herlofsen, 2004).

Opplevelsen av familieforpliktelser vil kunne fortone seg nokså forskjellig avhengig av om den beskrives fra de eldre eller de unges synsvinkel. At det er samsvar mellom foreldrenes forventninger til framtidig hjelp og eventuell omsorg og barnas innstilling og vilje til å yte den, er ikke gitt. Generelt har foreldre investert mer følelser og omtanke i forholdet til barna enn omvendt, og vil derfor ofte ha størst forventninger om gjenytelser (Lingsom, 1997: 58). Balansen endrer seg med alderen, men for de eldste er barna vanligvis «netto givere» (yter mer enn de mottar) i forhold foreldrene

(Daatland & Herlofsen, 2004: 61). Men når det gjelder økonomiske overføringer er det ofte omvendt (Sundstrøm, 1994).

Begrepet ambivalens brukes ofte for å forstå og fortolke familierelasjoner: Utgangspunktet for begrepsbruken er at det eksisterer et innebygget motsetningsforhold i foreldre–barn-relasjonen, både på et strukturelt og personlig nivå. Relasjonen vil derfor ofte være preget av motstridende forventninger og blandede følelser. Men relasjonene kan også endres og reforhandles etter som omstendighetene forandres, for eksempel når barna flytter hjemmefra eller foreldrene blir gamle (Connidis og McMullin, 2002).

Temaet for dette kapitlet er *potensialet* for foreldreomsorg: Hvor langt er den unge generasjonen (de under 50 år) villig til å strekke seg for å yte omsorg og hjelpe aldrende foreldre? Vi starter med å se på informantenes familie- og arbeidssituasjon, deretter på foreldrenes alder, helsetilstand og tilknytning til arbeidslivet, hvor de to generasjonene bor i forhold til hverandre og hva informantene tenker om framtidige bostedsløsninger. Satser de på separate hushold eller har de planer om å bo sammen med foreldrene? To tredeler av intervjupersonene har foreldre som er bosatt i Norge. Fokuset er først og fremst rettet mot disse informantene.

6.2 Informantene og deres foreldre

Informantenes alder varierer fra 18 til 48 år. Utvalget spenner således over en hel generasjon og karakteristikken ung er følgelig ikke helt treffende. Heller ikke betegnelsen «2. generasjon» er det, siden bare tolv av dem er vokst opp i Norge (født her eller kom før skolestart), mens ytterligere ni kom til landet før de fylte tjue år. Fullstendig oversikt over informantene fins i tabell 2a i vedlegg 2.

Til sammen er 30 foreldrepar representert i utvalget av de unge¹⁹. To tredeler av foreldrene bor i Norge. Alderen deres varierer fra 46 til 78 år, men de fleste er mellom 50 og 60 år. Informantene som har foreldre her i landet er alle under 35 år. Om lag en firedel av foreldrene er yrkesaktive. Alle det gjelder er i femtiåra. Yrkesstatus synes også å gi en god indikasjon på

¹⁹ Det er tre søskenpar blant informantene under 50 år. Sju av informantene er barn (i et tilfelle svigerdatter) av informanter i det andre utvalget (de over 50 år).

foreldrenes helse. De som er i jobb er stort sett friske: «Far er 50 og mamma 46. De har det bra. Begge er i full jobb,» sier Ganesh (18). «Mor driver egen butikk og far jobber i fabrikk. De er friske som bare det ...» forteller Yuan (22). Men blant de som er gått ut av arbeidslivet eller aldri har vært i jobb, plages mange av svekket helse.

Mange av de unge opplever at mors helse er dårligere enn fars. Yuan føyer således til i neste åndedrag: «Det vil si mamma, hun er ikke alltid så bra. Jeg vet ikke hva slags sykdom det er. Legen finner ikke noe. Men med en gang hun er i Vietnam er hun frisk. Det er godt mulig det bare er sutring og at når hun har det moro er hun frisk igjen ...». «De er friske, men jeg merker at mamma er veldig sliten nå. Det er ikke som før ... Pappa også, men jeg merker det mest på henne ...» sier Noshin (28) om sin mor Afsan (56). Nasreens mor Aisha (58) har alltid har vært hjemme med barna og har fremdeles barn i grunnskolealder. Men nå sier moren av og til at hun føler seg gammel, i motsetning til far, forteller Nasreen. Faren er og har alltid vært i full jobb, en jobb han for øvrig stortrives med. «Nei, jeg, jeg kjenner meg ikke gammel,» siterer Nasreen og refererer til sin far.

I noen tilfeller er det likevel far som har dårligst helse. De fleste fedrene i utvalget er da også eldre enn mødrene. «Begge er litt syke, men pappa jobbet veldig tungt og fikk flere sykdommer. Han ble uførepensjonert for 4–5 år siden,» forteller David (26), hvis foreldre er i femtiåra. Også Fatima (31), Saera (26) og søstrene Suruti (26) og Param (32) har fedre med betydelig svekket helse. Alle er engasjert i å hjelpe til hjemme og i å avlaste mor.

Fatima og barna drar på overnattingstur til foreldrene hver helg mens hennes mann er på jobb. En fast programpost er å gjøre rent i foreldrenes hus. Saera bor hjemme sammen med en eldre ugift bror og en yngre nygift bror og hans kone, som venter barn. Saera gjør mye av husarbeidet og forsøker å avlaste sin mor så mye som mulig, fordi moren må bistå Saeras far med mange gjøremål. Suruthi og Param tilbrakte halve dagen hver på sykehuset da deres far for kort tid siden ble operert og liggende i nesten to uker.

Også Maria (28) trår til når noe står på hos svigerforeldrene. Det er hennes jobb å følge dem til lege. Da svigerfaren var rekonvalesent etter en mindre operasjon for en tid siden, var Maria daglig innom svigerforeldrene med middag og småretter. Det er ikke fordi svigermoren ikke kan lage mat,

men fordi de setter pris på omsorgen, forklarer Maria og legger til at hennes mann påpeker og verdsetter det hun gjør.

Noen har foreldre som trenger hjelp, men bor langt unna. Jimmys far er helsemessig svært svekket og har vært det i flere år. Jimmy besøker foreldrene tre ganger i året, i alle feriene. Shabrin (40) bor også for langt unna til at hun kan hjelpe sine foreldre i det daglige. Men hun drar hjem i alle feriene og tilbringer flere uker i foreldrenes hus om sommeren, hvor også flere av hennes søsken samles.

6.3 Hvor bor generasjonene i forhold til hverandre?

Med noen få unntak (fire personer og tre foreldre-par) bor alle informantene som har foreldre i Norge, i samme by som foreldrene. De som ikke har foreldre i samme by, bor alle i andre byer enn Oslo²⁰.

Gangavstand er hovedregelen

Det mest vanlige er at informantene i utvalget har *gangavstand* til foreldrenes hus (tabell 2b i vedlegg 2). Maria (28) bor ti minutter unna sine foreldre. Det samme gjør den ene av søstrene hennes, mens den andre må ta t-banen fire stasjoner. Suruthi (26) og Param (32) har henholdsvis ti og tjue minutter å gå til «mamma,» som er betegnelsen begge konsekvent bruker om sin mors og fars hus. Tilsvarende avstand til foreldrehjemmet har også den tredje søsteren deres.

Nasreen (30) ventet lenge på ledig leilighet i nærheten av foreldrene. Nå kan hun snakke med dem fra verandaen og har halvannet minutt å gå til dem. I oppgangen ved siden av bor to av Nasreens brødre sammen med sine familier, mens hennes eldste søster har slått seg ned et par hundre meter lenger oppe i gata. Storebror derimot, er flyttet lengre unna, cirka 20 minutter å kjøre. Avanishs (34) svigerforeldre bor vis a vis ham og kona, mens han har cirka 20 minutter å gå til sin egen mor og far. Det er enklest

²⁰ I to tilfeller er foreldrene flyttet til søsken av informanten, som bor i Oslo. I de andre to tilfellene er informanten flyttet fra foreldrene (til Oslo).

med bil, innrømmer han, «da tar det fem minutter». Også Kim (40) kan gå til sin mor, men med buss går det enda fortere.

Fatima (31) og David (26) flyttet nokså nylig fra bydelen hvor deres respektive foreldre bor, Fatima til en annen bydel og David til nabokommunen. For Fatima tar turen om lag tre kvarter med t-bane og bytte til buss, men bare 15 minutter med bil. For David tar turen hjem litt mer tid, men han disponerer bil.

Også de som nå bor hjemme, men planlegger å flytte, er opptatt av geografisk nærhet til foreldrehjemmet. Nærmest forestående synes flyttingen å være for Noshin (28), Farrida (27) og Saera (26). Alle regner med at de kommer til å gifte seg i relativt nær framtid, selv om de ennå ikke vet med hvem. Alle tre regner seg som «Oslo-jenter» og ønsker ikke å forlate hovedstaden. De har dessuten lite kjennskap til andre steder i Norge, forteller de. Faktisk er det bare Noshin som har vært andre enn Oslo og Akershus. Under utdanningen var hun med på et felles studiebesøk til Tromsø.

Den store X-en i jentenes framtidsplanlegging er hvem svigerforeldrene blir og hvor de bor. «Det blir liksom vår nye familie,» forklarer Noshin, mens Farrida gjør rede for logikken med at når døtre flytter inn til sin manns foreldre, vil deres egne foreldre få en ny (sviger)datter i huset. Forutsetningen – at det fins en bror – trenger ingen av dem å bekymre seg for. I Farridas tilfelle er hennes yngste, ugifte bror allerede medeier i foreldrenes hus, mens spørsmålet om svigerdatter ennå ikke er avklart. «Jeg vet jo ikke sikkert om hun vil bo sammen med foreldrene mine,» sier Farrida, og tenker at det derfor vil være lurt å slå seg ned i nærheten dem. Uansett regner hun med at hennes bror og hans kone vil ha god bruk for avlastning om foreldrene skulle bli hjelpetrengende. Farrida satser på å gifte seg med en norskpakistaner, men tror det kunne skape problemer dersom han eksempelvis bodde i Stavanger eller Bergen. «Det kunne nok være litt problematisk i forhold til kontakt med familien, ja, men det avhenger jo av hvor mye familie han har der. Hvis det ikke er så mye, burde det jo ikke være noe problem,» sier hun og legger leende til: «Jeg har aldri tenkt på det, det har aldri slått meg, jeg har aldri møtt dem».

«10–15 minutters gange, det er best,» slår Saera fast og sikter til avstanden mellom sin framtidige bopel og foreldrehjemmet.

... og noen bor i samme hushold som foreldrene

Hvor mange informanter som bor sammen med sine foreldre kan henge sammen med utvalgets kjønns sammensetning og informantenes plass i søskenflokket. Til sammen bor seks av intervjupersonene sammen med foreldrene sine, men bare to av dem (Nilevan og Aslam) er etablert med egen familie. De andre er yngre (fra 18–28 år) og ugifte (tabell 2b i vedlegg 2).

Kun to foreldrepar lever alene. I det ene tilfellet bor foreldrene i gangavstand fra informanten (Maria (28)). Det andre foreldreparet ble alene da informanten (Shabrin (40)) flyttet til en annen by hvor hun fikk jobb. Alle Shabrins fem søsken har mellom tre og fem timers kjøreavstand til foreldrehjemmet. Shabrins foreldre befinner seg således i en særstilling. To foreldrepar bor sammen med andre slektninger. I begge tilfeller dreier det seg om informantens bestemor. De øvrige foreldrene bor sammen med sine barn, men for de fleste (ti) dreier det seg om informantens *yngre* søsken (som alle er ugifte).

Ingen av informantene som har foreldre i hjemlandet, bor alene. Samtlige bor sammen med informantens søsken.

6.4 Kontakt og besøkshyppighet

Å bo i samme by og bo nær hverandre gir gode muligheter for kontakt. Informantenes beretninger tyder på at hovedregelen for besøksutvekslingen for det meste består i at de unge går på besøk til de eldre. Det stemmer også med inntrykket fra andre, lignende studier (Moen, 2008).

Daglige, eller nesten daglige treff synes å være det vanligste kontaktmønsteret blant informantene og deres foreldre. «Jeg kjører mannen min på jobb kl. 16. 30. Han slutter kl. 21.30. I mellomtiden drar jeg hjem til mamma. Det gjør jeg nesten hver dag. Jeg klarer det liksom ikke uten å se mamma. Det er ikke bare jeg, de to andre søstrene mine har det på samme måte,» forteller nygifte Suruthi (26). «I begynnelsen er det alltid slik,» supplerer Avanish (34), deltaker i samme fokusgruppe, med nesten tre års ekteskaps erfaring. Maria (28) og moren lager alltid middag sammen når Maria ikke har formiddagsvakt. Under intervjuet som er kl. 11, kommer mor innom for å starte forberedelsene. Ingrediensene til dagens rett har hun med seg.

Noen rapporterer om minkende besøksfrekvens som følge av krevende kombinasjoner av jobb og hverdagsliv. Nasreen ser ikke lenger sin mor og far hver dag nå som hun er tilbake i jobb. Etter arbeidstid er det rett hjem for å lage middag, og så skal barna i seng. «Før var jeg hjemme kanskje tre ganger i uka, men nå litt mindre,» forteller Avanish, og forklarer det med at han er opptatt med mange hobbyer og frivillig arbeid i tillegg til jobben.

Om de daglige treffene avtar, kan jevnlig kontakt likevel opprettholdes. Selv om Avanish ikke besøker foreldrene sine så ofte som da han var nygift, holder han fast ved fredagen. Da samles alle søsknene seg for å spise middag hos mor og far. «Det er helt fast,» konstaterer Avanish. Også i Suruthi og Params familie er fredag en spesiell samlingsdag, men i deres tilfelle kommer den gjerne i tillegg til de daglige treffene: «Hver fredag samles vi. Ellers også pleier vi å gå nesten hver dag, sitte og snakke to, tre timer, lage mat og spise. Noen ganger vil mamma at vi skal komme og spise. Det er koselig,» forteller Suruthi.

Søndag er likevel dagen som framfor noen annen blir brukt til familie-sammenkomster. «I vietnamesisk kultur er det slik at hver søndag etter messen forsøker alle barna å dra til foreldrene på besøk. Jeg tror de fleste gjør det, både her i byen og i Oslo,» forklarer Pete (34). «Det er fordi vi er nødt til å gå til kirke på søndag,» legger Jimmy (43) til, mens Cung (alle tre medlemmer i samme fokusgruppe) forteller at søndag var den dagen de besøkte tanten sin de årene hun bodde på sykehjem. «Det var helt fast, hele familien, koner, barn og foreldrene våre (tantes søster). Det hendte vi var opp til 20 personer. Det var aldri, aldri noen som var borte pga. studier eller sånt. Den som var i byen, møtte opp. Vi hadde med oss mat og koste oss». «Dere drar på tur på søndagen og vi drar vi på besøk,» avslutter Pete og ler.

Når Fatima og hennes fire barn er på overnattingstur hos sine foreldre treffer hun alltid de andre søsknene sine, i hvert fall på søndagen. Unntaket er de to voksne brødrene som lever for seg selv og ennå ikke er gift. Hver søndag samles også Nasreen og hennes tallrike søskenflokk i foreldrenes leilighet, som ligger mindre enn fem minutters gangavstand fra de fleste av dem. «Vi lager middag og er sammen hele dagen,» forteller hun.

Geografisk nærhet gjør kontakt enklere, men forutsetter likefullt tid og prioritering. For de fleste synes likevel ikke det å være så vanskelig. «Jeg har

ingen venner, verken pakistanske eller norske, det er helt sant,» sier Nasreen smilende og forklarer det slik: «Jeg har så mange søsken at det er ikke nødvendig». Nasreen legger til at nå som hun kanskje skal starte på utdanning, ønsker hun at hun hadde noen kjente utenom familien. «Det blir lite tid til venner,» forteller Saera (26). Jobben og pliktene hjemme legger beslag på det meste, både av tid og krefter. Men det hender hun ringer til eller treffer venninner. «Vi er en spesiell og sammensmeltet familie. Jeg føler at det er bare de (foreldrene) og vi (søsken). Det er liksom bare oss. Derfor må vi ta vare på hverandre og det har vi alltid gjort,» sier Sabreen (40).

«Vi har lite kontakt, vi er mest hjemme,» forteller Kim (40). I begynnelsen etter at hun og mannen giftet seg hadde de det, «men etter at vi fikk barn, orket vi ikke å invitere og sluttet å ha kontakt. Det var tungvint. Alle har sitt liv. Nå er vi mest hjemme». Hennes søster besøker dem gang en i uka, og moren stikker innom daglig.

Fatima (31) konstaterer at familien er så stor at det blir lite anledning til å omgås andre. Men nå har en skilsmisse ført til splittelse i familien (ektefellene var kusine og fetter). I kjølvannet av denne hendelsen fulgte en kraftig avskalling av nettverket.

6.5 De unges framtidige bopreferanser

Det er forskjell på å besøke foreldre/svigerforeldre og eventuelt bidra med temporær hjelp, og å bo sammen med sine foresatte. Å dele hushold kan både være hyggelig og ha praktiske gevinster; oppgaver og utgifter kan kanskje splittes, og tjenester og omsorg utveksles. Men selv om de foresatte stort sett er selvhjulpne i dag, kan de med tiden komme til å trenge bistand og kanskje tilsyn. Hva tenker informantene om å dele hushold med sine foreldre eller svigerforeldre i framtiden, når disse blir gamle?

Mange ønsker å bo for seg selv den første tiden av ekteskapet

Både Noshin (28), Farrida (27) og Saera (26) tror de kommer til å ende opp med ektemenn fra Norge. De har vurdert giftemål med menn fra foreldrenes hjemland, men er kommet til at de foretrekker en med norsk-pakistansk bakgrunn, eventuelt fra et annet land i Europa. «Jeg tror ikke det ville

fungert for meg å velge en fra Pakistan. Jeg er såpass integrert her. Hvis jeg skulle gjøre det, føler jeg det blir nesten som å oppdra en unge. Det orker jeg ikke – rett og slett. Det blir for mye stress og slit,» erklærer Saera. Farrida og Noshin deler hennes oppfatning. «Det kunne godt være en nordmann for den saks skyld,» mener Farrida. For henne er det avgjørende at hennes tilkomne ektemann er en troende, og utvalget av muslimske etnisk norske menn er vel heller lite, sier hun spørrende og ler. For Ganesh (18) er tanken på ekteskap lenger fram i tid. Hun må gjøre unna studiene først, men ønsket er en mann med tamilsk bakgrunn, oppvokst her i landet, forteller hun.

Uansett hvem svigerfamilien blir, er Farrida mest innstilt på at hun og ektemannen skal bo for seg selv den første tiden. Tross fordelene med «joint family,» som Farrida entusiastisk har trukket fram tidligere i intervjuet, innrømmer hun at ordningen også representerer utfordringer: «Svigermor problemer,» presiserer hun og forteller at flere av hennes venninner har erfart det. Deres svigermødre bor i Pakistan, tenk da når svigermor kanskje befinner seg i samme hus eller i nabolaget, spør Farrida retorisk. Farrida mener forholdet til svigerfamilien i stor grad avhenger av hvordan man har innrettet seg før man flytter under samme tak. Har man gått og gnisset på hverandre i årevis er det ikke rart det blir vanskelig å bo sammen når foreldregenerasjonen blir gammel. Nettopp det er en viktig grunn til at Farrida foretrekker å etablere seg alene sammen med sin mann i begynnelsen av ekteskapet.

Saera har samme oppfatning: «Jeg vil helst ikke havne i en situasjon å bo sammen med dem og så føle at ... Ja, ikke orke det. Jeg vil helst bo for meg selv. Jeg tror man kan miste respekten av å bo sammen med dem. Alle har sin måte å leve på, å gjøre ting på. De gjør det kanskje på en måte og jeg på en annen, men så liker de kanskje ikke måten jeg gjør det på, og så blir det konflikter. Det er derfor jeg helst vil unngå det. Jeg tenker også at man har jo et forhold til mannen sin. Da trenger man å være i dagligstua sammen. Kanskje man har lyst til å kose seg, sitte sammen. Du kan ikke sitte inntil mannen din når svigerforeldrene dine er der. Det har med respekten å gjøre,» forklarer hun.

Flere av de tamilske ungdommene sverger også til å starte ekteskapet i eget hushold. «Den første tiden i alle fall,» sier Ganesh, som forteller at det er

hennes mor som råder henne til dette. Maria (28), Suruthi (26), David (26) og Avanish (34) bor alene sammen med sine respektive ektefeller. «Jeg synes det er stor fordel å ikke bo sammen med dem,» sier Maria med referanse til egne foreldre, så vel som til mannens. «Det er lettere å ha respekt når du lever atskilt. Litt avstand, det hjelper mye,» mener hun.

«Jeg kunne velge å bo sammen med dem, men jeg følte jeg heller ville bo alene sammen med min kone,» sier David. Han og kona flyttet nylig fra Davids foreldre som de hadde delt hus med siden de giftet seg for to år siden. Det var praktiske grunner til flyttingen, opplyser han.

«Du vet når man er gift ... i første omgang er det greit å være litt for seg selv. Folk blir integrert i det norske samfunnet og det er greit for å unngå konflikter. La meg si slik: 'Jeg kan forstå mamma, men kona mi; mellom dem to kan det oppstå motsetninger. Da er det greit at vi flytter for oss selv i begynnelsen. Derimot når de blir gamle',» filosoferer Avanish.

Ingen av informantene synes å bekymre seg for at de selv, deres ektefelle eller barn skal finne det besværlig når tiden kommer, å bryte opp fra en etablert tilværelse i eget hjem for å bosette seg under felles tak med sine foreldre/svigerforeldre. De statistiske prognosene tyder på at mange av dem ikke kommer til å gjøre det. Andelen som deler hushold med den eldre generasjon går ned i alle land (Sundstrøm, 1994). Det gjelder blant innvandrere i Norge (Blom og Henriksen, 2008).

... men er åpne for å bo i flergenerasjonshushold senere

Patrilineære slektskapsmønster er den dominerende familietradisjonen i informantenes opprinnelsesland. Det vil si at en av sønnene blir boende sammen med foreldrene. For jentene derimot, er det mest aktuelt å dele hushold med svigerfamilien.

David (26) er eneste gutt i søskenflokket på tre «Dette er en midlertidig løsning,» slår han fast og sikter til at han og konas nåværende status som «aleneboende» ektepar: «Når jeg kjøper hus neste gang blir det sammen med mor og far». Avanish (34), også opprinnelig fra Sri Lanka, har fem søsken, hvorav to ennå bor hjemme. Han er ikke «selvskreven» kandidat til å eventuelt bo sammen med foreldrene, men drømmen er et hus hvor hans foreldre og svigerforeldrene kan bo sammen med ham og hans kone. «Vi har snakket

om at når de blir gamle og ikke klarer seg, så skal vi selvfølgelig ta oss av dem, ikke sende dem på sykehjem. Vi skal passe på dem, kjøpe et stort hus og ... La meg si om ti–femten år, så bor vi sammen. De (foreldrene) kan passe på hverandre, og så er vi også der – i stedet for at de reiser på sykehjem,» sier Avanish.

Yuan, Dong, Thien og Than, alle med foreldre fra Vietnam, er i begynnelsen av tjueåra og oppvokst i Norge. Samtlige har yngre søsken som bor hjemme. Tanken på foreldrenes alderdom er forløpig fjern. «Jeg tenker ikke mye på det nå,» sier Dong og føyer til at han føler seg ganske fri nå og vurderer å flytte ut av byen noen år. Det samme gjelder Than. Han er åpen for å bosette seg andre steder enn i byen som foreldrene bor. Than skynder seg likevel å føye til at er han innstilt på «å ta seg av dem så lenge de lever». Det samme gjør også Thien. Han bor sammen med sine yngre søsken og sin mor, som er enke. Får han jobb et annet sted flytter han, men poengterer at «mor vil jeg ta meg av samme hva som skjer». Det er et premiss hans fremtidige kone må akseptere. Vil ikke kona flytte inn til hans mor, kjøper han et større hus, konstaterer Thien ubekymret. Yuan tror nok at foreldrene hans kommer til å bli boende alene en gang. Han skynder seg likevel å legge til: «Men selvfølgelig hvis de blir syk, da er det uaktuelt for dem bo alene».

Selv om det vanlige bosettingsmønsteret er virilokalt, er flere av jentene åpne for å bo sammen med sine foreldre, om disse skulle ønske det.

Fatima vurderer å flytte sammen med mor og far når lillebror har fått studieplass i en annen by, forlater redet. Hennes mann, Farooq, som også er hennes fars nevø, støtter ideen. Men huset hvor Fatima og familien bor nå egner seg dårlig for formålet. Planen er derfor å kjøpe et nytt hus. Foreløpig foretrekker Fatimas foreldre likevel å bli værende der de er, hvor de har to barn i naboblokka.

Shabrin (40) som er alene med et barn i tenårene, har sagt til sine foreldre mange ganger at de fire kan finne en leilighet sammen, enten på stedet hvor hun bor for tiden, eller at de alle flytter til Oslo og finner noe der. For Shabrin er det vanskelig å returnere til byen hvor foreldrene bor og har bodd i mer enn tretti år, så lenge hun ikke har jobb der. Men foreldrene utsetter stadig å ta stilling til forslaget. Shabrin tror det er fordi det kjennes tungt å bryte opp fra hjemmet sitt. Det hender også at Shabrin for sin del

lurer på hvordan det vil arte seg å bo under felles tak igjen: «Det blir kanskje ikke så lett ... De har liksom laget sitt eget liv, de har sine egne TV-programmer som de liker,» sier hun, men velger å konkludere optimistisk: «Jeg tror alle vil klare å tilpasse seg etter hvert, både mor og far er greie å ha med å gjøre».

For de andre jentene i utvalget er det svigerfamilien det er mest aktuelt å bo sammen med. Det er noe helt annet og mye mer naturlig enn å bo sammen med sine egne foresatte, mener Noshin: «Å bo med foreldrene sine, det blir så feil på en måte. Det er ikke vanlig at døtre bor hjemme. Det er ikke no' gærent, men islamsk sett er det jo mannen som skal forsørge kona, så Det blir feil liksom ...».

For Noshin og de andre ugifte jentene er spørsmålet om svigerfamilie ennå ikke avklart, men det er det for Maria (28). Hun har allerede inngått en avtale med mannen sin om å flytte sammen med hans foreldre i framtiden. «Om ti år kanskje,» anslår hun. Det er utenkelig for Maria å bo sammen med dem nå. «Det blir for mye å forholde seg til, for mye press,» sier hun, og forklarer det med at hun bare har kjent sin mann en nokså kort stund (ekteskapet var arrangert). Avtalen hun har inngått kan hun ikke gå fra, selv om hun uttrykker en viss uro for hva den vil avstedkomme, «Fifty-fifty,» sier hun om motivasjonene for å gjøre det og illustrerer det ved å vifte med hånden. I Marias tilfelle får ikke hennes egne foreldre noen «ny datter» i bytte for Maria. Svigerinnen hennes har nemlig allerede slått fast at hun ikke kan tenke seg å bo sammen med sin manns foreldre.

Alt i alt er mange av de unge åpne for å etablere hushold med sine foreldre/svigerforeldre, og er fleksible i forhold til de tradisjonelle løsningene. Ikke bare sønner, men også døtre kan tenke seg å gå inn som partnere. De unge som ennå ikke er etablert, er likevel bevisst på at modellen med flergenerasjonshushold ikke kan tas for gitt fordi deres framtidige ektefelle kanskje ikke ønsker å bo slik. Da må de finne andre måter å ivareta sine foreldre på. Det er ikke minst tanken på foreldrenes framtidige omsorgsbehov som motiverer informantene for felles bostedsløsninger. Noen forestiller seg at det er enklere og mer praktisk å bo i samme hushold dersom foreldrene blir syke og trenger hjelp, eller mister ektefellen.

Enkelte foreldre nøler likevel med å slå til på tilbudet om å bo sammen med sine barn. Det kan skyldes at de aktuelle tilbudene kommer fra døtre og ikke fra sønner. En annen og muligens vel så sannsynlig forklaring kan være at foreldrene ser fordeler ved å leve i separate hushold og synes det vanskelig å bryte opp fra sitt tilvante liv. I hjemlandet praktiseres tradisjonen med felles hushold vanligvis ved at et av barna (sønnen) blir boende i foreldrenes hjem. Da slipper de foresatte oppbruddet det representerer å flytte inn hos barna eller å etablere seg på nytt sammen med den unge generasjonen.

Nedenfor skal vi se hva slags erfaringer de unge som har opplevd å dele hushold med sine foreldre, har.

6.6 Erfaringene med å bo sammen med foreldre/svigerforeldre

Nilevan er udelt positiv til å ha sin mor boende hos seg. «Hun skal bo der for alltid,» slår han fast. Først og fremst er det fordi han ønsker å være sammen med og ta vare på sin mor, men Nilevan innrømmer også at det ville være flaut for ham om hun valgte å flytte. At mor skulle bli boende sammen med dem, var en betingelse Nilevan satte da han gikk inn i forhandlinger om ekteskap med sin nåværende kone.

Skilsmissen med hans forrige kone gikk sterkt inn på hans mor. I følge Nilevan gikk ekskona ut og fortalte sin familie og slekt at hun måtte flytte ut på grunn av svigermor. Hun hevdet svigermoren bestemte alt, at hun selv følte seg helt maktesløs og ikke kunne holde ut med en slik situasjon resten av livet. Denne versjonen av historien, som Nilevan hevder er helt på jordet, ble akseptert av ekskonas familie. «I vår sammenheng er det helt vanlig at svigermor og svigerdatter har litt konflikt, slik er det i vårt samfunn. Så de trodde på henne,» sier Nilevan.

Aslam (47) har bodd sammen med sin mor hele livet. Det trives han med: «Mor har det som en dronning. Kong Harald har det ikke bedre. Min kone og barn steller for henne, tar henne på tur, farger håret, vasker klærne hennes ... Hun får ikke lov til å lage mat, hun skal bare kose seg. Det eneste er vinteren, den liker hun ikke». Problemet med vinteren løses ved at mor reiser til Aslams storebror i Pakistan noen måneder i året.

Navidas (46) mor bor egentlig fast hos Navidas yngste bror, men tilbringer gjerne en uke eller to av gangen henholdsvis hos Navida eller hennes søster. De konkurrerer om å ha mor på besøk, forteller Navida og ler litt. Mor er lettlivet og morsom, og bare 16 år eldre enn Navida selv. Navida spøker likevel ikke når hun forteller at hun blir provosert når mor er hos hennes søster flere dager enn hun tilbringer hos Navidas familie. Og når mor er på besøk hos Navida hender det at Navidas bror ringer til moren og spør: «Hvor blir du av? Husk at det er her du bor».

Kim (40) og mannen Hoch (50) delte leilighet med Kims mor i flere år. Det kunne være litt vanskelig, forteller Kim på eget initiativ: «Det kunne være litt konflikter, bitte litt, småting. Når Hoch kom hjem på fredag etter endt arbeidsuke, hendte det han var litt sur». Kim har tydeligvis en viss forståelse for at Hoch kunne oppleve situasjonen problematisk: «Å aldri være alene, alle måltider sammen, mor var der hele tiden, i stua. Etter en stund begynte moren min å lage mat selv,» forteller Kim. På spørsmålet om hva Kim gjorde for å løse problemet, svarer hun med et skuldertrekk at hun pleide å si til sin mann: «Det går over, du trenger ikke å være sur». Dette gjentok seg etter sigende helt til Hochs dårlige humør gikk over. Kan hende har presentasjonen av den tilsynelatende enkle oppskriften på problemløsning sammenheng med at Kim sliter med å uttrykke seg på norsk.

At Kims mor flyttet til hennes søster skyldtes at paret fikk nytt barn og derfor trengte et ekstra soverom. Kim vet at det også er gnissinger mellom hennes søster og moren. «Det er ikke lett å bo sammen,» avslutter hun med et sukk.

6.7 Innstilling til å hjelpe aldrende foreldre

Holdning til eldreomsorg vil være påvirket av tradisjoner og kultur, av mulighet for å utvise omsorg i praksis (for eksempel geografisk nærhet), samt av tilgang til alternative tjenester og hvordan man vurderer disse tjenestene.

I en studie fra Norsk Folkehjelp intervjuet Kannick (1997) ti kvinner med innvandrerbakgrunn. To var i arbeid, mens resten var hjemmевærende. Alle hadde ansvar for eldre slektninger. Informantene kjente til hjemme-tjenesten og hadde hørt om trygdeboliger, sykehjem og eldresenter. Konklusjonen var likevel at det offentlige omsorgssystemet vanligvis ikke var et

akseptabelt alternativ for familiene, heller ikke for den yngre generasjonen. Spesielt gjaldt det sykehjem. Det bryter for mye med tradisjonene og idealet, og også byr på praktiske problemer som har med mat, språk o.l. å gjøre, hevder Kannick.

Hvem ønsker informantene skal bistå deres foreldre hvis disse får behov for hjelp? Hvor langt er de villige til å strekke seg for å hjelpe og hvilke offentlige tjenester kan de tenke seg å benytte seg av? Er hjemmetjenester et aktuelt tilbud? Er det akseptabelt å ta imot tilbud om sykehjemsplass?

Informantene kommer fra tre ulike land. Det er klare likhetstrekk mellom de tre landenes tradisjoner for eldreomsorg, men det er også noen forskjeller (statistisk) mellom de tre gruppenes integrasjon og levekår i Norge (jf. kapittel 1.5). Kan det tenkes at holdningen til spørsmålet om foreldreomsorg varierer med informantenes landbakgrunn? Nedenfor ser vi nærmere på dette. Bare de med foreldre i Norge er tatt med (21 personer).

Informantene med vietnamesisk bakgrunn

Kim (40) er den eneste kvinnen i denne gruppen. Slik vurderer Kim situasjonen dersom hennes mor, som snart er 80 år, ikke lenger klarer seg selv: «Hvis vi har tid, kan vi hjelpe, men hvis vi jobber begge to, kan vi ikke. Da er det best med sykehjem. De passer på henne. Hvis vi ikke klarer det, må hun bare godta det. Sykehjem og hjemmetjenestene, det er fine folk det».

Jimmy (43), Cung (40) og Pete (34) er alle i samme fokusgruppe. Jimmys far fikk tilbud om langtidsopphold på sykehjem for et par år siden, men familien hentet ham hjem etter fem uker. «Ingen stelte ham, han ringte på og ingen kom. Maten var forferdelig. Det var dårlig behandling på sykehjemmet, derfor ba jeg legen om å skrive ham ut,» forteller Jimmy. Den endelige beslutningen tok han i kraft av å være eldste sønn i familien. Faren kunne ikke norsk, men Jimmy tror ikke det ville hjulpet så mye med vietnamesisk personale, så lenge de ansattes arbeidsdag er så tettepakket: «De har jo mange andre pasienter å ta seg av, ikke bare den ene».

Brødrene Cung og Petes far begynner å bli eldre. «Jeg har tenkt på det ... at far min snart er gammel. For ikke lenge siden hadde vi tanta vår på sykehjem. Vi har gått hele systemet, vi kjenner det,» sier Cung. Faren trenger allerede en del hjelp, men på spørsmålet om det vil bli aktuelt med sykehjem

dersom han blir dårligere, svarer begge et klart og utvetydig «Nei». «For min skyld ... så lenge han lever skal han bo sammen med oss. Vi tar vare på ham,» postulerer Cung. Jimmy bryter inn og vil gjerne bidra med å forklare hvordan dette løses i praksis: «Vi ruller hele tiden på å hjelpe. Det kan være min bror, min søster, min mor». På spørsmålet om de følger noe system, i betydningen at hver tar sin tårn eller har ansvaret en fast dag eller periode etter en avtalt plan, ler alle tre høyt og svarer nei i kor. «Vi bare ser. Vi regner ikke på den måten,» sier Pete. «Vi er alltid der! Tidsperspektivet vårt er ikke 24 timer, men 36!,» supplerer Cung og ler på nytt. På spørsmål om «noen kanskje ser mer enn andre,» innrømmer både Jimmy og Cung at «damene» nok har et særlig øye for detaljer.

Yuan, Dong, Thien og Than, også deltakere i felles fokusgruppe, har ennå unge foreldre. Dong og Than sier de ikke har reflektert så mye over spørsmålet om hva de vil gjøre dersom deres foreldre blir virkelig hjelpe-trengende. Yuan derimot, utbryter spontant at han synes sykehjem «bare er for dumt». «Foreldrene som har gitt oss omsorg, og så sende dem til sykehjem og bare besøke dem en gang eller to i måneden?!,» legger han til og kan ikke skjule sin indignasjon overfor en slik handlemåte.

De andre er enige, men framtiden er usikker, særlig når man ennå ikke vet hvem man skal dele livet med. Alle fire bedyrer at de vil ta godt vare på sine foreldre så lenge de lever, men Than innrømmer at framtidig ektefelle utgjør et usikkerhetsmoment: «Det vanskelig å si. Det kommer også an på min nye familie».

Informantene med tamilsk bakgrunn

Nilevan (42) og hans nylig innflyttede kone, bor sammen med Nilevans mor. Slik tenker Nilevan om en eventuell situasjon hvor moren trenger assistanse og hjelp i det daglige: «Vi skal klare det så lenge vi kan. Først prøver vi uten hjemmetjeneste, men trenger vi mer hjelp søker jeg om det. Sykehjemsplass er siste utvei ...,» mener Nilevan, som selv jobber som ekstravakt i hjemmetjenesten. Ganesh (18) er så ung at spørsmålet om hva som skal skje hvis foreldrene blir hjelpetrengende, er fjern. Hennes umiddelbare reaksjon er likevel at «jeg vil jo passe på dem, jeg vil ikke sende dem til

sykehjem». David (26) gjentar planene om å kjøpe et felles hus og mener det vil gjøre det praktisk lettere å stille opp for foreldrene.

Avanish (34), Suruthi (26) og Param (32) er i samme fokusgruppe. Søstrene Suruthi og Param er begge ansatt i hjemmetjenesten, med henholdsvis fem og ett års erfaring. Slik forløper intervjuet og samtalen mellom deltakerne etter at Avanish (34) har presentert drømmen sin om å bo sammen med foreldre og svigerforeldre i et felles, stort hus (utsagnene er merket med deltakernes forbokstav):

I: Har du (henvendt til Avanish) hørt om hjemmetjenester? Vil dere ta disse tjenestene i bruk tror du, dersom dine foreldre/svigerforeldre trenger hjelp?

A: Ja, det er fin ordning.

I: Hva med sykehjem?

A: Nei, det er trist å sende dem på sykehjem.

S: Sykehjem ja ... Mange tenker at man sender foreldre på sykehjem fordi barna ikke vil passe på dem. Men barna gjør det fordi mamma ikke klarer seg alene hjemme, fordi de jobber og har barn selv. De besøker dem mye, uansett om de bor på sykehjem eller hjemme. Før visste jeg ikke hva sykehjem var. Jeg tenkte slik selv da. Ja, jeg gjorde det – at det var barna som ikke ville passe på foreldrene. Men nå vet jeg hva hjemmesykepleie og sykehjem er. Menneskene som jobber der er veldig flinke til å respektere folk.

A: Det er grei ordning, jeg sier ikke det, og selvfølgelig må man tenke praktisk, på jobb osv. Da er det greit å ha sykehjem, hvis det er i nærheten, eller som du sa hjemmebaserte tjenester ...

S: Hvis mamma og pappa kommer til å trenge hjelp hele tiden og ikke klarer å være hjemme alene, da søker vi om sykehjems plass.

P: Ja, jeg synes også det. Da må vi søke om sykehjems plass, der får de tilsyn 24 timer. Hvis mamma og pappa er veldig dårlige kan de være der.

Å kombinere jobb og *omfattende* omsorgsforpliktelser er vanskelig (Sundstrøm, 1994). Hvordan vil Avanish å gjøre dette? Kan han tenke seg å slutte eller redusere jobbinnsatsen en periode for å hjelpe mor og far? Slik svarer Avanish og slik forløper den videre samtalen:

A: Ja, selvfølgelig hvis de er syke ...

I: Tenker du at du kunne klare det økonomisk; å jobbe mindre?

A: Vi tilpasser det på en eller annen måte, får en annen jobb, jobber halv tid eller ... Fleksibilitet. Om det lar seg gjøre er en annen ting, men jeg tror det, ja.

I: Kjenner du noen som har foreldre på sykehjem?

A: Jeg har hørt om en eller to, men kjenner ingen.

I: Tenker du at du ville oppleve det veldig negativt å havne i den situasjonen selv at dine foreldre kom på sykehjem?

A: Ja, jeg føler det ville være litt sånn skam. Men som hun (Suruthi) sier, hvis de ikke husker noen ting og ikke kan gjøre noe, ikke sant? Da er det greit. Du kan ikke passe på dem hele tiden når du går på jobb. Men jeg tror ikke noen av oss søsken kommer til å sende dem før de er 80 år eller noe sånt ...

S: (leende): De får ikke plass heller. Det er bare de som ikke klarer seg hjemme som får plass.

A: Det er bra (ler). Jeg ønsker ikke å se at min far eller mor ikke klarer å gjøre noe. Jeg tåler ikke å se det. Derfor sier jeg at jeg vil ikke sende dem på sykehjem, skjønner du?

Samtalen tyder på at Avanishs foreldre og svigerforeldres framtid i et stort hus sammen med den unge generasjonen kanskje ikke er så sikker som Avanish først ga inntrykk av. Beskrivelsen av hva som kan få Avanish til å forandre oppfatning og likevel vurdere sykehjem som et alternativ for foreldrene, ligner til forveksling på det som synes å være minimumskriteriet for å få plass på et norsk sykehjem i dag (Aften 20.2 og 23.2.2009).

Avanish medgir for øvrig at han har forandret syn på norsk eldreomsorg i løpet av de 18 årene han har bodd i landet: «Det er veldig stor forskjell mellom oss og nordmenn når det gjelder å passe på familien. Før tenkte jeg at de er egoister; at de bare passer på seg og sin kjernefamilie. Jeg hadde en annen mening da. Men jeg tror det er mindre av dette nå, at nordmenn begynner å forstå... Det er ikke bare vi som lærer og blir integrert, også nordmenn gjør det. Jeg har norske venner som tenker som oss; at det å

ha familiekontakt er viktig,» avslutter Avanish optimistisk. Om Avanish har rett i at det har skjedd en endring i nordmenns holdning til eldreomsorg eller om han foregriper en potensiell framtidig utvikling er ikke godt å si, men i Aftenposten (10.10.2009) står norske Nina fram og forteller at hun tok ulønnet omsorgspermisjon da hennes far ble syk og trengte pleie.

Maria (28) er villig til å bistå sine svigerforeldre (som hun og mannen har en avtale om å flytte sammen med) med praktisk hjelp. «Jeg kan gjøre det en periode, men ikke i det uendelige ... Da vil jeg koble inn bydelen slik at de kan få hjemmehjelp ellers blir det for mye for meg,» sier hun. Skulle svigerforeldrenes helse bli så dårlig at de trenger bistand til å vaske og kle på seg, nøler ikke Maria, som selv ansatt på sykehjem, med hva hun vil gjøre: «Da vil jeg søke om sykehjem, det er jeg ikke i tvil om. Vi går og besøker dem. Det er litt greit at de gjør sine ting. Jeg kan ikke bare slutte i jobben og være sammen med dem. Jeg synes ikke det går an». Heller ikke å gå ned i redusert stilling er aktuelt: «Nei, jeg synes ikke jeg kan det,» erklærer Maria og tror heller ikke det ville være en legitim permisjonsgrunn. «Det vil bli oppfattet som en dårlig grunn på jobben min. Avdelingssykepleieren ville komme til å si det,» konkluderer hun leende og synes ikke å være provosert over arbeidsgivers presumptive holdning på dette området.

Informantene med pakistansk bakgrunn

Det er åtte personer i gruppen og Aslam (47) er den eneste mannen. Han er også den eneste av de unge informantene med pakistansk bakgrunn som bor sammen med sine foreldre (mor). Det har han alltid gjort, forteller han, og hans mor som er i begynnelsen av 70-åra, er fremdeles ved brukbar helse og klarer seg bra. Av samtalen som er referert nedenfor går det fram hva Aslam tenker om framtiden, dersom hans mor trenger mer hjelp:

A: Vi skal gjøre alt vi kan, helt til hun dør ... Men inne i Oslo, der skjer det mye rart.

I: *Hva mener du?*

Jeg snakker om mine landsmenn. De sender dem på gamlehjem. Men vi er imot det. Man skal ikke gjøre det. Mor skal bo sammen med meg eller med en annen av mine søsken.

I: *Hvis din mor blir skikkelig dårlig og trenger mye hjelp, hva da?*

Samme hva. Barna må hjelpe. Vi er ikke leger. Vi må ta henne til doktor, hun må få medisiner, bli innlagt på sykehus. Men etterpå når hun blir bedre så skal hun hjem igjen. Foreldre kan noen ganger bli nesten som små barn, men det betyr ikke at vi skal sende dem på gamlehjemmet for det. Vi må hjelpe dem. Sånne som drar på gamlehjemmet er folk uten familie. De som ikke har barn, de kan dra dit.

I: Hva hvis din mor blir dement, må bruke bleier osv? Skal hun fortsette å bo hjemme?

Klart det. Hun skiftet på oss da vi var små og sendte oss ikke bort. Vi kan ikke sende dem på gamlehjem. Det kaller jeg egoistisk.

I: Har du hørt om hjemmetjenester? Hva med å bruke deres tjenester?

Ja, og til medisiner og sånt er det greit. Men hjemmetjenesten er også for de som ikke har barn.

Så du vil ikke be om hjelp fra hjemmetjenesten?

Nei, det vil jeg ikke.

I: Hva skal du gjøre når du er på jobb? Du sier du ofte jobber fra 12–24?

Det fins andre løsninger. Barna ... Og andre kan komme ...

Aslam synes med andre ord å være villig til å strekke seg svært langt for å gi sin mor hjelp – og om nødvendig også pleie. Han avviser ikke deltakelse fra det offentlige, men er innstilt på å begrense bruken av kommunenes omsorgstjenester. Selv later Aslam til å være lite involvert i det praktiske, daglige omsorgsarbeidet, men overlater det i stor grad til sin kone og sine barn. At kvinnene yter størst innsats i den uformelle eldreomsorgen er et generelt mønster i den uformelle eldreomsorgen.

Også Fatima (31) er innstilt på å strekke seg langt for sine foreldres skyld: «Hvis den dagen skulle komme at de ikke klarer seg, så får vi finne på noen løsninger. Min første tanke er at da må jeg dra og hjelpe dem. Jeg føler det er min plikt». Hjemmetjenester synes Fatima høres greit ut, forutsatt at foreldrene aksepterer det. Selv kan Fatima egentlig ikke skjønne hvordan hun skal klare seg uten slik hjelp, for planen hennes er å begynne å jobbe i framtiden. Med oppfølgingen av yngstemann som har et mindre handikap kan det bli veldig vanskelig å komme fra daglig. Å ta imot sykehjemsplass

derimot, er ikke aktuelt. «Det ville jeg aldri gjort,» sier hun med ettertrykk og legger til: «Hvis de skulle bli veldig dårlige og må ha en person som passer på dem hele tiden, da ville jeg heller slutte i jobben og bo sammen med dem, for å si det sånn».

Mest av alt håper Noshin at en situasjon hvor egne foreldre eller framtidige svigerforeldre blir avhengig av andre, aldri skal inntreffe. Men gjør den det, «må de i hvert fall være hjemme,» sier hun og legger til: «Altså hvis man er syk må man jo på sykehus, men pleie Det synes jeg man skal greie selv. Jeg er ikke tilhenger av eldreheim. Jeg synes veldig synd på de som havner der. Har de barn, bør de ta vare på foreldrene sine. Å få en hjelpepleier hjemme som kanskje bistår litt, det er noe helt annet. Det er kurant. Men å sende foreldre på sykeheim, det synes jeg ikke de fortjener». På den andre siden er ikke Noshin blind for at det kan være problematisk å få et slikt tidsregnskap til å gå opp: «Nå er jo hverdagen i Norge så hektisk, man har ikke tid til seg selv en gang. Så jeg synes man på en eller annen måte bør legge opp til at man kan ta vare på sine eldre,» sier Noshin, uten å nevne omsorgslønn direkte.

Farrida (27) deler Noshins oppfatning: «Det å ha hjelp i huset er greit, men å sende dem ut av huset; det føler jeg er å bli tilsidesatt. Hvis jeg hadde gjort det ville jeg gått med dårlig samvittighet hele livet». Farrida føyer likevel til at skulle det dreie seg om tung pleie forutsetter det at søsknene (seks til sammen) er reale nok til å dele på oppgavene. Situasjonen per i dag er at flere av Farridas søsken har et nokså stritt familieliv, noen med syke barn.

Også Nasreen (31) avviser tanken om at hennes mor eller far skal tilbringe framtiden på aldersinstitusjon: «De kan få hjelp hjemme – av oss. De skal ikke bo på eldreheim. De skal være her». Nasreen har seks søsken og er optimistisk med hensyn til arbeidsfordelingen dem i mellom. Når hun og søsknene bosatte seg så nær foreldrene var det nettopp med tanke på deres framtidige alderdom. Heller ikke Nasreen har noe imot hjemmetjenesten, men har hørt at de ikke alltid kommer på tiden. Også Navida mener at hun og hennes to søsken skal «klare det selv» hvis hennes mor blir hjelpetrengende.

Saera (26) er mer tilbakeholden med å spå om framtidig innsats om foreldrene skulle bli hjelpetrengende: «Jeg vil helst ikke at de skal havne på

sykehjem. Da måtte sykehjemmet bli helt annerledes enn i dag. Altså ikke helt annerledes, men å kommunisere blir nok et problem. Jeg ville gjerne bo i nærheten slik at jeg kunne hjelpe dem. Stelle er vanskelig siden moren min er så kraftig. Det vil jeg gjerne ha hjelp til, men matlaging vil jeg selv sørge for. De spiser ikke norsk mat». Uansett hva som skjer med foreldrene, planlegger Saera å redusere jobben når hun gifter seg. Hun føler seg sliten etter åtte år i full stilling.

Sabreen (40) uroer seg ofte for foreldrenes framtid: «De har aldri snakket om hva som skjer den dagen de ikke klarer seg selv, men jeg har tenkt mye på det og det bekymrer meg veldig. Hvordan skal vi klare å løse det? Alle vi søsknene er veldig selvstendige og jobber. Er du pleietrengende så er du pleietrengende. Da måtte jo jeg si opp jobben og det synes jeg er vanskelig». I følge Sabreen har alle hennes fem søsken tilbudt foreldrene å flytte til dem, men hittil har de bare drøftet temaet løst. «Jeg vil ikke at de vil bli kasteball, bo litt her og der. Det viktigste er jo å involvere mor og far selv. Alle ønsker vi å ta vare på dem, men det må bli på deres premisser. Hvis de ikke vil på gamlehjem, må noen av oss ofre oss. Det blir nok til det». Også om det innebærer å slutte i jobben er Sabreen innstilt på å gjøre det: «Ja, det er slik jeg ser det for meg. Omsorgslønn eller lignende ... Men det er jo ikke nok til å betale regninger. Jeg vet ikke, kanskje de andre søsknene støtter litt og så har jo foreldrene mine pensjon,» avslutter hun.

6.8 Motivasjonen for å yte omsorg

Prinsippet om gjensidighet synes å være den viktigste begrunnelsen for informantenes motivasjon for å yte omsorg til sine foreldre. At det er mor og far som har skjenket barnet livet er et ubestridelig faktum. For noen representerer foreldrenes innsats en gjeld de ikke synes de noen gang kan klare å betale tilbake: «Det er hun som ha født meg,» sier Thien. «De er foreldrene våre,» slår David og Ganesh fast. «Hva er vitsen med å ha barn, dersom de ikke skal hjelpe?,» utbryter Aslam og føyer til: «Da jeg var liten stelte mor meg, nå må vi stille med henne. Jeg synes det skal være sånn. For alle folk, ikke bare for pakistanere». «Jeg kan aldri gjøre gjengjeld. De har gitt meg alt og oppdratt meg til den jeg er. Uansett hva jeg gjør, kan det aldri måle seg med det,» mener Saera.

Prinsippet om gjensidighet mellom barn og foreldre er ikke tidsavgrenset, men inngår i en syklus. Forpliktelser og innsats i dag, gir avkastning på sikt: «Vi må hjelpe, vi skal jo bli gamle selv. Hvis du gir noe, får du også noe tilbake. Barna ser på foreldrene og gjør som dem. Oppfører man seg ordentlig mot sine foreldre, får man det samme igjen selv. Jeg tror på det; det du gjør blir gjengjeldt en dag,» slår Aslam fast.

Navida (46) har erfart at velsignelsen gjør seg gjeldende allerede i dag. «De eldre har levd lenge og befinner seg nærmere himmelrike enn de unge. Det gjelder både mor og far, men mor har en særskilt posisjon. Mors bønn når fram på en annen måte enn noen andres bønner,» forklarer hun og mener at hun har flere bevis for dette. I periodene som mor har bodd hos hennes familie, har Navida merket at ting har lagt seg til rette på helt spesielle måter.

Ikke bare i dette livet, men også i det hinsidige vanker det lønn i vente for den som yter omsorg for sine foresatte, «Det å pleie og å ta vare på foreldrene, det får du igjen i neste liv. Man er heldig hvis man har anledning til gjøre det,» mener Noshin. Mange henter begrunnelsen for å praktisere normen om gjensidighet fra sin religiøse overbevisning.

Saera, Noshin og Navida, alle opprinnelig fra Pakistan, gjør gjerne rede for hva de mener er den riktige islamske holdningen i spørsmålet om (for)eldreomsorg: «Religionen sier at du skal ta vare på foreldrene dine og tenke på hva de har gjort for deg! Vi har den troen at under din mors føtter er paradiset! Du skal ikke snakke høyt til din mor, ikke se stygt på henne. Far er paradiset's dør. Du skal heller ikke gjøre noe stygt mot ham,» forklarer Saera, som innrømmer at hun ofte sliter med dårlig samvittighet fordi hun ikke synes hun strekker til. «Det står helt tydelig i Koranen at man plikter å ta seg av sine foreldre,» slår Navida fast. «Det er faktisk en viktig del av islam å ta vare på foreldrene. Det står i Koranen at man ikke skal si huff en gang til gamle foreldre. Altså; at man må passe på dem. De blir jo som barn, men man skal ikke klage,» istemmer også Noshin.

Kim (40) er aktiv i den katolske kirken. Hun er ikke i tvil om at det fins religiøst belegg for gjensidighetsnormen: «Ja, vi har plikt til å ta oss av våre foreldre». Når spørsmålet blir spesifisert til også å gjelde situasjoner hvor de blir hjelpetrengende, drar hun likevel litt mer på det og svarer «jaaaaaa».

Men forpliktelsene til å stille opp for foreldrene er også begrunnet ut fra praktiske forhold; knapt noen av dem behersker norsk: «Far har ikke lært seg noe særlig norsk, mens mor kan lite grann,» sier David. «De snakker ikke mye norsk nei,» forteller Than om sine foreldre. «Hun trenger hjelp, hun snakker jo ikke norsk,» forklarer Thien og indikerer at han synes ansvaret hans er nokså opplagt.

6.9 Oppsummering

To tredeler av de unge (under 50 år) har foreldre som bor i Norge. Kapitlet dreier seg først og fremst om dem.

Foreldrenes alder varierer fra 46 til 78 år, men flertallet er mellom 50 og 60 år. Om lag en firedel er yrkesaktive (alle er i femtiåra). To foreldrepar lever alene, to foreldre (begge enker) bor sammen med informantene, mens resten bor sammen med informantens søsken. I vel halvparten av tilfellene dreier det seg om yngre unge, ugifte søsken.

Mange av foreldrene sliter med helsa og flere av informantene (som alle er under 35 år) yter betydelig hjelp hjemme. Sammenlignet med befolkningen ellers er det tidlig å starte som foreldreomsorgsyter (Daatland m.fl., 2009). Behovet for å yte omsorg til aldrende foreldre oppstår ofte ikke før egne barn har flyttet ut (Sundstrøm, 1994: 32). Tidlig start på foreldreomsorgsengasjementet øker sjansen for å komme i klemme i forhold til egne forpliktelser. Av de som allerede er engasjert i å hjelpe foreldrene har noen små barn, mens andre ennå ikke har startet sin egen familiekarriere. Alle det gjelder er kvinner.

I følge Romøren (2001) følger sannsynligheten for å bli omsorgsperson (for eldre pårørende) et tilnærmet hierarkisk mønster hvor rekkefølgen er døtre, svigerdøtre (etter ektefelle) og til sist sønner. At døtre dominerer som omsorgsgivere i den uformelle eldreomsorgen er da også et godt dokumentert faktum. Lingsom (1994) antyder at det større likestilling mellom menn og kvinners foreldreomsorgsinnsats i de nordiske landene. Selv om døtrene dominerer den uformelle omsorgsyttelsen, utgjør sønnene også et viktig innslag. De unge mennene i utvalget viser stor motivasjon for å hjelpe sine foreldre, men ikke så mange av deres foreldre synes å ha behov for hjelp i øyeblikket.

Geografisk avstand er avgjørende for å kunne utøve praktisk hjelp og omsorg (Lingsom, 1994). Med noen få unntak bor informantene i samme by som mor og far. Gangavstand er hovedregelen. Daglig eller «flere-ganger-i-uka»-kontakt, er vanlig. Oftest er det barna som stikker innom foreldrene. Hyppige besøk og visitter forebygger sosial isolasjon og gir mulighet for å observere eventuelle endringer i foreldrenes helse og funksjonsnivå. Resultatene samsvarer godt med Moens (2008) beskrivelse av kontaktmønsteret i pakistanske familier: Eldre ektepar er det sosiale midtpunkt i storfamilien. Voksne barn kommer på besøk, gjerne hver dag eller, hvis de bor et stykke unna, hver helg. Noen av informantene har sett seg nødt til å redusere besøksfrekvensen etter som jobb eller egne familieforpliktelser har økt. Beretninger om fredags- eller søndagstreff i foreldrehjemmet med alle søsknene samlet omkring et felles måltid, tyder ikke på at det truer familiesamholdet. Snarere kan det gjøre kontakten mer festpreget og ritualisert.

Det sentrale temaet i intervjuet med de unge var viljen til å bistå og yte omsorg til mor og far hvis disse en gang får behov for hjelp. Hovedinntrykket er at de unge er villige til å strekke seg langt for å hjelpe. Det gjelder uavhengig av opprinnelsesland, alder og kjønn. For mange er det også en praktisk nødvendighet fordi foreldrene ikke behersker norsk.

For de fleste informantene er spørsmålet om å bistå hjelpetrengende foreldre foreløpig hypotetisk. Svarene må derfor først og fremst tolkes som uttrykk for grunnleggende verdier og idealer som de unge har. For de fleste informantene er spørsmålet om å bistå hjelpetrengende foreldre foreløpig hypotetisk. Svarene må derfor først og fremst tolkes som uttrykk for grunnleggende verdier og idealer som de unge har. Kavli & Nadim (2009:108) fant for eksempel at de unge anså det som mye mindre sannsynlig at de kom til å søke om plass på aldersinstitusjon for sine foreldre enn det de som var litt mer voksne (50-54 år) gjorde.

Noen ganger synes viljen til å hjelpe å være større enn forventningene fra foreldrene. At foreldre er mer tilbakeholdne med å legge ansvar på sine barn enn de unge selv er villige til å yte overfor sine foreldre, er ikke overraskende (Daatland, 2008: 116) og behøver ikke å bety at den unge generasjonen har andre oppfatninger av omsorgsforpliktelsene enn den eldre. Den eldre generasjonen forvalter sine omsorgsidealer også ut fra tanken på

barnas beste. Egne krav må balanseres mot hensynet til barna. Det gjelder også behovet for kontakt, som må avveies mot partenes behov for selvstendighet. De må med andre ord håndtere utfordringen med intimiteten på avstand (Lingsom, 1994).

Motivasjonen for å hjelpe foreldrene henter informantene i stor grad fra normen om gjensidighet, supplert av det de opplever som påbud i deres respektive religioner. I følge Daatland (2008:75) er både islam, hinduisme og jødedom mer «eldrevennlige» enn kristendommen fordi disse to religionene legger større vekt på gode gjerninger som bevis på gudfryktighet.

Selv om hovedinntrykket er at de unge har sterk motivasjon for å hjelpe og yte omsorg til sine foreldre, fins det likevel nyanser i svarene. Tydeligst kommer dette fram når spørsmålet dreier seg om situasjoner hvor foreldrene trenger *omfattende* hjelp. For det første synes det å være forskjeller mellom informanter fra ulike opprinnelsesland. Lengst i å holde fast ved prinsippet om familieomsorg går intervjupersonene med pakistansk bakgrunn. Samtlige avviser tanken på at foreldrene skal «havne på sykehjem». Resultatet er i overensstemmelse med resultatene fra Kavlis og Nadims studie (2009:106) om familiepraksis i innvandrede familier. Av de seks gruppene som inngår i studien utmerker respondentene med pakistansk bakgrunn seg som de mest reserverte når det gjelder holdningen til bruk av aldersinstitusjon for sine foreldre.

For det andre synes det å være forskjeller mellom menn og kvinner. De unge kvinnene har tilsynelatende en mer nøktern holdning til spørsmålet om institusjonsplass for foreldre som ikke klarer seg selv enn mennene. En mulig forklaring kan være at flere av dem (først og fremst de fra Sri Lanka og Vietnam) har erfaring fra norsk eldreomsorg. At kvinner er mer positive til bruk av offentlige velferdstjenester enn menn, er et velkjent funn (Daatland, 2008: 139), men Kavli og Nadim finner små eller ingen kjønnsforskjeller i sin studie.

Tross gode forsetter om å hjelpe sine foreldre, innser noen av informantene at det kan oppstå en «nødssituasjon» hvor de kan komme til å måtte oppgi planene. Eksempler på slike situasjoner er hvis foreldrenes mentale og/eller fysiske helse er veldig sterkt svekket, og/eller informanten og ektefellen er opptatt med forpliktelser som hindrer dem å yte omfattende omsorg. At det

egentlig er en «standardsituasjon» for brukere som får plass på sykehjem i dag informantene beskriver, kan tyde på at noen av dem har urealistiske forestillinger om hvor god tilgangen til kommunenes pleie- og omsorgstjenester er, spesielt tilgangen til sykehjemsplasser. Det kan bety at noen undervurderer den smerten som ligger bak andre pårørendes beslutning om å søke om opphold på aldersinstitusjon for sin gamle mor eller far. Enkelte innrømmer da også at de har vært for raske til å felle dom over andres valg av omsorgsløsninger og at de er blitt mer positive til norsk eldreomsorg etter hvert. Andre holder fast ved tradisjonene fra hjemlandet og holder endringene i eldreomsorgsholdningene som er i ferd med bre seg blant deres landsmenn, på avstand. Det er mulig enn så lenge fordi endringene først og fremst skjer i Oslo, men det er kun et par timers kjøring unna.

I følge teorien (Connidis og McMullin, 2002) er ambivalens et iboende trekk ved familierelasjoner. Det er vanskelig å oppdage noen ambivalens i intervjupersonenes svar når det gjelder motivasjon og vilje til å stille opp for sine foreldre. Også andre studier konkluderer med det (Daatland og Herlofsen, 2004: 62). Det betyr likevel ikke at ambivalens ikke eksisterer eller ikke kan dukke opp i framtiden. At mange av informantene av ulike grunner vil se seg nødt til å justere sin foreldreomsorgspraksis og ta i bruk flere tjenester fra kommunen enn det de kanskje trodde på forhånd, forandrer ikke nødvendigvis deres grunnleggende verdier og idealer for foreldreomsorgen.

Samme generaliserte familieforpliktelse kan uttrykkes forskjellig og ta nye former etter som omstendigheter og relasjoner forandrer seg. Men å praktisere omsorgsidealene på nye måter vil kreve forhandlinger som stiller store krav til balanse i forhold til ulike hensyn og motstridende interesser. Slike forhandlinger kan komme til å aktivere ambivalensen i relasjonen mellom generasjonene. Finch (1989 i Daatland og Herlofsen, 2004:20) hevder at det er lett å feiltolke enhver endring fra et tradisjonelt familiemønster som tap av solidaritet. I virkeligheten dreier det seg snarere om endringer i solidaritetens uttrykksformer. Om den unge generasjonen skulle se seg nødt til å fire på ambisjonene om å yte foreldreomsorg, representerer det ikke nødvendigvis noen trussel mot familiesolidariteten.

7 Oppsummering og drøfting

7.1 Innledning

I dette kapitlet oppsummerer og drøfter jeg resultatene i lys av problemstillingene for prosjektet. Jeg tar utgangspunkt i de eldre informantene, det vil si de over 50 år. Deretter presenterer jeg fire utfordringer som kommunene etter min mening står overfor når de skal planlegge sin framtidige eldreomsorg.

7.2 Hva resultatene forteller

Dårlig helse, ute av arbeidslivet, men har nettverk

Å vite hvem informantene er og hva slags ressurser de har, er viktig for å forstå forventningene deres til alderdommen og hvilke preferanser de har med hensyn til framtidige omsorgstjenester. Blant de ressursene som betyr mest er helse og tilgang til fellesskap.

Alle informantene over 50 år ble spurt hvordan de vurderer sin helse. Svarene tyder på at flertallet sliter med sykdom, til tross for at gjennomsnittsalderen i utvalget (blant de over 50 år) bare er 60 år. I følge (Kaufman & Elder, 2002) er det sannsynlig at dårlig helse virke negativt inn på de eldres selvoppfatning. Dersom det er riktig, kan informantenes helsestatus i verste fall være starten på en uheldig helseutvikling. Det fins informanter som føler seg friske og i god form, men de er få og alle er menn.

De fleste informantene har avsluttet sin yrkeskarriere, og har dermed passert en viktig rolleovergang i livet. Kun en tredel av de som ikke er gått av med alderspensjon, har inntektsgivende arbeid. Det er ingen informanter over 60 år som er i jobb. Å ha tilbakelagt yrkeskarrieren vil kunne gi en opplevelse av å ha trukket seg tilbake og stå utenfor samfunnet, og for mange trolig føre til at de føler seg gammel. Alt i alt framstår derfor informantene over 50 år som en nokså marginalisert gruppe.

Det er likevel ikke gitt på hvilken måte dårlig helse og svak arbeidsmarkedstilknytning påvirker deres livskvalitet og alderdom. Daatland (2008:

39) hevder at det vestlige samfunnet har tendens til å legge vekt på deltakelse, egenutvikling og aktivitet som kjennetegn på en vellykket alderdom, ofte på bekostning av behov som har med tilbaketrekking, ro og refleksjon å gjøre. På den annen side er det vanlig å anta at innflyttere fra ikke-vestlige land kommer fra kulturer som er mer orientert mot gruppen (særlig familien) enn mot individet. I slike kulturer vil relasjoner og (familie)roller ofte bety mye for selvoppfatningen, mens autonomi, aktivitet, arbeid og yrkesrolle ofte er grunnleggende for sosial identitet og selvfølelse i kulturer som fokuserer på individet. Innvandrere bærer ofte med seg normer for hva god alderdom innebærer fra sitt eget land (Moen, 2002: 47). Det er derfor ikke sikkert at dårlig helse og svak arbeidsmarkedstilknytning har samme betydning for informantenes sosiale posisjon, selvoppfatning og opplevelse av alderdom som det presumptivt vil ha for deres jevnaldrende i majoritetsbefolkningen.

Også *tilgangen på fellesskapsressurser* kan bidra til å mildne følgene av dårlig helse og svak tilknytning til arbeidsmarkedet. Først og fremst dreier det seg om tilgang til familiefellesskap. Undersøkelser viser at sosiale relasjoner, særlig forholdet til familien, har mest å si for opplevelsen av livstilfredshet (Deaton, 2008) og lykke (Hellevik, 2008). Spesielt positiv innvirkning har det å bo sammen med noen. Generelt har personer som bor sammen med andre bedre psykisk og fysisk helse enn de som lever alene (Folkehelseinstituttet, 2007: 9).

Familiefellesskap representerer en viktig sosial og emosjonell støtte. Det kan fungere som buffer mot samfunnets krav og forventninger, og er ofte viktig for opplevelsen av kontinuitet i tilværelsen. Slik kan familiefellesskapet tjene som beskyttelse mot den eksistensielle ensomheten som gjerne følger av migrasjonen og av tapet av det velkjente, inklusive roller og funksjoner man en gang hadde (Egeblad, 2005). Familiefellesskapet får derfor en særlig viktig rolle i en migrasjonssituasjon (Baksi, 1999, Moen, 2008). I tillegg representerer familien en betydningsfull praktisk ressurs og en omsorgsressurs. I alle land og kulturer er familien den viktigste omsorgsbidragsyteren til eldre, men overalt i verden gjennomgår denne familieomsorgsinstitusjonen for tiden store endringer, hevder Sundstrøm (1994).

Nesten halvparten av informantene over 50 år bor sammen med sine voksne, etablerte barn. Flertallet av de øvrige bor i gangavstand til sine barn.

Kun tre informanter lever alene. Familiene har med andre ord innrettet seg på måter som gjør at forholdene ligger godt til rette for å opprettholde kontakt, utveksle tjenester og omsorg. Slik har de sørget for en viktig *beredskap* i forhold til framtidig foreldreomsorg.

Foreldreomsorg – idealer og realiteter

De fleste av de unge (informantene under 50 år) har valgt å bosette seg nær sine foreldre, ofte i gangavstand. Geografisk nærhet til foreldrene har også høy prioritet når de unge planlegger å sette bo. Å bo nær foreldrene og ha mye kontakt med foreldrene er heller ikke uvanlig i befolkningen ellers. I følge Lingsom (1994) har om lag halvparten av norske eldre, voksne barn som bor mindre enn to mil unna. Om lag 20 prosent av de norske eldre (i en komparativ studie bestående av fem land), hadde daglig kontakt med barna sine og 70 prosent hadde ukentlig kontakt (Daatland og Herlofsen, 2004: 53).

Informantene i denne studien har ikke bare valgt en «infrastruktur» som muliggjør hyppig kontakt med foreldrene. De demonstrerer også en særdeles sterk motivasjon og vilje til å hjelpe sine foreldre. Det gjelder uavhengig av informantenes opprinnelsesland, alder og kjønn. Motivasjonen for å hjelpe henter de unge i stor grad fra normen om gjensidighet (Daatland, 2008: 137). De synes å legge større vekt på plikten enn på sine personlige relasjoner til foreldrene og på vurderinger av om foreldrene har gjort seg fortjent til omsorg eller ikke.

For de fleste av de unge hører likevel spørsmålet om å yte omsorg til aldrende foreldre framtiden til. Svarene må derfor tolkes som uttrykk for informantenes *ideal*er for foreldreomsorgen. Noen av dem vil trolig komme til å erfare at drømmen og planene om å hjelpe foreldrene likevel ikke lar seg realisere når spørsmålet blir aktuelt. Andre er allerede engasjert i omsorgen for sine foreldre. De tilpasser sine gjøremål og prioriteringer til foreldrenes behov for hjelp og illustrerer således at innstillingen til å hjelpe ikke er tomme løfter, men idealer de omsetter til praksis. Noen av de unge (alle er kvinner) er hjemmeværende eller har valgt en løs tilknytning til arbeidsmarkedet. Selv om det ikke er uvanlig å kombinere yrkesdeltakelse med omsorgsyting, vil det nesten alltid være en motsetning mellom *omfattende* omsorgsforpliktelser og yrkesdeltakelse (Sundstrøm, 1994: 35). Begrunnelsen for å velge løs

tilknytning til arbeidsmarkedet, er først og fremst hensynet til egen familie. Men det kan også tjene som beredskap i forhold til framtidig foreldreomsorg, noe flere av informantene påpeker.

På den andre siden er det flere grunner til å ikke overvurdere familienes omsorgsressurser. Alle «vertsland» lider av idealistiske forestillinger om immigrantenes vilje og evne til å ta seg av sine gamle, hevder Lewinter (1996), som har studert tyrkiske arbeidsimmigranter i Danmark. Brotman (2002) hevder med utgangspunkt i en canadisk kontekst, at alle politiske myndighet sier at familieressurser ikke skal virke inn på den hjelpen eldre får, men at det likevel gjør det. Spesielt gjelder det etniske minoriteter, hvor myndighetenes forventninger om familieytelser er store. Også Egeblad (2005) og Baksi (1999) mener (på bakgrunn av erfaringer fra Danmark og Sverige) at forestillingene om innvandreres tett fungerende familienettverk er idylliserte og feilaktige. Ensomhet er et utbredt fenomen blant eldre innvandrere, også blant de med et stort sosialt nettverk. Baksi forklarer dette med at evnen til å løse konflikter som oppstår i den sosiale praksis er viktigere enn tette sosiale relasjoner, og den mangler mange familier.

Selv om de unge informantene demonstrerer sterk motivasjon til å hjelpe sine aldrende foreldre, er det likevel nyanser i svarene. Tydeligst kommer disse fram når spørsmålet gjelder situasjoner hvor foreldrene trenger *omfattende* hjelp. For det første synes det å være forskjeller mellom informanter fra ulike opprinnelsesland. Lengst i å holde fast ved prinsippet om familieomsorg går intervjupersonene med pakistansk bakgrunn. For det andre synes det å være forskjeller mellom kjønnene. De unge kvinnene har tilsynelatende en mer nøktern innstilling til spørsmålet om institusjonsplass for foreldre som ikke klarer seg selv, enn guttene. Det kan skyldes at det først og fremst er kvinnene som ivaretar foreldreomsorgen i praksis og/eller at flere av dem har jobbet i den norske, offentlige eldreomsorgen.

En annen grunn til å ikke overvurdere familienes omsorgsressurser er at familierelasjoner vanligvis er mer sammensatte og problematiske enn de framstår. Mange familier har en konfliktfylt struktur som er skjult for omverden (Brotman, 2002). Sterke ønsker om samhold og forventninger om å beholde tradisjoner fra hjemmelandet også etter migrasjonen, øker presset på familien og dermed faren for brutte forventninger og generasjonskonflikter

(Baksi, 1999, Emami & Ekman, 1998). Store omsorgsbyrder vil bidra til å øke stressnivået i familien ytterligere (Brotman, 2002).

Planlegger alderdommen i Norge

Framtidsplanene som informantene ble spurt om, gjaldt to områder: Om de vurderer å flytte tilbake til hjemlandet og om de ønsker å bo alene/sammen med ektefelle eller sammen med sine barn når de blir eldre. Begge deler vil kunne påvirke etterspørselen etter kommunenes omsorgstjenester.

Resultatene tyder på at så godt som alle informantene kommer til å tilbringe alderdommen i Norge. Mange drømte en gang om å flytte tilbake til hjemlandet og ennå håper noen at det en dag skal skje. Særlig de som har flyktet, gjør det. Men selv om lengselen er sterk og håpet inderlig, tror få at de kommer til å reise. Blant de viktigste grunnene til å bli værende er at barn og barnebarn har etablert seg her. Mange har dessuten bodd i Norge i flere tiår, og det er ofte mer enn halvparten av livet. De føler tilknytning til sitt nye hjemland og er blitt vant til livet i Norge, enten det dreier seg om materielle forhold, infrastruktur eller institusjonelle og velferdsstatlige ordninger, inkludert helsevesenet.

Normen om gjensidighet (at de unge står i gjeld til sine foreldre og plikter å ta seg av dem) står sterkt blant informantene. Modellen med flergenerasjonsfamilie kan betraktes som en måte å materialisere denne normen. De eldres oppgave er å forvalte idealene om gjensidighet ved å balansere sine egne krav opp mot hensynet til de unge. Noen av informantene over 50 år foretrekker å bo for seg selv når de blir eldre framfor å «plage» sine barn. Oppfatningen er representert i alle de tre gruppene, men synes å være mest utbredt blant informantene fra Sri Lanka. Mange betrakter likevel situasjonen annerledes dersom ektefellen skulle falle fra. Da vil det kunne bli aktuelt å dele hushold med barna. Andre gir uttrykk for at de primært ønsker å bo sammen med sine barn når de blir gamle. Også denne preferansen er representert i alle tre gruppene, men synes å være mest utbredt blant informantene med pakistansk bakgrunn.

De fleste er likevel forsiktige med å postulere helt bestemte bostedsløsninger og påpasselige med å understreke at det er barna som bestemmer i siste instans.

Kjenner til tjenestene, men foretrekker ofte familieomsorg

Mange av informantene opplever at de er godt informert om kommunens pleie- og omsorgstilbud. De har ikke nødvendigvis detaljoversikt, men tillit til at slik kunnskap kan skaffes i påkomne tilfeller. Først og fremst setter de sin lit til at barna kan hjelpe dem. Mange har barn som er ansatt i den kommunale omsorgstjenesten, særlig gjelder det de med bakgrunn fra Vietnam og Sri Lanka. Men det fins også en god del informanter som synes de vet for lite om kommunens tjenestetilbud. Det er ikke minst de eldre mennene med pakistansk bakgrunn som gir uttrykk for at de savner mer informasjon. Flere av dem har rolle som uformelle ledere i sine respektive miljøer og hevder også å snakke på vegne av mange andre.

Nesten alle i utvalget har hørt om hjemmetjenester, men ikke alle vet hva tilbudet dreier seg om. Få synes å ha noe imot å benytte slike tjenester, men mange gir uttrykk for at de foretrekker hjelp fra sine barn, i hvert fall så lenge som det dreier seg om hjelp i begrenset målestokk. En viktig grunn til at informantene foretrekker hjelp fra familien framfor kommunen, er at de mener betalte tjenester ikke kan måle seg i kvalitet med omsorgen fra nære pårørende. Omsorgslønn og ordninger med permisjon for dem som påtar seg å bistå hjelpetrengende foreldre, er en modell mange verdsetter. Særlig menn med bakgrunn fra Pakistan gjør det, men også andre.

Sykehjem befinner seg i en særklasse når det gjelder pleie- og omsorgstjenester fordi det vanligvis innebærer at mottakeren bryter opp fra sitt tilvante, daglige liv og flytter på institusjon. Det er derfor ikke overraskende at ingen informanter ser fram til den dagen de eventuelt må takke ja til et slikt tilbud. Noen gir likevel uttrykk for at plass på aldersinstitusjon er en tjeneste de vil ta imot og verdsette – om helsa skulle bli så dårlig at de ikke klarer seg selv, og enkelte understreker at de ikke ønsker å belaste sine barn i en slik situasjon. Det er først og fremst intervjupersonene fra Sri Lanka som gjør det, men representanter for denne oppfatningen fins i alle tre landgruppene. Andre derimot, ønsker at deres barn hjelper dem, også om de kommer i en situasjon hvor de trenger omfattende bistand og pleie. Sykehjem ser de på som et tilbud for dem som ikke har familie. Det er først og fremst menn med pakistansk bakgrunn som hevder dette, men representanter for denne oppfatningen fins i alle tre landgruppene.

På institusjon sammen med beboere fra hjemlandet

Om informantene en gang i framtiden skal tilbringe sitt liv på en aldersinstitusjon, er det ett ønske de gjerne vil ha oppfylt: At det er flere beboere fra samme land som de selv! Mange tror de kommer til å føle mer behov for fellesskap med landsmenn og for å snakke sitt morsmål etter som de blir eldre. Det gjelder også de som behersker norsk. For noen få er eget sykehjem eller egen avdeling bare for landsmenn, drømmen, men knapt noen tror ideen lar seg realisere så lenge det er såpass få fra deres hjemland, i hvert fall i kommunene utenom Oslo. Andre avviser separate løsninger, dels fordi de ikke ønsker å isolere seg mot samfunnet omkring, dels fordi de frykter at det blir et dårligere tilbud.

Men uansett hva slags beboersammensetning informantene foretrekker, uttrykker nesten alle et ønske om at noen i personalet behersker deres morsmål. Andre goder informantene nevner, er tilrettelagt mat, mulighet for å utøve sin religion og respekt for ønsket om bli stelt av personer av samme kjønn. Noen foretrekker kjønnssegregerte avdelinger.

Mange likheter, men også noen forskjeller mellom gruppene

En grunn til å velge tre innvandrergupper var å finne ut om det var forskjeller i deres forventninger til alderdommen og i innstillingen til å bruke offentlige omsorgstjenester.

De tre informantgruppene har mange likhetstrekk når det gjelder helsesituasjon og tilknytning til arbeidslivet, familienettverk og kontakten mellom den eldre og den yngre generasjonen, samt de unges motivasjon og vilje til å ta seg av sine aldrende foreldre. Men resultatene tyder på at det er forskjeller i gruppenes innstilling og preferanser for omsorgshjelp. Forskjellene er ikke veldig markerte. Det dreier seg snarere om *tendenser* til ulikhet. Skillet går mellom de som foretrekker hjelp utenom familien og de som mener omsorg fra pårørende (i praksis barna) er det beste, også i situasjoner som krever pleie og kontinuerlig tilsyn. Informantene fra Sri Lanka dominerer den første kategorien, intervjupersonene fra Pakistan preger den andre, mens de fra Vietnam synes å plassere seg i en mellomstilling. (De ligner likevel mer på informantene fra Sri Lanka enn på de fra Pakistan.) En enkel merkelapp på de to hovedposisjonene er «modernister» og «tradisjonister». Hvilken av de to posisjonene som anslagsvis vil vinne fram på sikt, ligger innebygd i

begrepsparet (det er «modernistene»). Resultatene er ikke overraskende sett på bakgrunn av de statistiske forskjellene mellom gruppene (jf. kap. 1.4). Både utdanningsnivå og arbeidsmarkedsdeltakelse kan virke inn på holdningen til bruk av omsorgstjenester. Og at personer med bakgrunn fra Pakistan utmerker seg med en tradisjonell familiepraksis, kommer også tydelig fram i Kavlis og Nadims studie (2009).

Felles for de tre gruppene er likevel at de befinner seg i en kontekst med et godt utbygd offentlige tjenestetilbud, i hvert fall sammenlignet med deres hjemland. Normen om uavhengighet mellom generasjonene står sterkt i Norge. Det er bare Sverige og Danmark som har lavere andel flergenerasjons-hushold enn Norge (Sundstrøm, 1994:22). Samtidig går den alminnelige opinionen i befolkningen klart i retning av å foretrekke offentlige pleie- og omsorgstjenester framfor familieomsorg (Daatland og Herlofson, 2004:82, Daatland, 2008: 167). Mest sannsynlig vil disse faktorene påvirke informan- tene i samme retning. Studier fra Sverige (Eriksson, 1996) og Danmark (Hansen & Siganos, 2009) viser at innvandrere som har bodd lenge i sitt nye hjemland benytter offentlige omsorgstjenester i om lag like stor grad som befolkningen. Mange er også godt tilfreds med tjenestene (SOU, 1997:76, Mirdal, 2005).

Videre kan utviklingen av selve tjenestetilbudet føre til at bruken øker. Større valgfrihet, mer vekt på brukermedvirkning og høyere materiell standard kan gjøre tjenestene mer attraktive i grupper som til nå har vært reserverte med å ta dem i bruk. Det er mindre sannsynlig at brukere fra Vietnam eller Pakistan vil avslå et tilbud om «vietnamesisk» eller «pakistansk» hjemmetjeneste (tospråklige ansatte), enn dagens «norske» hjemmetjeneste. Å ikke kunne snakke med personer man mottar i sitt eget hjem vil lett gi opplevelse av utilpasshet og skape vantrivsel. Forholdet mellom mottakeren og den ansatte i hjemmetjenesten dreier seg ikke bare om tjenesteyting, men også om en sosial relasjon. Linné (2005) som intervjuet en gruppe eldre innvandrere i Malmö i Sverige, hevder at språkproblemer var en viktig grunn til at mange avstod fra å benytte seg av hjemmetjenester.

I institusjonsomsorgen inviteres dagens brukere i langt større grad enn før, til å etablere en egen privatsfære innenfor rammen av institusjonen. Ene- rom (noen ganger med eget t-kjøkken) er et eksempel på det. Beboere som er

så heldige å ha pårørende med tid og engasjement til å fylle dette private rommet, vil ha særlig stor glede av denne forbedringen. Det vil kunne føre til at flere brukere og pårørende vil akseptere et tilbud om sykehjemsplass, gitt en situasjon hvor den gamles helse er så dårlig at kriteriene for å få opphold er til stede.

Alt i alt er det derfor liten tvil om at utviklingen går i retning av at familier med innvandrerbakgrunn kommer til å bruke kommunens pleie- og omsorgstjenester i stadig større grad.

7.3 Utfordringer til kommunene

Resultatene tyder på at det er særlig fire utfordringer kommunene står overfor når de skal planlegge sin framtidige eldreomsorg:

1 Øke tilbudet av hjelp i takt med stigende etterspørsel

Alt tyder på at kommunene må forberede seg på større etterspørsel etter pleie- og omsorgstjenester fra eldre med bakgrunn fra ikke-vestlige land. Det skyldes for det første at det blir flere med slik bakgrunn og at mange av dem har helseproblemer allerede i tidlig alderdom, for det andre at disse innbyggernes innstilling til å bruke tjenestene blir mer lik majoritetsbefolkningens holdning, og for det tredje at tjenestene blir mer attraktive. I tid sammenfaller økningen i tallet på eldre med innvandrerbakgrunn med en generell økning i andelen eldre i befolkningen.

2 Forebygge helseproblemer og sosial isolasjon hos de eldre med innvandrerbakgrunn

Fellesskap med andre fyller grunnleggende behov for sosial kontakt og er en viktig buffer mot psykisk stress. I tillegg til familien representerer miljøet av landsmenn for mange eldre innvandrere den kulturelle stabiliteten og kontinuiteten i tilværelsen. Kommunene bør derfor ta utgangspunkt i de eldres eget miljø når forebyggende tiltak skal utformes, framfor å stille for altfor sterke krav om «samrøre og integrasjon». Mange av informantene etterspør nettopp slike tilbud og de som har tilgang til denne typen tilbud verdsetter dem høyt.

3 Ivareta de eldres preferanser for omsorg og støtte opp under familienes evne og motivasjon for å bidra

De eldre informantenes familienettverk representerer en stor ressurs, og den unge generasjonen viser sterk motivasjon til å bidra i omsorgen for sine foreldre. Kommunenes utfordring er å finne fleksible ordninger som ivaretar denne ressursen. Også i grupper av befolkningen som ikke har innvandrerbakgrunn vil det kunne være etterspørsel etter denne typen ordninger, dersom de eksisterte (Aftenposten 10.10.09). Kommunene må likevel ikke ta for gitt at eldre innvandrere har familier som ønsker eller har ressurser til å delta i foreldreomsorgen. Det må undersøkes i hvert enkelt tilfelle. Noen kan være utsatt for kollektivt press om å ta vare på sine foreldre (www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3303066.ece). Omsorgen må således ikke gå på bekostning av omsorgsyterne og heller gå ut over kvaliteten av omsorgen.

4 Organisere aldersinstitusjoner som ivaretar de eldre innvandrernes behov for fellesskap i forhold til språk, kultur og religion

Nesten alle ønsker seg fellesskap med beboere som har samme språklige og nasjonale bakgrunn som dem selv. Beboere fra samme land og med samme språkbakgrunn bør så langt som mulig *gis mulighet* for å være på samme institusjon og for kontakt. Per i dag er det «blandingsmodeller» og ikke separate løsninger som har størst oppslutning hos informantene. Ideen med eget sykehjem eller egne avdelinger for personer fra samme land kan likevel få flere «tilhengere» på sikt, når den demografiske og politiske utviklingen gjør denne typen separate løsninger mulig å gjennomføre. Kommunene bør derfor være åpne for å prøve dette ut. Overholdes overordnede mål og krav til kvalitet, er det liten grunn til å frykte at slike løsninger skulle bli dårligere enn andre tilbud.

Summary

The aim of the project

The project, entitled "Multicultural elderly care", which was initiated by KS (the Norwegian Association of Local and Regional Authorities), examines three immigrant groups' expectations towards old age.

The project has two main targets: 1) To investigate the knowledge the groups have of the local authorities' care services and their attitudes towards using these services; 2) To obtain insight into the young generations' attitudes towards providing care and assistance to their parents in their old age.

"Immigrant" refers in this context to a person who has moved to Norway (or was born in Norway of two parents) from a country outside the Nordic region, Western-Europe, North America or Oceania; in other words, what we often call non-Western countries. More specifically here, it refers to informants from Vietnam, Sri Lanka or Pakistan.

How many and who was interviewed?

The data collection consists of qualitative interviews with 70 informants (33 men and 37 women). In the project, informants over 50 years of age are defined as "elderly", while people under 50 years of age are considered "young". The interviews consist of group conversations and individual conversations (40 in all). The three immigrant groups are represented by respectively 20 (Vietnam), 27 (Sri Lanka) and 23 (Pakistan) informants. The difference in number is due to different access to interviewees.

Most of the interviewees are married; only three persons over 30 years of age are single. Nearly half of the elderly interviewees live in co-residence with their adult, married children. The structure in these families varies. The distinction is between interviewees from Vietnam and Sri Lanka on the one hand, where the common household consists of a surviving father or mother living together with one of his or her children, and the interviewees from Pakistan on the other hand, where the common household consists of a married couple living together with one of their children (normally their youngest son) in a house that the parties own together.

Health and work

All the interviewees over 50 years of age were asked about the state of their health. Their responses indicate that many of them are struggling with health problems. Many suffer from serious disorders such as strokes and heart disease. The interviewees' descriptions indicate that the women have more problems with their health than the male interviewees, including mental health issues. Only a small minority reports good health, most of them men in their fifties.

Ten of the interviewees are pensioners. Of the remaining informants, one third is employed, while the others are either on a disability pension or an early retirement pension, or have never had an occupation. The latter is only the case for women. None of the interviewees over 60 years of age is employed.

Plans and expectations for the future

Moving back to their homeland?

Hardly any of the interviewees think they are going to move back to their homeland when they get older, though many of them have dreamed about this for years. Among those who fled their country as refugees, some still hope to be able to move back one day. Their reconsidering of their return plans is in part due to conditions in their homeland, and in part to the ties they have established to Norway. For some, the political situation in their homeland represents an obstacle to moving back. For others, problems connected to infrastructure, institutional rights and general safety make it less attractive to move back.

The most important aspect of the ties to Norway is the fact that their children and grandchildren live here. Another important reason for staying is that the interviewees are used to and appreciate the Norwegian societal system, including the health and welfare services.

Living on their own or together with their children?

According to Sundström (1994), there is a reduction in co-residence between generations in all the OECD countries and in many other countries. Immigrants from countries with traditions for co-residency tend to quickly adapt to the family norms of their new countries, with the nuclear family as

the dominant model. The findings from this project indicate that the same trend prevails in this sample. Some of the interviewees explicitly state that they prefer to live on their own in their old age, rather than "bothering" their children. This opinion is represented in all three groups, but appears to be most widespread among the interviewees from Sri Lanka. However, many see the situation differently if one of the spouses passes away. Then, sharing the household with the children may be seen as a possible alternative.

Others express that they primarily want to live together with their children in their old age. This preference is also represented in all three groups but seems to be most widespread among the interviewees with a Pakistani background. At any rate, most of the interviewees are careful in balancing their own demands with their children's needs, underlining that the final decision about co-residence lies with the children.

Information about care services and attitude towards using them

Knowing about the care services offered by the local authority is important both for reducing anxieties and worries for the future and for ensuring that each person receives the care services he or she is entitled to. Many of the interviewees see themselves as being well informed and feel they will be able to obtain more information if necessary. First of all, they are confident that their children will help them to do this. Many of the interviewees have children who work in the care services, particularly those from Vietnam and Sri Lanka.

Others, however, do not feel they are well enough informed of the care services supplied by the local authority, and this especially applies to men from Pakistan. Some of them are engaged in voluntary work with countrymen their own age and they claim they are speaking on their behalf as well. Lack of information creates anxiety about the future and concern about not being taken seriously, and may also nourish myths, prejudices and unrealistic expectations about how the services function and are allocated.

Almost all the interviewees have heard about the home services and few express a negative attitude towards using them. Nonetheless, many of the interviewees state a preference for help from their children rather than from the public services, at least as long as their need for assistance is not too

extensive. Some of them are of the opinion that relatives who provide such care should be paid for their work by the local authority. The men from Pakistan are especially of this opinion.

An elderly person who needs help with personal hygiene, care and continuous supervision will normally (under certain specified conditions) qualify for a place in a nursing home. Some of the interviewees say that if their health situation becomes so bad, they would appreciate and accept an offer of a place in such a home. They do not want to be a burden for their children. This opinion is represented in all three groups, but appears to be most widespread among the interviewees from Sri Lanka. Others, however, express very clearly that they want their children to help, also in situations where they might need extensive help and care. They consider the nursing home as an option for people without families. Again, men from Pakistan are the most eager supporters of this idea, but this opinion is also represented in the other two groups.

The young generation's attitude towards helping their parents

The main topic of the interview with the young informants was how far they were willing to go to assist and care for their elderly parents (on the condition that their parents live in Norway). The results indicate that the young interviewees are willing to go to the greatest possible lengths to help their mother and father, regardless of the interviewees' country of origin, age or gender. The interviewees find the motivation for doing this in the norm of reciprocity and religious duty. In many cases, another reason for providing assistance is of a more practical nature as few of the parents speak Norwegian.

Geographical distance is often essential for the young generation's possibility to provide practical help and care to their parents. Most of the interviewees live in the same city as their parents, often within walking distance. Several of the young interviewees are already helping their parents, and deviate in this respect from their peer group in the rest of the population (Veenstra m. fl.2009).

Even though the dominant picture is that the young interviewees have a strong motivation to help their parents, there are some variations in the

answers. Most clearly this is demonstrated when the question is about care situations that will require *extensive* help. First, there are variations between interviewees according to their country background. The ones to hold on to the family care model the most are the interviewees with a Pakistani background. Second, there are differences between men and women. Apparently, the young women have a more rational attitude towards the question about a nursing home for their parents who, due to health problems, cannot manage on their own. One possible reason for this difference may be that several of the women have working experiences from the public care services for the elderly, especially those from Vietnam and Sri Lanka.

Similarities and differences between the three groups

There are many similarities between the groups. Among these similarities we find health situation and employment, family network and contact between the elderly and the young generation, as well as the young generation's motivation and willingness to take care of their aging parents.

At the same time, the results indicate that there are certain differences in the groups' attitudes towards using public care as opposed to family care, although these differences are not very distinct but more like *inclinations*. The line of demarcation is between those who prefer public care services and those who think care from relatives (in practice, the children) is best, *also in situations that require extensive care and continuous supervision*. Interviewees from Sri Lanka dominate the first category, whereas interviewees from Pakistan dominate the second.

Nevertheless, what the interviewees have in common is that they are all situated in a context with well developed public care services and where the majority of the population prefers public care services to family care (Daatland and Herlofson, 2004:82). Most likely this will influence the groups that are represented in this study in the same direction. Also, the development of the services themselves may make them more attractive to groups that until now have shied away from them. More emphasis on the freedom to choose and the right of codetermination, in addition to better standards (for instance single rooms at nursing homes) make it easier and more attractive to combine public and family care.

All in all, there is little doubt that the development is moving in a direction where families with a minority background will increase their use of the public care services. At the same time, many elderly immigrants still prefer help from their families to public assistance, and many of the young generation also want to contribute to the care of their parents. The challenge for the local authorities is to find programmes that support the families' motivation and capacity to contribute. The local authorities must, however, not take it for granted that all families have the same motivation and resources to participate. Neither should such programmes be at the expense of the caregivers or of the quality of the care. Given these conditions, such a combination of public and family care might turn out to be good elderly (parental) care.

Litteratur

Aften, 20.2.2009: «Alle oldinger, forén eder!»

Aften, 23.2.2009: «'Oldinger' på barrikadene?»

Aftenposten 10.10.09: «Mer eldreomsorg blir familiens ansvar»

Akaoma, H. & Öhlander, M. (2002): «Inför pensjoneringen. En intervjustudie med immigranter». Underlagsrapport för äldreberedningen SENIOR 2005. Stockholm: Statens offentliga utredningar. Stiftelsen Stockholm Läns Aldercentrum.

Andersson, L. (2002): «Ålderism – några innfallsvinklar» i *Att åldras*. Bilagedel A till SOU 2002: 29. Stockholm: Statens offentliga utredningar. Stiftelsen Stockholm Läns Aldercentrum.

Baksi, K. (1999): *Innvandrare och Hälsa*. En antologi. Svartvitts förlag.

Blom, S. & Henriksen, K. (2008): *Levekår for innvandrere*. Statistisk sentralbyrå: SSB Oslo–Kongsvinger.

Blom, S. (1998): *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Blom, S. (2008): *Innvandrerens helse 2005/2006*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Brotman, S. (2002): «The Primacy of family in Elder Care Discourse: Home Care Services to Older Ethnic Women in Canada» i *Journal of Gerontological Social Work*, Vol 38 (3): 19–51.

Bråthen, M., Djuve A.B. & Dølvik, T. (2007): *Levekår på vandring. Velstand og marginalisering i Oslo*. Fafo-rapport nr 7.

Connidis, A., I. & McMullin, J. A. (2002): «Sociological Ambivalence and Family Ties: A Critical Perspective» i *Journal of Marriage and Family*, Volum 64, No 3, p558–576.

Daugstad, G. (2008): *Innvandring og innvandrere 2006*. Statistisk sentralbyrå: Statistiske Analyser.

Deaton, A. (2008): «Income, Health and Well-being around the World: Evidence from the Gallup World Poll». *Journal of Economic Perspectives*, Volume 22, No 2, s 53–72.

Dzamarija, M. T & Kalve, T. (2004): *Barn og ungdom med innvandrerbakgrunn*. Statistisk sentralbyrå. Seksjon for befolkningsstatistikk. Notat 31.

- Daatland, S. O. & Herlofson, K. (2004): *Familie, velferdsstat og aldring. Familiesolidaritet i et europeisk perspektiv*. NOVA Rapport nr 7/04.
- Daatland, S. O., Veenstra, M., & Lima. I. A. (2009): *Helse, familie og omsorg over livsløpet*. NOVA Rapport nr 4/09
- Daatland, S.O. (1983). Use of public services for the aged and the role of the family. *The Gerontologist*, 23, 650–656.
- Daatland, S.O. (2008): *Aldring som provokasjon*. Fagbokforlaget.
- Egeblad, C. (2005): «Etniske eldre og ensomhed». *Alderens Nye Sider*, december 2005.
- Ehn, B. (1990): *Det utydlige kultureremøtet. Om innvandrere og svensker på et daghem*. Malmö: Liber.
- Elstad, J. I. (2008): *Utdanning og helseulikheter. Problemstillinger og forskningsfunn*. Helsedirektoratet.
- Emami, A. & Ekman, S.-L. (1998): Living in a Foreign Country in Old age: Life in Sweden as experienced by elderly Iranian immigrants. *Health Care in Later Life* 3 (3): 183–198.
- Emami, A. & Torres, S. (2005): «Making sense of illness: Late-in-Life Migration as a Point of Departure for Elderly Iranian Immigrant's Explanatory Models of Illness». *Journal of Immigrant Health*, volume 7, Number 3, s 153–164 (12).
- Emami, A., Torres, S., Lipson JG. & Ekman, S.-L. (2001): «An Ethnographic Study of a Day Care Center for Iranian Immigrant Seniors». *Western Journal of Nursing Research*, 22 (2): 169–188.
- Eriksson, T. (1996): «Hur möter äldreomsorgen invandrare?» i *Sosialmedisinsk tidsskrift*, 1996, 73 årg, hefte 7–8.
- Folkehelseinstituttet (2007): *Sosial ulikhet i helse. En faktarapport*. Rapport nr 1.
- Fossaskaret, E. (1997): «Ustrukturerte intervjuer med få informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse». I Erik Fossaskaret, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red) *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolking av kvalitative data*. 11–45. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gaunt, D.(1983): *Familjeliv i Norden*. Malmö: Gidlund.
- Hansen, E.B. & G. Siganos, 2009: *Ældre danskere og indvandreres brug af pleie- og omsorgsydelser*. København: AFK (Anvendt Koomunal Forskning)
- IMDI-rapport 9, 2008: *Integrert, men diskriminert. En undersøkelse blant innvandrere fra Afrika, Asia, Øst-Europa og Sør- og Mellom-Amerika*. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Ingebretsen, R. & Nergård, T. B. (2007): *Eldre med innvandrerbakgrunn. Tilpassning av pleie- og omsorgstilbudet*. NOVA Rapport 13/07.

- Ingebretsen, R. & Romøren, T.I. (2005): *Omsorgstjenester med mangfold?* NOVA-Rapport 9/05.
- Kannick, L. 1997: *Omsorg – til glede eller bekymring*. Rapport fra en studie om innvandrerkvinneres omsorgsansvar for eldre slektninger. Norsk Folkehjelp.
- Kaufman, G. & Elder, G. H. (2002): «Revisiting age identity. A research note». *Journal of Aging Studies*, 16, 169–176.
- Kavli, H.C. & M. Nadim, 2009: *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Fafo-rapport nr 39
- Kumar, B., Grøtvedt, L., Meyer, H., Søgaard, A.J. & Strand, B.(2008): *The Oslo Immigrant Profile*. Folkehelseinstituttet, rapport 7.
- Kvale, S. (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Laslett, P. (1989): *A Fresh Map of Life. The emergence of the Third Age*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Levy, R. B.(2003): «Mind matters: Cognitive and physical effect of aging self-stereotypes». *Journal of Gerontology, Psychological Sciences*, 58B, s 203–211.
- Lewinter, M., Kesmez, S.S & Gezgin, K. (1996): «The social situation of elderly Turkish immigrants in Copenhagen, Denmark». *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 11, no 2, s 115–129.
- Lie, B. (2004): *Fakta om ti innvandregrupper*. Statistisk sentralbyrå, rapport nr 14.
- Lie, B. (2004b): *Ekteskapsmønstre i det flerkulturell Norge*. Statistisk sentralbyrå, rapport nr 1.
- Lingsom, S. (1992): «Hjemmehjelp og barna. Innvirkning av offentlig hjelp på den omsorgen voksne barn gir gamle foreldre». *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr 5, s 443–464.
- Lingsom, S. (1994): «Voksne barn – gamle foreldre». *Aldring og eldre*. 1994/4 s 2–11.
- Lingsom, S. (1997): *The substitution Issue. Care consequences and their consequences for family care*. NOVA Rapport 6/97.
- Malterud, K. (1996): *Kvalitative metode i medisinsk forskning. En innføring*. Oslo: Tano.
- Mirdal, G. M. (2005): «Tyrkiske kvinders somatiske klager: tyve år etter» i *Indvandrermedisin*. Nr 7, s 877–893.
- Moen, B. (2002): *Når hjemme er et annet sted*. NOVA-rapport 8/02.
- Moen, B. (2008): *Tilhørighetens balanse: Norsk-pakistanske kvinners hverdagsliv i transnasjonale familier*. Doktoravhandling forsvart ved det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo. Sosialantropologisk institutt.

- Nergård, T. B. (2008): *Eldre innvandreres bruk av pleie- og omsorgstjenester*. NOVA Rapport nr. 10/08.
- NOU, 1992: *Trygghet – Verdighet – Omsorg*. Statens forvaltningstjeneste.
- Nøtnes, T. (2001): *Innføring i fokusgrupper*. Statistisk sentralbyrå. Notat nr 24
- Romøren, T.I. (2001): *Den fjerde alderen. Funksjonstap, familieomsorg og tjenestebruk hos mennesker over 80 år*. Oslo: Gyldendal akademiske forlag.
- Ronström, O. (1996): *Vem skal ta hand om de gamla invandrarna?* Stockholms socialtjänst forsknings- och utvecklingsbyrå.
- SOU (1997: 76): *Invandrare i vård och omsorg – en fråga om bemötande av äldre*. Rapport til utredningen om bemötande av äldre, SOU 1997: 76. Statens offentlige utredning. Sosialdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 25 (2005–2006): *Mestring, muligheter og mening. Framtidas omsorgsutfordringer*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 28 (1999–2000): *Innhald og kvalitet i omsorgstenenstene*. Sosialdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 45 (2002–2003): *Betre kvalitet i dei kommunal pleie- og omsorgstenenstene*. Sosialdepartementet
- Stortingsmelding nr. 50 (1996–1997): *Handlingsplan for eldreomsorgen*. Sosialdepartementet.
- Sundström, G. (1994): «Care by families: An overview of trends». I *Caring for frail elderly people in Europe. New directions in care*. (s. 15–55). Paris: OECD, Social Polical Studies no. 14.
- Torres, S. (2006): «Elderly immigrants in Sweden: «Otherness» Under construction». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol 32, no 8, pp 1341–1358.
- Tysse, I. & Keilman, N. (1998): *Utvandring blant innvandrere 1975–1995*. Statistisk sentralbyrå, rapport nr 15.
- Veenstra, M, Lima I.A. & Daatland, S.O. (2009): *Helse, helseatferd og livsløp*. NOVA Rapport nr. 3/09.
- Vermuelen, H. & Penninx, R. (2000): *Immigrant Integration. The Dutch Case*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Østby, L. (2004): *Innvandrere i Norge – Hvem er de og hvordan går det med dem?* Del II Levekår. Statistisk sentralbyrå. Notater.
- Østby, M. (2001): *Utfordringer i kultursensitiv terapi*. Psykososialt senter: Linjer11, 2 (nettadr.: www.med.uio.no/ipsy/pssf/linjer/2-2001/MarianneOestby.htm)

Vedlegg 1

Tabell 1: Oversikt over intervjupersonenes kjønn, navn (anonymisert), alder, botid i Norge og språk brukt i intervjuet/ bruk av tolk eller annen oversetterhjelp.

tabell 1a: Intervjupersonene med vietnamesisk bakgrunn

Intervju nummer	Nr	Kjønn	Navn	Alder	Botid i Norge	Bruk av språk/ tolk
1	1	Kvinne	Hua	78	22 år	Tolk
2	2	Kvinne	Anna Lee	62	25 år	
3	3	Kvinne	Kim	40	25 år	Bistand fra ektefelle
	4	Mann	Hoch	50	27 år	
4	5	Kvinne	Trang	76	14 år	Tolk
5	6	Kvinne	Maj	33	15 år	
6	7	Mann	Jimmy	43	28 år	
	8	Mann	Cung	40	27 år	
	9	Mann	Pete	34	19 år	
7	10	Kvinne	Liang	43	3 år	Tolk
8	11	Kvinne	Cecilia	38	15 år	
	12	Kvinne	Julie	46	16 år	
	13	Kvinne	Jing	50	8 år	
	14	Kvinne	Thi Linh	38	14 år	
9	15	Mann	Hong	50	26 år	
10	16	Mann	Lee	51	26 år	
11	17	Mann	Yuan	22	Født i N	
	18	Mann	Dong	22	19 år	
	19	Mann	Than	22	Født i N	
	20	Mann	Thien	23	18 år	

* Når ruten ikke er fylt ut betyr det at intervjuet foregikk på norsk.

tabell 1b: Intervjupersonene med tamilsk bakgrunn

Intervju nummer	Nr	Kjønn	Navn	Alder	Botid i Norge	Bruk av språk/tolk
1	1	Kvinne	Suba	56	19 år	Bistand fra barn
2	2	Kvinne	Bavi	63	13 år	Engelsk
	3	Mann	Vasiharan	72	15 år	Engelsk
3	4	Mann	Kanga	57	33 år	
4	5	Kvinne	Martha	44	15 år	Tolk
	6	Kvinne	Latha	57	12 år	Tolk
	7	Kvinne	Anu	65	12 år	Tolk
5	8	Mann	Arvin	58	21 år	Bistand fra kollegaer *
	9	Mann	Jeeva	73	2 år	Engelsk
	10	Mann	Akis	57	21 år	
6	11	Kvinne	Pathmini	66	1 år	Tolk
	12	Kvinne	Vanilla	63	12 år	Tolk
7	13	Kvinne	Kuna	71	4 år	Bistand fra barn
	14	Mann	Nilevan	42	21 år	
8	15	Mann	Ramu	69	6 år	Engelsk
9	16	Mann	Rajan	72	10 år	Engelsk
10	17	Kvinne	Kamela	67	11 år	Tolk
	18	Kvinne	Amela	70	5 år	Tolk
11	19	Kvinne	Maria	28	22 år	
12	20	Kvinne	Abi	33	6 år	Bistand fra ektefelle
	21	Mann	Viva	34	15 år	
13	22	Mann	David	26	20 år	
	23	Kvinne	Ganesh	18	Født i N	
	24	Mann	Gonom	21	9 år	
14	25	Mann	Avanish	34	18 år	
	26	Kvinne	Suruthi	26	9 år	
	27	Kvinne	Param	32	9 år	Bistand fra kollegaer *

* Kollegaer i fokusgruppen

tabell 1c: Oversikt over intervjupersonene med pakistansk bakgrunn

Intervju nummer	Nr	Kjønn	Navn	Alder	Botid i Norge	Bruk av språk/tolk på intervjuet
1	1	Mann	Josef	64	34 år	
	2	Kvinne	Niva	63	24 år	Bistand fra ektefelle
2	3	Kvinne	Afsan	56	32 år	
3	4	Mann	Aslam	47	31 år	
4	5	Kvinne	Fatima	31	25 år	
	6	Mann	Farooq	37	13 år	
5	7	Kvinne	Nasreen	30	25 år	
6	8	Mann	Shamir	59	37 år	
	9	Kvinne	Aisha	58	25 år	Bistand fra ektefelle
7	10	Mann	Rias	57	35 år	
	11	Kvinne	Ikra	50	29 år	Bistand fra ektefelle
8	12	Kvinne	Noshin	28	Født i N	
9	13	Kvinne	Navida	46	8 år	
10	14	Kvinne	Rubina	48	22 år	
11	15	Mann	Hassan	66	34 år	
12	16	Kvinne	Shabrin	40	35 år	
13	17	Mann	Rahoul	58	37 år	
	18	Mann	Muhammed	70	40 år	Bistand fra kollegaer
	19	Mann	Ali	50	21 år	
14	20	Mann	Akthar	63	37 år	
	21	Mann	Neuman	63	37 år	
15	22	Kvinne	Farrida	27	Født i N	
16	23	Kvinne	Saera	28	24 år	

Vedlegg 2:

Tabell 2a: Informantene under 50 år: kjønn, navn (anonymisert), alder, sivilstand, botid i Norge, sysselsetting og om mor og far lever og hvor de bor.

Informantene med vietnamesisk bakgrunn

Nr	Kjønn / Navn	Alder	Sivilstand	Botid i Norge	Sysselsetting	Om mor og far lever og hvor de bor*
1	Kvinne/ Kim	40 år	Gift	26 år	Hjemmeværende	Mor i Norge, far død
2	Kvinne/ Maj	33 år	Skilt	15 år	I arbeid	Mor i hjemland, far død
3	Kvinne/ Liang	43 år	Skilt	3 år	I arbeid (deltid)	
4	Mann/ Jimmy	43 år	Gift	28 år	I arbeid	Mor og far i Norge
5	Mann / Cung	40 år	Gift	27 år	I arbeid	Far i Norge, mor død
6	Mann/ Pete	34 år	Ugift	19 år	I arbeid	
7	Kvinne/ Cecila	38 år	Gift	15 år	I arbeid (deltid)	Mor og far i hjemland
8	Kvinne/ Julie	46 år	Gift	16 år	I arbeid (deltid)	Mor og far i hjemland
9	Kvinne/ Thi Linh	38 år	Gift	14 år	I arbeid (deltid)	Mor og far i hjemland
10	Mann / Yuan	22 år	Ugift	Født i N	I arbeid/studier	Mor og far i Norge
11	Mann/ Dong	22 år	Ugift	Født i N	I arbeid/studier	Mor og far i Norge
12	Mann/ Than	22 år	Ugift	20 år	I arbeid	Mor og far i Norge
13	Mann/ Thien	23 år	Ugift	18 år	I arbeid	Mor i Norge, far død

*Når informanter er søsken er rutene slått sammen

Informantene med tamilsk bakgrunn

Nr	Kjønn/ navn	Alder/	Sivil- stand	Botid i Norge	Sysselsetting	Om mor og far lever og hvor de bor
1	Mann/ Nilevan	42 år	Gft	21 år	I arbeid	Mor i Norge, far død
2	Kvinne/ Maria	28 år	Gift	22 år	I arbeid	Mor og far i Norge
3	Kvinne/ Abi	33 år	Gift med hverandre	6 år	I arbeid (deltid)	Mor og far i hjemland
4	Mann/ Viva	34 år		15 år	I arbeid	Mor og far i hjemland
5	Mann/ David	26 år	Gift	20 år	I arbeid/studier	Mor og far i Norge
6	Kvinne/ Ganesh	18 år	Ugift	Født i N	Videregående skole	Mor og far i Norge
7	Mann/ Gonom	21 år	Ugift	9 år	I arbeid	Mor og far i hjemland
8	Mann/ Avanish	34 år	Gift	18 år	I arbeid	Mor og far i Norge
9	Kvinne/ Param	32 år	Gift	11 år	I arbeid (permisjon)	Mor og far i Norge
10	Kvinne/ Suruthi	26 år	Gift	11 år	I arbeid	

Informantene med pakistansk bakgrunn

Nr	Kjønn / navn	Alder	Sivil- stand	Botid i Norge	Sysselsetting	Om mor og far lever og hvor de bor
1	Kvinne/ Fatmia	31 år	Gift med hverandre	25 år	Hjemmeværende/ Arb markedstiltak	Mor og far i Norge
2	Mann/ Farooq	37 år		15 år	I arbeid	Mor og far i hjemland
3	Kvinne/ Nasreen	30 år	Gift	25 år	I arbeid/ Arb markedstiltak	Mor og far i Norge
4	Mann/ Aslam	47 år	Gift	35 år	I arbeid	Mor og far i Norge
5	Kvinne/ Rubina	48 år	Gift	22 år	I arbeid/ 50% uførepensjonert	Mor og far i Norge
6	Kvinne/ Noshin	28 år	Ugift	Født i N	I arbeid	Far i hjemland, mor død
7	Kvinne/ Navida	46 år	Gift	8 år	I arbeid (deltid)	Mor i Norge, far død
8	Kvinne/ Shabreen	40 år	Skilt	35 år	I arbeid	Mor og far i Norge
9	Kvinne/ Farrida	27 år	Ugift	Født i N	I arbeid (deltid)	Mor og far i Norge
10	Kvinne/ Saera	26 år	Ugift	22 år	I arbeid	Mor og far i Norge

Tabell 2b: Informanter under 50 år med foreldre i Norge: Hvor gamle foreldrene er, om de er i arbeid, om de bor i samme by som informanten og hvem de bor sammen med.

Nr	Navn	Far og mors alder	Om far /mor er i arbeid	Hvor mor og far bor	Hvem mor og far bor sammen med
1	Kim (40)	Mor 78 år	Pensjonist	Mor i <i>samme</i> by	Med informantens voksne søsken
2	Jimmy (44)	77 og 67 år	Pensjonister	Mor og far i annen by	Med informantens voksne søsken
3 4	Cung (40) og Pete (34)	67-73 år	Pensjonister	Mor død. Far i <i>samme</i> by	Med informantens voksne søsken
5	Yuan (22)	50 og 48 år	I arbeid (begge)	Mor og far i annen by	Med informantens yngre søsken
6	Dong (22)	Ca 45-50 år	I arbeid / uføretrygdet	Mor i <i>samme</i> by, far i annen by	Med informantens yngre søsken
7	Than (22)	Ca 50 år	Uføretrygdet (begge)	Mor og far, i <i>samme</i> by.	Med informanten og informantens yngre søsken
8	Thien (23)	Mor 55 år	Uføretrygdet	Far død, mor i <i>samme</i> by	Med informanten informantens yngre søsken
9	Nilevan (42)	Mot 72 år	Pensjonist	Far død, mor i <i>samme</i> by	Med informanten
10	David (26)	57 og 52 år	Uføretrygdet / arb. marked tiltak	Mor og far i <i>samme</i> by	Med informantens yngre søsken
11	Ganesh (18)	46 og 50 år	I arbeid (begge)/	Mor og far, i <i>samme</i> by	Med informantens yngre søsken
12	Avanish (34)	60 og 60 år	I arbeid /hjemmeværende	Mor og far i <i>samme</i> by	Med informantens yngre søsken
13 14	Suruthi (26)/ Param (32)	65 og 54 år	Uføretrygdet / arb. marked tiltak	Mor og far i <i>samme</i> by	Med informantens yngre søsken og annen slekt
15	Fatima (31)	65 og 63 år	Uføretrygdet /hjemmeværende	Mor og far i <i>samme</i> by	Med informantens yngre søsken
16	Aslam	Mor Ca 72	Pensjonist	Mor og far i <i>samme</i> by	Med informanten
17	Nasreeen (30)	59 og 58 år	I arbeid /hjemmeværende	Mor i <i>samme</i> by	Med informantens yngre søsken
18	Noshin (28)	58 og 56 år	I arbeid (begge)	Mor og far, i <i>samme</i> by	Med informanten og informantens voksne søsken
19	Navida (46)	Mor 70 år	Pensjonist	Mor, i annen by	Med informantens voksne søsken
20	Sabreen (40)	Ca 65-69 år	Pensjonist/ hjemmeværende	Mor og far i annen by	Alene
21	Farrida (27)	57 og 50 år	I arbeid/ hjemmeværende	Mor og far, i <i>samme</i> by	Med informanten og informantens voksne søsken
22	Saera (26)	63 og 70år	Pensjonist/ hjemmeværende	Mor og far, i <i>samme</i> by	Med informanten og informantens voksne søsken

* Alle "voksne" søsken er gift, og alle "yngre" søsken er ugift.

Vedlegg 3

«Den lange vegen fram til et intervju»

For å komme informantene i møte og ikke pålegge dem unødvendig stress var det en fordel å kunne tilby ulike tidspunkt for intervjuet. Både ettermiddager og kvelder ble derfor tatt i bruk og en gang i blant også helgene.

Informantens hverdag består av mange hendelser og gjøremål, og det kan inntreffe plutselige forandringer og omkalfatringer i livet som de ikke ønsker å innvie utenforstående i. Forskeren kan derfor håpe på, men ikke alltid forvente lojalitet overfor en intensjonsavtale om et intervju. Ofte spriker også tidsskjemaene til de to betydelig. Forskerens iver for å få unna intervjuene innen en planlagt frist kan fort kollidere med informantenes tidsplanlegging. Jeg erfarte at et ja til å la seg intervjuet lar seg ikke nødvendigvis realisere omgående. I mange tilfeller lot det seg gjøre først etter atskillige uker. Noen hadde det travelt på jobben, andre skal ut å reise, ha besøk av familien e.l.. Noen få avslo å delta. Begrunnelsen var stort sett at de ikke hadde tid.

At forhandlingene om et intervju tidvis går i vasken er ikke overraskende og ingen indikator på uetterrettelighet hos intervjupersonene, men det gjør datainnsamlingen tidkrevende. Eksempelene i tekstboksene illustrerer det. Selv om det også hendte at det gikk raskere å komme fram til en intervjuavtale enn det som framgår av tekstboksene, er ikke eksempelne enestående. Ved et par anledninger skjedde det til og med (gjerne etter mye forarbeid) at det kom et «ras» av personer som sa seg villige til å delta. Det er en av grunnene til at størrelsen på de tre informantgruppene varierer.

Eksempel I Gabrielle (G):

- Uke 3: Jeg kontakter servicetorget i kommunen som er valgt ut fordi det bo en del personer med pakistansk bakgrunn der. Ingen kan bistå med forslag til kontakter.
- Uke 5: Via omveier får jeg kontakt med en person som tidligere har jobbet med bosetting av flyktninger og har kjennskap til ulike innvandrergreper i kommunen. Vedkommende oppgir navn og telefonnummer til en ung ressurssterk og engasjert kvinne Gabrielle, som er bosatt i nabokommunen.
- Uke 6: Jeg ringer Gabrielle, flere ganger og oppnår til slutt telefonkontakt. Gabrielle studerer og tar derfor ikke telefonen om formiddagen, forklarer hun. Hun er positiv til min henvendelse og forespørsel om å være kontaktperson (mot honorering). Vi avtaler et møte i uke 9, fordi Gabrielle skal reise bort uke 7 og uke 8 er vinterferie.
- Uke 9 Møtet vårt må avlyses på grunn sykdom. Vi avtaler å utsette det til etter påske.
- Uke 12 og 13 Påske
- Uke 14. Jeg ringer Gabrielle på forhånd for å minne om og bekrefte avtalen vår. Vi møtes og avtaler strategi for å rekruttere informanter. Gabrielle vil sende melding med beskjed og forslag til tidspunkt. Det lar ikke gjøre å starte før uke 17 på grunn av Gabrielle arbeidspress på studiene.
- Uke 15 -20 Ingen henvendelser fra Gabrielle.
- Uke 21 Jeg ringer, og kommer fram først etter flere forsøk. Gabrielle har hatt en meget travel vår, og om halvannen uke skal hun ha eksamen. Før dette har hun ingen mulighet for å lage noen intervjuavtaler. Men etter det har hun tid. Vi avtaler at jeg skal kontakte henne.
- Uke 23 Jeg sender en SMS og spør om det kan la seg gjøre å få til noen av intervjuene før ferien.
- Ingen respons. Jeg hører ikke noe fra Gabrielle og vurderer å ikke ta kontakt mer.
- Uke 24 Jeg bestemmer meg for å likevel gjøre et siste forsøk og ringer. Gabrielle svarer at det er kjempebra at jeg ringer. Hun har nemlig mistet mobilen, inkludert nummeret mitt. Gabrielle virker genuint positiv til kontakten som er gjenopptatt og sier hun tror det kan la seg gjøre å formidle kontakt til en eller to informanter nå før ferien. Gabrielle lover å undersøke dette nærmere og melde fra om resultatet.
- Uke 25 Ingen henvendelser fra Gabrielle.
- Uke 26 Jeg sender en melding for å spørre om hun har fått til noen avtaler, og understreker at jeg kan tilpasse meg nesten alle slags tidspunkt. Gabrielle svarer at det dessverre nå er såpass nært ferien at det ble vanskelig å få til noen avtale, men at vi heller kan snakkes første uke i august. Hun ber meg kontakte henne da.
- Uke 32 Jeg venter noen dager ekstra og i ringer Gabrielle flere ganger, men får ikke svar. Jeg sender en SMS og ber henne ta kontakt.
- Uke 33 Ingen respons fra Gabrielle.
- I fall mobiltelefonen er blitt borte, tenker jeg at det er lurt å sende et Gabrielles postadresse. Jeg forteller at jeg har forsøkt å ta kontakt etter ferien slik som avtalt, men ikke kommet fram på mobilen. I fall noe har oppstått som gjør at hun ikke har fått beskjeden, ber jeg henne ta kontakt. Men understreker at dersom hun av ulike grunner har bestemt seg for at hun likevel ikke kan være kontaktperson, er det greit.
- Uke 35 Jeg hører aldri mer fra Gabrielle og betrakter kontakten som opphørt.

Eksempel II Shamil (S):

- Onsdag 6. 8.: Jeg mottar mobilnummeret til SHAMIL fra en venn av SHAMIL med beskjed om at SHAMIL har foreldre som er villig til å la seg intervjuet. SHAMIL vil formidle min henvendelse til sine foreldre.
- Torsdag 7.8: Jeg ringer SHAMIL for å takke ham for at han er villig til å gjøre dette. Forklarer kort hva prosjektet går ut på og ber ham formidle min henvendelse til sine foreldre, samt spørre om de kan tenke seg å la seg intervjuet. SHAMIL lover å gjøre dette og sende en SMS løpet av et par dager.
- Mandag 11.8: Hører ingenting fra Shamil. Ringer ham på nytt, men SHAMIL har ikke fått spurt sine foreldre ennå. Akkurat nå driver SHAMIL med noe på jobben og blir opptatt med dette de nærmeste dagene. SHAMIL ber meg ringe torsdag, og legger til at det er best om jeg ringer, fordi han fort kan glemme det.
- Fredag 15.8: Ringer Shamil, men han forteller at foreldrene er bortreist for tiden. Da vi snakket sammen sist hadde han glemt at de skulle utenlands. De er tilbake kommende onsdag. SHAMIL ber meg ringe da.
- Torsdag 21.8: Jeg ringer SHAMIL og spør om foreldrene er tilbake. Det er de. SHAMIL har spurt dem, de har sagt seg villige til å delta i prosjektet. SHAMIL forslår mandag 25. august kl. 19, og bekrefter i telefonen at dette passer for foreldrene. Jeg får adresse og veibeskrivelse.
- Mandag 25.8: Jeg sender en melding til SHAMIL for å minne om avtalen samme dag og bekrefte at jeg kommer.
- Mandag 25.8: Mottar melding fra SHAMIL om at det dessverre er kommet noe i veien for ham denne ettermiddagen. Han vil sende en SMS i løpet av kvelden med forslag til nytt tidspunkt.
- Mandag 25.8: Jeg hører ingenting fra Shamil.
- Onsdag 27.8: Jeg sender SHAMIL en melding for å si at jeg er ledig resten av uka dersom det skulle passe.

Jeg hører ingenting fra Shamil og bestemmer meg for ikke ta kontakt mer eller i hvert fall vente en stund etter som fasten er begynt.
- Onsdag 10.9: Jeg sender en melding til SHAMIL og viser til vår tidligere samtale. Jeg spør om han tror det kan la seg gjøre med intervjuet med hans foreldre.
- Fredag 12.9: Jeg hører ingenting fra Shamil og bestemmer meg for å ikke ta kontakt mer.

Eksempel III Noshin (N):

- Mandag 4.8: Jeg henvender meg til en person som jeg allerede har intervjuet for å spørre om hun tror jeg kan spørre hennes datter eller sønn, som er gode eksempel på 2. generasjon, om å delta i undersøkelsen. I så fall om jeg kan få mailadresse, telefonnummer.
- Mandag 11.8: Jeg mottar mail fra informanten med telefonnummer og adresse til datter (Noshin).
- Mandag 11.8: Jeg ringer Noshin og presenterer mitt ærend, understreker at det er frivillig å delta og forskerens taushetsplikt. Jeg spør også om hun kjenner andre aktuelle informanter på sin egen alder som eventuelt kan delta i en fokusgruppe sammen med henne. Jeg lover å sende en kort redegjøring av prosjektet på mail
- Tirsdag 12.8: Jeg mottar mail fra Noshin om at kan hun godt tenke seg å delta. Hun kan også skaffe noen andre venninner tror hun, til en gruppesamtale.
- Tirsdag 12.8: Jeg mailer Noshin og takker for positivt svar, samt ber henne foreslå tid og sted og ta kontakt. Jeg sier at jeg, om mulig, gjerne vil gjennomføre intervjuet i nær framtid.
- Mandag 18.8: Jeg hører ikke noe fra Noshin og mailer for å spørre om det kan la seg gjøre med intervju inneværende uke.
- Torsdag 21.8: Jeg hører fremdeles ikke noe fra Noshin. Jeg mailer og spør om hun har fått den forrige mailen min og om hun har noe forslag til dag som kan passe.
- Torsdag 21.8: Noshin bekrefter at mailen er mottatt, men at hun hadde glemt det hele. Hun har det travelt og kan ikke kommende uke (35), men uken deretter vil det passe bedre (uke 36).
- Mandag 1.9: Jeg mailer Noshin og minner om at hun nevnte denne kommende uken som et egnet tidspunkt for intervjuet.
- Mandag 1.9: Jeg mottar mail fra Noshin, som svarer at hun ikke har glemt avtalen og at hun bare må ha noen dager på seg til å skaffe noen venninner.
- Fredag 11.9: Jeg hører ikke noe fra Noshin og mailer for å spørre hvordan det går og om muligheten for å avvikle intervjuet før høstferien.
- Fredag 11.9: Jeg mottar mail fra Noshin med forslag til intervjuavtale 18.9. Noshin har ikke fått tak i noen venninner, men kan stille alene.
- Torsdag 18.9: Intervjuet med Noshin gjennomføres.

Vedlegg 4: Intervjuguide – vår 2008/høst 2009

I Åpning

- Presentere målet med prosjektet, meg selv og min oppgave
- Om tidsrammer, hovedsekvenser i intervjuet, eventuell servering
- Om anonymitet, retten til å la være å svare på spørsmål, bruk av diktafon.

II Bakgrunnsopplysninger om IO

- alder
- sivilstand/familie- /bosituasjon
- yrke/ utdanning
- botid i Norge
- oversikt over søsken og/eller foreldre. Hvor mange bor i Norge? Hvor bor de i forhold til IO?

III IOs rolle som pårørende (tradisjon for eldreomsorg i los hjemland)

- IOs foreldre, deres alder, helse, bosituasjon (uansett land foreldrene, om de lever eller ikke).
- Hvor mye og hva slags kontakt har IO med foreldrene?
- Mottar foreldrene noen form for hjelp (til praktisk arbeid, handling, renhold)? Av hvem?
- Hvis foreldrene en gang skulle trenge hjelp/inkludert omfattende pleie, hvem skal yte denne?

(Finn og så ut om IO kjenner til tjenester som fins, hva IO eventuelt mener om dem (hvis erfaring)?

IV IOs egen alderdom

Når mener IO at man er «eldre»?

Forestillinger om å være eldre

Hva forbinder IO med å være eldre?

(En tid for å slappe av eller tid for å realisere ønsker og planer man ikke før har hatt anledning til).

Planer for egen alderdom?

- Hvor og hvordan ønsker IO å bo (alene, sammen med familie eller annet?)
- Hva hvis IO kommer til å trenge:
 - a) Litt hjelp (til praktiske gjøremål, handling, matlaging)?
Hvem ønsker/tror lo kommer til å bidra?
 - b) Mye hjelp: (til pleie og omsorg)?
Hvem ønsker/foretrekker lo skal bidra?

V Kjennskap til tjenestetilbudet i dag:

Hva vet IO om pleie- og omsorgstjenester som fins i dag?

Hjemmetjenester?

Sykehjem?

Eldresenter?

Hvordan ser det sykehjemmet ut som lo skulle kunne tenke seg å bo på?

VI Om å bli gammel i Norge.

Et godt eller dårlig land å bli gammel i?

Hva ved Norge gjøre det eventuelt godt/dårlig å bli gammel her?

Hvis tid:

Har IO noen oppfatning av hvordan norske *samfunnet/ familier* tar var på sine eldre?

VI Avslutning:

Takk for deltakelse

Kommentarer til gjennomføring av intervjuet, bruk av tolk, inkludert innholdet i spørsmålene.